John A. Usher

BENDRIEJI EUROPOS BENDRIJOS TEISĖS PRINCIPAI

ALK / NAUJOJI ROSMA

John A. Usher

BENDRIEJI EUROPOS BENDRIJOS TEISĖS PRINCIPAI

NAUJOJI ROSMA
2001

UDK 341.17(4)
Us65

Versta iš: John A. Usher
„General Principles of EC Law“,
Addison Wesley Longman Limited,
London and New York, 1998

ISBN 0 582 27749 3

Iš anglų kalbos vertė
Žydrūnė Bendoraitytė, Rolandas Naujokaitis, Miglė Šarkienė

Knygos leidimą rėmė Atviros Lietuvos Fondas

ISBN 9955-06-050-6

ISSN 1392-1673

Turinys

Pratarmė

Nenoriu pirma laiko pradėti diskutuoti knygos pirmojo skyriaus tema dėl Bendrijos teisės bendrųjų principų kilmės, tačiau manau, kad šių bendrųjų principų plėtra akivaizdžiai įrodo tai, jog Bendrijos teisė egzistuoja ne teisiniame vakuume. Jau ilgą laiką žaviuosi Bendrijos teisės ir valstybių narių nacionalinių teisių, nors ir nesančių vieninteliu Bendrijos teisės bendrųjų principų šaltiniu, sąveika. Mano pirmajame straipsnyje apie Bendrijos teisę (apgailestaudamas turiu pripažinti, jog jis buvo išspausdintas daugiau nei prieš dvidešimt metų) buvo kalbama apie nacionalinių koncepcijų įtaką Europos Teisingumo Teismo sprendimams. Daugiau nei prieš dešimt metų, kai buvau paskirtas dirbti į Exeterio universiteto Bendrijos teisės katedrą, per savo inauguracinę paskaitą apibūdinau kitą dalyką – netiesioginę Bendrijos teisės principų įtaką Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės teisės sistemai. Daugeliu aspektų šią knygą galima traktuoti kaip tų idėjų tęsinį, ir, tokia apimtimi, kiek jos vis dar išliko svarbios, drąsiai jas pakartojau.

Perskaičius šią knygą paaiškės tai, jog ne visi Bendrijos teisės bendrieji principai, ypač gero administravimo, gali būti laikomi susijusiais su pagrindinėmis teisėmis, be to, pagrindinių teisių nagrinėjimas ir nėra mano tikslas. Todėl visos serijos kontekste šią knygą reikėtų skaityti kartu su Lammy Betten ir Nicholas Grief leidiniu *Europos Sąjungos teisė ir žmogaus teisės*.

Nieko nebūčiau parašęs be savo žmonos paramos, kuri iš tiesų galėjo manyti, jog mane prarado, kol aš dirbau prie kom-

piuterio rašydamas šią knygą bei kitą leidinį apie EB institucijas ir įstatymų leidystę. Knyga taip pat nebūtų buvusi parašyta be nuolatinių ir kantrių Brian Willan ir Addison Wesley Longman įkalbinėjimų.

Teisė šioje knygoje aptariama tokia, kokia ji buvo iki 1998 m. sausio mėn., taip pat atsižvelgta į 1997 m. spalio 2 d. sudarytos Amsterdamo sutarties tekstą.

Johnas A. Usheris
Europos institutas
Edinburgo universitetas
1998 m. sausio mėn.

Vyriausiojo redaktoriaus įžanga

Longmano Europos Teisės serija yra pirma išsami teminių knygų serija apie Europos Bendrijos teisę ir visų pirma yra skirta studentams, tačiau neabejoju, kad jas įvertins kolegos mokslininkai bei besidomintys praktikai. Darosi vis sunkiau viename kurse ar vienoje knygoje išsamiai atskleisti visus pagrindinius Bendrijos teisės dalykus, ir todėl šios serijos tikslas buvo suteikti galimybę patiems studentams ir dėstytojams pasirinkti tas temas, kurios juos domina. Be to, tikimės, jog ši serija paskatins studijuoti tas Bendrijos teisės sferas, kurios istoriškai į studijų kursus nebuvo įtrauktos. Tačiau, kol manoma, kad serija yra skirta studentams, autoriai buvo skatinami pateikti akademinį bei kritinį požiūrį ir kiekvieną temą aptarti visame Bendrijos kontekste, taip pat jei svarbu – jos socialiniame–ekonominiame bei politiniame kontekstuose.

Bendrieji Europos Bendrijos teisės principai, išdėstyti šioje knygoje, aprėpia visas Bendrijos veiklos sferas ir tiksliai atskleidžia Bendrijos teisės ir valstybių narių nacionalinių teisių sistemų sąveiką, taip pat – tikrai svarbų Europos Teisingumo Teismo vaidmenį plėtojant Bendrijos teisę.

Johnas A. Usheris

Bylų sąrašas

BYLŲ SĄRAŠAS

BYLŲ SĄRAŠAS

Byla C-46/93 *Brasserie du Pêcheur* [1996] ECR I-1029 **165**

Byla C-47/93 *Commission v Belgium* [1994] I-ECR 1593 **20**

Byla C-48/93 *Factortame III* [1996] ECR I-1029 **165, 166**

Byla 63/93 *Duff and others v Minister for Agriculture and Food, Ireland, and the Attorney General* [1996] ECR I-576 **75, 118**

Bylos C-133, C-300 ir C-362/93 *Crispoltoni v Tabbachi* [1994] ECR I-4863 **56**

Byla 279/93 *Schumacker* [1995] ECR I-225 **28, 29**

Byla C-280/93 *Germany v Council* [1994] ECR I-4973 **44, 113**

Byla C-308/93 *Cabanis-Issarte* [1996] ECR I-2097 **82**

Bylos C-351 ir 353/93 *Van der Linde* [1995] ECR I-85 **15**

Byla C-450/93 *Kalanke v Freie Handsestadt Bremen* [1995] ECR I-3051 **36**

Byla T-472/93 *Cambo Erbo Industrial SA v EU Council* [1995] ECR II-421 **72**

Bylos T-551/93 ir T-231-234/94 *Industrias Pesqueras Campos v Commission* [1996] ECR II-247 **74**

Byla 571/93 *Efebvre and others v Commission* [1995] ECR II-2385 **68**

Byla 5/94 *R v MAFF, ex p Hedley Lomas* [1996] ECR I-2553 **11**

Byla 13/94 *P v S and Cornwall County Council* [1996] ECR I-2143 **38**

Byla C-38/94 *R v Minister for Agriculture, Fisheries and Food, ex p Country Landowner's Association* [1995] ECR I-3875 **118**

Byla C-55/94 *Gebhard* [1995] ECR I-4165 **48, 62**

Byla 80/94 *Wielockx v Inspecteur der Directe Belastingen* [1995] ECR I-2493 **27, 30**

Byla 107/94 *Asscher* [1996] ECR I-3089 **28**

Byla T-115/94 *Opel Austria v Council* [1997] ECR II-39 **8, 70**

Byla 151/94 *Commission v Luxembourg* [1995] ECR I-3685 **28, 29**

Bylos C-153 ir 204/94 *R v Commissioners of Customs and Excise, ex p Faroe Seafood* [1996] ECR I-2465 **77, 158**

Byla T-155/94 *Climax Paper Converters v Council* [1996] ECR II-877 **71**

Byla T-167/94 *Nölle v Council and Commission* [1995] ECR II-2615 **94**

Byla C-193/94 *Skanavi and Chryssanthakopoulos* [1996] ECR I-929 **161**

Byla 228/94 *Atkins v Wrekin District Council* [1996] ECR I-3633 **35**

Byla C-295/94 *Hüpeden & Co. KG v Hauptzollamt-Hamburg-Jonas* [1996] ECR I-3375 **53**

Byla 296/94 *Bernhard Pietsch v Hauptzollamt Hamburg-Waltershof* [1996] ECR I-3409 **53**

Liuksemburgo teismų sprendimai

Jungtinės Karalystės teismų sprendimai

JAV teismų sprendimai

Sutarčių nuostatų lentelė

ES įstatymai

Reglamentai

Sutartys

Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės įstatymai

Bendrųjų principų plėtotė

Įžanga

Apibendrinant situaciją galima teigti, kad [...] bendrieji Bendrijos teisės principai susiformavo atsiradus būtinybei priimti sprendimus dėl tų dalykų, kurių aiškiai neaptarė Sutartys, ir kad šie principai yra išplėtoti iš Sutarčių bei sprendimo priėmimo metu valstybių narių teisinėse sistemose buvusių teisinės minties krypčių.[1]

Ši teisėjų kuriama teisė sutartyje buvo pripažinta, inkorporavus į Mastrichto sutartį dėl Europos Sąjungos tiesioginį įpareigojimą gerbti principus, kuriais remiasi Europos žmogaus teisių konvencija, taip pat – pagrindines teises, įtvirtintas nacionalinėse konstitucijose kaip „bendruosius Bendrijos teisės principus". Vėliau tai buvo plėtojama 1997 m. Amsterdamo sutartyje, kurios Subsidiarumo protokole pabrėžtas, matyt, vienas iš geriausiai žinomų šių bendrųjų principų – proporcingumo principas.

Tačiau reikėtų jau pačioje pradžioje pabrėžti, jog ši knyga nenagrinėja pačių pagrindinių teisių, nors būtent šioje sferoje galima rasti ypač ryškių bendrųjų Bendrijos teisės principų plėtotės pavyzdžių. Šioje knygoje taip pat nėra nagrinėjama precedentinės teisės koncepcijų, tokių kaip tiesioginio galiojimo ar Bendrijos teisės viršenybės, plėtra, nors jos ir yra esminės Europos Bendrijos institucijų struktūroje. Šioje knygoje aptariama

tai, kaip Europos Teismas išplėtojo bendruosius teisės principus remdamasis valstybių narių nacionalinėmis teisinėmis sistemomis, Europos Bendrijos sutartimi, ar tarptautinėmis sutartimis, kuriose dalyvauja valstybės narės, interpretuodamas ar nustatydamas Bendrijos institucijų aktų galiojimą, kontroliuodamas Bendrijos institucijų veiksmus, kontroliuodamas nacionalinių valdžios institucijų aktus, kai jos veikia Bendrijos teisės ribose, taip pat pildydamas Bendrijos teisėtvarkos spragas.

Bendrųjų principų pripažinimas

Nors Europos Sąjungos sutarties F straipsnis reikalauja, kad Sąjunga gerbtų principus, kuriais remiasi Europos žmogaus teisių konvencija, taip pat pagrindines teises, įtvirtintas nacionalinėse konstitucijose kaip bendruosius „Bendrijos teisės principus", tačiau vienintelė tiesioginė nuoroda pačioje Europos Bendrijos sutartyje į Bendrijos teisę, kaip išsirutuliojusią iš nacionalinės teisės principų, yra 215(2) straipsnyje. Jame numatyta, kad Bendrijos institucijos gali užsitraukti nesutartinę atsakomybę „remiantis bendraisiais principais, būdingais valstybių narių teisei". Jos panaudojimas šioje knygoje bus aptartas vėliau. Tačiau dera pastebėti, kad Bendrijos institucijų sutartinės atsakomybės kontekste Europos Teismas faktiškai gali taikyti nacionalinės teisės normas, o ne iš jų išplėtotus Bendrijos teisės principus, nes sutartinė atsakomybė priklauso nuo teisės, kuria vadovaujasi sutartis, o Europos Teismas jurisdikciją turi tik tada, kai ji jam suteikiama pagal sutarties sąlygas. Pavyzdžiui, Teismui teko aiškinti Belgijos statybos sutarčių įstatymą sprendžiant Italijoje pastatyto Euratomo pastato klausimą.[2]

Dažniausiai sutartyse nuo pat pradžių įtvirtinamas reikalavimas, jog „Teismas turi užtikrinti, kad aiškinant ir taikant šią Sutartį, taip pat jos įgyvendinimui priimtas normas, būtų laikomasi įstatymų". Ši formuluotė pirmą kartą buvo panaudota Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutarties 31 straipsnyje ir pakartota (praleidžiant frazę „taip pat jos įgyvendinimui priimtas normas", kuri neturėjo praktinės reikšmės) Europos Bendrijos steigimo sutarties 164 straipsnyje bei Europos atominės energetikos bendrijos steigimo sutarties 136 straipsnyje.

Dar Anglių ir plieno bendrijos Teisingumo teismo, kaip jis tuomet vadinosi, veiklos pradžioje paaškėjo, kad specialios Sutarties nuostatos ir jų įgyvendinimui priimtos normos nevisada yra pakankamai išsamios, kad būtų galima remiantis jomis išspręsti ginčus, kylančius Bendrijos kontekste. A. G. Lagrange, pareikšdamas savo nuomonę Byloje 8/55 *Belgijos anglies federacija prieš Aukščiausiąją valdžią (Fédération Charbonnière de Belgique v High Authorty)*[3], citavo Prancūzijos Civilinio Kodekso 4 straipsnį[4] ir pažymėjo, jog Teismas negalėtų būti atleistas nuo sprendimo priėmimo dėl Bendrijos teisės spragos. Dar anksčiau A. G. Roemer, išsakydamas savo nuomonę Byloje 6/54 *Nyderlandai prieš Aukščiausiąją valdžią (Netherlands v High Authority)*[5] teigė, kad siekiant interpretuoti Bendrijos teisę dera atsižvelgti į atskirų valstybių narių teisę.

Vienoje iš pagrindinių personalo bylų[6], iškeltų pagal Europos anglių ir plieno bendrijos sutartį, Teismas išskyrė tam tikrų valstybių narių tokioje situacijoje taikomas teisės normas. Beje, šiuo atveju Teismas privalėjo nuspręsti, ar tam tikri Asamblėjos (dabar Europos Parlamento) sprendimai dėl personalo rangų galėtų būti atšaukti, nes tai, pasak Teismo, buvo gerai žinoma tuometinėse valstybėse narėse administracinės teisės problema,

bet nenumatyta Sutartyje. Teismas pridūrė, kad problema turėtų būti išspręsta remiantis nuostatomis, kurias pripažįsta valstybių narių įstatymai, teisės mokslininkai ir precedentinė teisė, priešingu atveju – tai būtų atsisakymas vykdyti teisingumą. Teismas nustatė, kad jei būtų svarstomas teisėtas aktas, kuriuo įgyjamos individualios teisės, tada jis negalėtų būti panaikintas, nes reikėtų apginti juo įtvirtintus lūkesčius (ši koncepcija bus plačiau aptarta vėliau). Kita vertus, neteisėto akto atveju visos valstybės narės pripažįsta galimybę jį naikinti, tačiau nurodo skirtingą laiko tarpą tam įvykdyti, todėl Teismas priėmė šiuo atžvilgiu specialias nuorodas į prancūzų, vokiečių bei italų įstatymų nuostatas. Jomis vadovaujamasi iki šiol kaip precedentu, tačiau dabartiniu metu tai labiau siejama su geriau žinomu ir platesniu teisėtų lūkesčių apsaugos principu, pavyzdžiui, Byloje C-90/95P *De Compte prieš Europos Parlamentą (De Compte v European Parliament)*.[7]

Nors panašiai buvo pasielgta nuosavybės teisių apimties atžvilgiu Byloje 44/79 *Hauer prieš Land Rheinland-Pfalz (Hauer v Land Rheinland-Pfalz)*[8], tačiau specifinės nacionalinių teisės sistemų nuostatos paprastai plačiau aptariamos generalinių advokatų kalbose, o ne Teismo sprendimuose.

Viena iš pagrindinių priežasčių, dėl kurios Europos Teismas įprato išklausyti argumentus, paremtus nacionalinės teisės koncepcijomis, buvo (ir yra) Europos Bendrijos sutarties 177 straipsnis, kuris įpareigoja valstybių narių teismus perduoti Bendrijos aktų aiškinimo klausimus Teisingumo teismui, kad būtų gautas preliminarus nutarimas. Nagrinėjant pirmąją bylą, remiantis šiuo straipsniu – 13/61 *De Geus prieš Bosch (De Geus v Bosch)*[9], buvo paduota apeliacija dėl nacionalinio teismo sprendimo, tačiau iškilo klausimas, kokį poveikį apeliacija turės

klausimo perdavimui (beje, šią problemą, teko svarstyti ir vėliau nagrinėjamuose atvejuose). 177 straipsnyje šis momentas neįtvirtintas, tačiau A. G. Lagrange, užuot abstrakčiai apsvarstęs problemą, aptarė tų valstybių narių praktiką, kurių vidaus teisės sistemose būtent Prancūzijos ir Vokietijos, yra naudojama preliminaraus nutarimo priėmimo procedūra, ir padarė išvadą, kad paprasčiausias apeliacijos padavimas nedaro įtakos klausimo perdavimo procedūrai[10]. Teismas savo ruožtu glaustai pažymėjo, kad jo jurisdikcija priklauso tik nuo to, ar egzistuoja prašymas dėl preliminaraus nutarimo[11]. Tokia nuomone šiuo klausimu jis vadovaujasi iki šiol.

Nepaisant to, nacionalinės koncepcijos, kuriomis vadovavosi Teismas, didžiąja dalimi yra bendro pobūdžio, kas pačiose valstybėse narėse vadinama „nerašyta teise", nors Byloje 108/63 *Merlini prieš Aukščiausiąją valdžią (Merlini v High Authority)*[12], kurioje pareiškėjas pareiškė pretenziją, jog Aukščiausiajai valdžiai buvo draudžiama nustatyti išlyginimo įmokas, kurias turėjo mokėti pareiškėjai, remiantis tuo, kad anksčiau ji reikalavo mažesnės sumos, – Teismas pabrėžė, jog „faktas, kad tokia norma" (t. y. kelio užkirtimas asmeniui, atlikusiam tam tikrus veiksmus, neigti ar ginčyti su tokiais veiksmais susijusius padarinius ar aplinkybes – angl. *estoppel*) „neminima rašytinėje teisėje, nėra pakankamas įrodymas, jog ji neegzistuoja".

Verta paminėti, kad nuo 1974 metų Teismas bent jau pagrindinių teisių sferoje galėjo atsižvelgti į iš *tarptautinės* teisės išplėtotas normas tiek, kiek jos yra privalomos valstybėms narėms, taigi iš esmės – kaip į bendrus valstybių narių teisinius principus. Nagrinėdamas Bylą 4/73 *Nold prieš Komisiją (Nold v Commission)*[13], kurioje pareiškėjas tvirtino, kad buvo pažeistos jo nuosavybės teisės ir teisė laisvai užsiimti verslu, Teismas nu-

statė, kad pagrindinės teisės yra bendrųjų teisės principų sudėtinė dalis, kurių laikymąsi užtikrina pats Teismas ir saugodamas jas privalo vadovautis bendromis valstybių narių konstitucinėmis tradicijomis, todėl pridūrė, kad „žmogaus teisių apsaugos tarptautinės sutartys, kurias sudarant valstybės narės bendradarbiavo ar yra jų signatarės, gali būti gairėmis, kuriomis reikėtų vadovautis bendrai Bendrijos teisėje".

Dar konkrečiau, perdavus klausimą dėl preliminaraus nutarimo Byloje 36/75 *Rutili prieš vidaus reikalų ministrą (Rutili v Ministre de l'Intérieur)*[14], kurioje Italijos pilietis ginčijo apribojimus, kuriuos Prancūzijos valdžios institucijos nustatė jo teisei į nuolatinį gyvenimą Prancūzijoje, nes jis, tarp kitko (lot. *inter alia*) dalyvavo tam tikroje profesinės sąjungos veikloje, Teismas, atsižvelgdamas į apribojimus, nustatytus Bendrijos įstatymuose valstybių narių galioms kontroliuoti darbininkus migrantus, nustatė, kad: „šie apribojimai [...] yra specifinis pavyzdys bendresnio principo, kuris yra įtvirtintas 8, 9, 10 ir 11 Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos straipsniuose, pasirašytos 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje ir visų valstybių narių ratifikuotos, taip pat – tos pačios Konvencijos ketvirtojo protokolo 2 straipsnyje." Net privatinės teisės kontekste galima pastebėti, kad yra specialiai nurodoma į Žmogaus teisių konvenciją siekiant delimituoti nuosavybės teises.[15]

Atsižvelgiant į bendrųjų principų pritaikymą, *Rutili* byla parodo, kad viešosios teisės požiūriu šios pagrindinės teisės ir bendrieji principai gali būti panaudoti ne tik prieš Bendrijos institucijas, bet ir prieš nacionalinės valdžios institucijas tiek, kiek pastarosios veikia Bendrijos teisės kontekste[16]. Kita vertus, Teismo jurisdikcijai nepriklauso svarstyti nacionalinių įstatymų atitikimo Žmogaus teisių kovenciją klausimų, kai šie patenka į

vis dar nacionalinės kompetencijos sferą. Taigi Byloje 60/84 *Cinéthèque prieš Prancūzijos nacionalinę kino federaciją (Cinéthèque v Fédération Nationale des Cinémas Français)*[17], Europos Teismas nusprendė neturįs teisės svarstyti, ar Prancūzijos įstatymai, kuriais draudžiama prekyba vaizdo kasetėmis tam tikrą laiko tarpą po to, kai kino filmas pradedamas demonstruoti kino teatruose, pažeidžia saviraiškos laisvę, įtvirtintą Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnyje. Nors pats minėtas teiginys nėra nepriekaištingas, dėl jo kyla gana keblus klausimas, kai reikia nustatyti, kada valstybė narė veikia nacionalinės kompetencijos ribose: pačioje *Cinéthèque* byloje iškyla motyvas diskutuoti dėl to, ar Prancūzijos įstatymai nepatenka į laisvo prekių judėjimo taisyklių sritį, ar jie nustatė „privalomą reikalavimą“ remiantis *Cassis de Dijon* bylos precedentine teise[18]. Kaip ten bebūtų, viena yra aišku: kada valstybė narė aiškiai nukrypsta nuo Sutarties, ji veikia Bendrijos teisės ribose, ir todėl jai yra privalomi principai, kylantys iš Žmogaus teisių konvencijos, kaip kad buvo pažymėta Graikijos Transliacijos byloje 1991 metais[19]. Joje Teismas nusprendė, jog tais atvejais, kai valstybė narė paslaugų tiekimo (t. y. transliacijų) iš kitų valstybių narių atžvilgiu remiasi visuomenės interesų politikos išimtimi pagal 56 ir 66 straipsnius, jos įstatymų leidėjai privalo gerbti saviraiškos laisvės principą, įtvirtintą Konvencijos 10-ajame straipsnyje, kaip pagrindinį Bendrijos teisės principą. Kita vertus, jei kažkas nepasinaudojo Bendrijos teisės suteikiama teise ir ateityje tik hipotetiškai planuoja ja pasinaudoti, Bendrijos teisė nėra taikoma, todėl, priimdamas sprendimą Byloje C-299/95 *Kremzow prieš Austriją (Kremzow v Austria)*[20], Europos Teismas nustatė, kad tokiu atveju jis negali atsakyti į prašymą pateikti preliminarų nutarimą dėl nacionalinių įstatymų atitikimo pagrindines teises, kurių laikymąsi užtikrina Teismas.

Nors iš tarptautinės teisės kylantys bendrieji Bendrijos teisės principai labiausiai susiję su Sutarties nuostatomis, o ypač Europos žmogaus teisių konvencija, tačiau Pirmosios instancijos teismas teigė, jog bendras sąžiningumo principas viešojoje tarptautinėje teisėje sąlygojo teisėtų lūkesčių atsiradimą Bendrijos teisėje. Byloje T-115/94 *Opel Austrija prieš Tarybą (Opel Austria v Council)*[21] buvo konstatuota, kad jei Bendrija deponavo Europos ekonominės erdvės sutarties patvirtinimo dokumentus, ir yra žinoma sutarties įsigaliojimo data, prekybininkas gali teisėtai tikėtis viešosios tarptautinės teisės sąžiningumo principo, kad tarpiniu periodu Bendrija nesiims priemonių, prieštaraujančių Europos ekonominės erdvės sutarties sąlygoms.

Bendrai naudojami bendrieji principai

Identifikavimas

Kai kurios iš nacionalinių šaltinių kilusios koncepcijos dabar yra taip gerai įsitvirtinusios Teismo precedentinėje teisėje, kad jos tapo savarankiškais Bendrijos teisės principais. Iš tiesų proporcingumo principas buvo pakeltas iki Sutarties statuso, kai buvo paminėtas 1997 m. Amsterdamo sutartyje, į kurią įeina Protokolas dėl subsidiarumo ir proporcingumo principų taikymo. Šio Protokolo 1 straipsnis reikalauja, kad kiekviena institucija „užtikrintų, jog būtų laikomasi proporcingumo principo, kuris numato, kad Bendrija nesiima jokių veiksmų, kurie nėra būtini siekiant Sutarties nustatytų tikslų." Byloje 112/77 *Töpfer*[22] buvo pasakyta, kad teisėtų lūkesčių principas yra Bendrijos teisinės sistemos dalis, todėl teisėtų lūkesčių nepaisymas būtų Sutarties pažeidimas pagal 173 straipsnį. Tačiau iš nacio-

nalinės teisės kilę principai vis dar gali būti atskiriami nuo tokių bendrųjų Bendrijos teisės principų, kilusių iš pačių Sutarčių, pavyzdžiui: užsienio prekyboje taikoma Bendrijos preferencijos koncepcija[23]; socialinėje srityje vartojama vienodo elgesio su kitų valstybių narių piliečiais sąvoka, apibendrinta pagal Europos Bendrijos sutarties nuostatas, susijusias su laisvu darbuotojų judėjimu[24] ir įsisteigimo teise[25]; verslo teisės reikalavimas, jog konkurencija negali būti panaikinta[26], taip pat „solidarumo" tarp valstybių narių pareiga[27].

Viena problema, su kuria susiduriama išvardijant šiuos iš nacionalinių šaltinių sudarytus Bendrijos teisės principus, yra ta, kad kai kuriais atvejais tas pats principas yra vadinamas įvairiai. Galima pateikti keletą pavyzdžių, tarp kurių: sąžiningumo koncepcija[28]; teisė būti išklausytam, kuri buvo išplėtota remiantis *Transocean*[29] bylos kontekstu ir dar kartą patvirtinta su antidempingo procedūra susijusioje *Al-Jubail Fertilizer*[30] byloje; „force majeure" sąvoka, kurios tiksli reikšmė, Teismo nuomone, turi būti nustatyta atsižvelgiant į teisinį kontekstą, numatantį jos taikymą, bet neapsiribotų visiškai neįmanomu[31]. Vienoje byloje[32] Teismas, remdamasis tuo, kad analogiškuose Reglamentuose būna ,,force majeure" sąlyga, davė suprasti, jog ir šios bylos Reglamente yra minėta sąlyga, tačiau iš tiesų jos ten nebuvo. Teismas taip pat apsvarstė kelio užkirtimo asmeniui, atlikusiam tam tikrus veiksmus, neigti ar ginčyti su tokiais veiksmais susijusius padarinius ar aplinkybes (*estoppel*) doktriną, kuri kartais įvardijama lotyniška sentencija „*non venire contra factum proprium*", tačiau ją yra retai[33] taikęs. Teismas pritaikė neteisėto praturtėjimo koncepciją[34], pateikė Bendrijai teisėtos savigynos apibrėžimą („*légitime défense*" prancūziškos kilmės sistemose)[35], personalo drausmės[36] bei bendresnio[37] pobūdžio

klausimais pritaikė normą (*non bis in idem*), pagal kurią asmuo negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą du kartus, ir priėmė *nulla poena sine lege* principą, pagal kurį bausmes galima skirti tik tada, kai tam yra aiškus ir nedviprasmiškas teisinis pagrindas.[38]

Pirmuosiuose sprendimuose, priimtuose vadovaujantis EAPB sutartimi, keletą kartų buvo paminėta prancūzų *„égalité devant les charges publiques"*[39] koncepcija, tačiau matyt, kad dabar ji iš esmės yra įtraukta į platesnį vienodo elgesio arba nediskriminacijos principą[40], kuris laikomas bendruoju iš Sutarčių kylančiu principu. Buvo konstatuota, kad šį principą pažeidė potvarkis, kuris nustatė, jog produkcijos kompensacija, jau daug metų mokama už krakmolo gamyboje naudojamus kukurūzus ir už iškultus kukurūzus bei naudojamus maistui, būtų palikta tik už pastaruosius.[41]

Konkreti nuoroda į bendruosius principus

Kaip minėta, vienintelis aiškus bendrųjų principų, kilusių iš valstybių narių įstatymų, paminėjimas yra Europos Bendrijos sutarties 215 straipsnyje (Euratomo sutarties 188 straipsnis), kuriame numatyta, kad nesutartinės atsakomybės atveju Bendrija, „vadovaudamasi bendraisiais principais, būdingais valstybių narių teisei, atlygina bet kokią, jų institucijų arba tarnautojų, atliekančių savo pareigas padarytą žalą". Šios nuostatos padariniai gali būti pateikti kalbant apie atsakomybę už teisės aktų padarytą žalą.

1971 m. buvo nustatyta, kad siekiant atlyginti nuostolius už Bendrijos institucijos teisės akto padarytą žalą, reikia įrodyti, jog „įvyko pakankamai rimtas viršesnės teisės normos, kurios tikslas yra apsaugoti asmenį, pažeidimas"[42]. Savo nuomonėje

šioje byloje A. G. Roemeris paminėjo konferenciją valstybės atsakomybės už neleistiną jos institucijų elgesį tema, kuri buvo surengta 1964 m. Max-Planck institute[43]. Jis teigė, kad reikalavimas atsižvelgti į bendruosius principus, būdingus valstybių narių teisei, neturėtų būti suprastas pernelyg tiesiogiai. Šis reikalavimas labiau akcentuoja įvertinimo procesą, kada atsižvelgiama į konkrečius Sutarties tikslus ir Bendrijos struktūros ypatumus. Jis padarė išvadą, jog gaire turėtų būti „labiausiai ištobulintos nacionalinės normos“.

Tačiau 1973 m. po Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės, Danijos ir Airijos prisijungimo Bylose 63 – 69/72 *Werhahn ir kiti prieš Tarybą ir Komisiją (Werhahn and others v Council and Commission)*[44] Bendrijos institucijų vardu buvo ginčijama, jog, ypač atsižvelgiant į naujų valstybių narių teisines sistemas, nėra bendro teisinio principo, pagal kurį Bendrija būtų atsakinga už teisės aktus. Materialinės teisės požiūriu, tai gali būti teisinga, tačiau šis argumentas neatsižvelgia į A. G. Lagrange nuomonę apie išskirtinę teismo kompetenciją[45] (šį klausimą paminėjo A. G. Gand Byloje 1969 m. 9/69 *Sayang prieš Leduc (Sayang v Leduc)*[46]. A. G. Lagrange pastebėjo, kad vienintelis tikrai bendras teisinis principas yra tas, kuriam tuo metu prieštaravo valstybėse narėse taikoma valstybės atsakomybės nebuvimo doktrina, t. y. pagrindinis Monarchijos Proceso įstatymo principas. Galima pastebėti, kad praėjus ketvirčiui amžiaus, panašias mintis analogišku klausimu – valstybių narių atsakomybės už Bendrijos teisės pažeidimus tema – išreiškė A. G. Léger Nuomonėje Byloje C-5/94 *R prieš MAFF, ex p Hedley Lomas (R v MAFF, ex p Hedley Lomas)*[47]. Jis pastebėjo, kad „kai kalbama apie valstybės atsakomybę už įstatymų leidybą, nėra tikrai visoms valstybėms narėms būdingų bendrųjų

principų. Išties principai, kuriuos Teismas numatė remdamasis Sutarties 215 straipsniu, yra išdėstyti labiausiai asmenis nuo įstatymleidystės padaromos žalos saugančių šalių vidaus teisinėse sistemose". Šiuo požiūriu minėtąjį argumentą galima išplėtoti 215(2) straipsnio kontekste teigiant, jog Sutarčių struktūra yra tokia, kad būtų galima sukurti Bendrijas, kurių institucijos būtų atsakingos už jų padarytus nepagrįstus veiksmus. Daugelis Bendrijos institucijų aktų yra įstatyminio ar pusiau įstatyminio pobūdžio. Jeigu institucijos nebūtų atsakingos už savo įstatyminius aktus, tai jos iš esmės būtų virš įstatymo. Plėtojant A.G.Roemerio Nuomonėje dėl *Werhahn* bylos išdėstytą klausimą, mintis, jog Jungtinėje Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystėje negalėtų būti valstybės atsakomybės už įstatyminius aktus, buvo glaudžiai siejama su Parlamento suverenumo koncepcija. Tai koncepcija, kuri buvo mažai reikšminga įstatymleidystės, kuri kilo vien tik iš paskirtų, o ne išrinktų organų, atveju. Iš tikrųjų A. G. Roemeris pažymėjo, jog dėl to gali reikėti ypač pabrėžti teisinės apsaugos sustiprinimo Bendrijoje, už kurį būtų atsakingas Teismas, koncepciją. Ar toks pats požiūris turėtų būti taikomas, kai tam tikri Bendrijos įstatymai ir kiti teisės aktai – didžioji dauguma jų yra vidaus rinką reglamentuojantys teisės aktai – išleidžiami išrinkto Parlamento ir iš paskirtų asmenų sudarytos Tarybos remiantis bendra sprendimų priėmimo tvarka, įvesta Mastrichto sutartimi ir išplėsta Amsterdamo sutartimi, vis dar klausimas, kuris, matyt, reikalauja tolesnių diskusijų. Todėl *Werhahn* byloje Teismas paprasčiausiai pakartojo dar 1971 m. pavartotą formuluotę, kuri, rodos, reiškia, kad „bendrojo principo, būdingo valstybių narių teisei pobūdis yra susijęs su Bendrijos teise, nustatyta Europos Teisingumo Teismo, nepaisant to, iš kokios šalies tas principas yra kilęs.

IŠ BENDRIJOS SUTARČIŲ KILĘ PRINCIPAI

Įžanga

Galima teigti, kad daugelis šioje knygoje aptariamų bendrųjų principų yra kilę iš valstybių narių nacionalinių įstatymų arba iš tarptautinės teisės su valstybių narių įstatymais. Tačiau vis dėlto kai kurie svarbūs bendrieji Bendrijos teisės principai yra tiesiogiai kilę iš aiškių pačių Bendrijos sutarčių nuostatų. Šiame kontekste galima išskirti bent du atskirus būdus. Vienas būdas yra išvesti bendrąjį principą iš gana ribotos Sutarties nuostatos. Aiškiausias to pavyzdys būtų Bendrijos preferencijos koncepcija. Kita vertus, kai ta pati koncepcija yra tiesiogiai minima daugelyje įvairių nuostatų skirtingose Europos Bendrijos sutarties dalyse, Europos Teismas gali teigti, kad tokia koncepcija yra esminis bendrasis Bendrijos teisės principas. Ryškiausias to pavyzdys būtų nediskriminacijos principas, kuris tiesiogiai numatytas, dažnai minint daug detalių, kalbant apie pilietybę (ypač pagrindinių Sutartyje numatytų laisvių įgyvendinimo kontekste), apie vidaus mokesčius prekėms, apie atlygį už darbą vyrams ir moterims (o pagal 1997 m. Amsterdamo sutartį taip pat ir kalbant bendrai apie darbo bei užimtumo sričių galimybes bei traktuotes) bei apie bendrą žemės ūkio rinkų organizavimą. Taigi šiame skyriuje bus prieita prie išvados, jog, kiekviena iš tų nuostatų grupių buvo laikoma fundamentalaus bendrojo nediskriminacijos ar vienodo traktavimo principo pavyzdžiu.

Bendrijos preferencija

Sąvoka „Bendrijos preferencija" aiškiai minima tik Sutarties 44(2) straipsnyje. Tai nuostata, pagal kurią valstybėms narėms pereinamuoju laikotarpiu, kuris baigėsi 1970 m. sausio 1 d., buvo leidžiama įvesti nediskriminacinę minimalių kainų sistemą. 44(2) straipsnyje minima „natūralios preferencijos plėtra tarp valstybių narių", o Byloje 5/67 *Beus prieš HZA München (Beus v HZA München)*[48] Teismas konstatavo, kad tai yra vienas iš pagrindinių Sutarties principų, puikiai apibendrinančių minimą konkretų šio principo pavyzdį. Iš tiesų galima teigti, kad Bendrijos preferencija neišvengiamai atsirado kaip bendriausių organizacijų nustatomos kainos struktūros rezultatas[49]. Konkretų šio principo pavyzdį galima rasti Byloje 55/75 *Balkan prieš HZA Berlin-Packhof (Balkan v HZA Berlin-Packhof)*[50], kurioje importuotojas pasiskundė, kad piniginės kompensacijos, skirtos kompensuoti skirtumui tarp realių valiutos keitimo kursų ir žemės ūkyje taikomų valiutų keitimo kursų esant prekybos žemės ūkio produktais trikdymų rizikai, buvo mokamos už sūrį, importuojamą iš Bulgarijos į Vokietiją, bet nemokamos už panašų iš Italijos importuojamą sūrį. Teismas konstatavo, kad sūrio iš Italijos atveju bendrasis Bendrijos preferencijos principas pateisino kitokį trikdymo galimybių įvertinimą, kuris buvo pagrįstas šaltiniu, iš kur importuojami produktai: ar jie importuojami iš kitos valstybės narės, ar iš trečiosios valstybės. Kalbant apie įvairių trečiųjų valstybių traktavimą, Byloje 236/84 *Malt prieš HZA Düsseldorf (Malt v HZA Düsseldorf)*[51], buvo paminėta, jog piniginių kompensacijų, nustatytų Bendriją pagal tarifų kvotą importuojamai jautienai, kontekste Bendrija nėra įpareigota vienodai traktuoti skirtingas trečiąsias valstybes arba iš skirtingų trečiųjų valstybių importuojamus produktus.

Bendrijos preferencijos koncepcija taip pat gali būti siejama su trečiame skyriuje aptariamu proporcingumo principu. Ginče dėl kompensacinių mokesčių, taikomų džiovintų vynuogių importui iš trečiųjų valstybių, teisėtumo buvo konstatuota[52], kad mokesčio tikslas buvo įtvirtinti minimalią kainą, „siekiant užtikrinti rinkoje Bendrijos preferenciją" neskiriant ekonominės nuobaudos prekeiviui, kuris importavo už mažesnę nei minimalią kainą. Todėl fiksuoto mokesčio įvedimas net ir tais atvejais, kai skirtumas tarp importo ir minimalios kainų labai mažas, buvo neproporcingas ir prilygo ekonominei nuobaudai. Kita vertus, toks mokestis yra teisėtas, jei jis neviršija skirtumo tarp minimalios ir importo kainų.[53]

Vėliau paaiškės, kad Bendrijos preferencijos principas gali prieštarauti kitiems Bendrijos teisės principams. Nors buvo abejojama, ar šio principo pažeidimas reikštų Bendrijos įstatymų anuliavimą[54], vis dėlto jis buvo laikomas, pateisinančiu kitų, su prekyba susijusių, bendrųjų Bendrijos teisės principų pažeidimu. Pateikiame pavyzdį, susijusį su Europos Bendrijos Muitų Sąjungos sukūrimu. Kadangi Europos Bendrijos Sutartyje nebuvo aiškios nuostatos dėl bendrų normų, reglamentuojančių prekių įvertinimą ar prekių kilmės nustatymą dėl muitų įvedimo, įsigaliojimo[55], tai joje nebuvo ir tiesioginio draudimo valstybėms narėms įvesti mokesčius[56], ekvivalentiškus muitų mokesčiams, taikomiems importui iš šalių ne valstybių narių po to, kai įsigaliojo Bendri muitų tarifai. Praktikoje Bendrijos žemės ūkį reglamentuojantys teisės aktai paprastai tiesiogiai draudžia rinkti tokius mokesčius; taip pat toks draudimas yra įtvirtintas ir kai kuriuose konkrečiuose prekybiniuose susitarimuose, dėl kurių derėjosi Bendrija, tačiau vis dar nėra bendro įstatyminio draudimo imti tokius mokesčius. Taigi su šiuo klausimu susiję ben-

drieji principai yra išdėstyti Europos Teismo precedentinėje teisėje. Teisme šis klausimas buvo iškeltas 1973 m. svarstant Belgijos įstatymus, numatančius importo mokestį, patenkantį į Belgijos socialinį deimantų darbininkų fondą, nešlifuotiems deimantams iš šalių ne valstybių narių[57]. Nustačius, kad šis mokestis buvo imamas tik importo tikslais, todėl pagal savo pobūdį yra ekvivalentiškas muito mokesčiui. Teismas konstatavo, kad remiantis Bendrų muitų tarifų tikslais yra akivaizdu, jog valstybės narės negalėjo pakeisti apsaugos lygio, kurį, nustatė šis tarifas, įvesdamos mokesčius, papildančius Bendrų muitų tarifų mokesčius. Be to, Teismas pabrėžė, kad netgi jei mokestis savo pobūdžiu nebūtų buvęs apsauginis, jau pats jo egzistavimas vargu, ar galėjo būti suderintas su bendros prekybos politikos reikalavimais. Todėl Teismas padarė išvadą, jog atsižvelgiant į tai, kad buvo įtvirtinti Bendri muitų tarifai, valstybės narės negalėjo vienašališkai įvesti naujų mokesčių tiesiogiai iš trečiųjų šalių importuojamoms prekėms ar padidinti tuos mokesčius, kurie jau egzistavo tada, kai buvo įvestas tarifas. Pagrindinė Teismo sprendimo prasmė buvo ta, jog Bendras muitų tarifas ir bendra prekybos politika reikalauja vieningos išorinės apsaugos prie Bendrijos bendros rinkos išorinių sienų.

Tačiau potencialus konfliktas tarp šio tikslo ir Bendrijos preferencijos koncepcijos išryškėjo Byloje 70/77 *Simmenthal prieš Italijos finansų administraciją (Simmenthal v Italian Finance Administration)*[58], kurioje remiantis Italijos įstatymais buvo nustatyti mokesčiai susiję su mėsos, importuojamos į Italiją iš Urugvajaus, higienos patikrinimu. Teismas pripažino, kad tai buvo Bendrijos politika siekti vieningos išorinės apsaugos, kuri neleido valstybės narėms įsivesti savų mokesčių, turinčių ekvivalentiškų muitų mokesčiams, taikomiems iš šalių ne valstybių

narių, poveikį, tačiau jis pritarė, kad Taryba ir Komisija galėtų nustatyti draudimo taikyti mokesčius, turinčius lygiavertį muitų mokesčiams poveikį, išimtis arba išlygas, jeigu tie mokesčiai vieningai taikomi visose valstybėse narėse prekiaujant su trečiosiomis šalimis. Deja, šioje byloje Teismas susidūrė su kliūtimi – higieniškai tikrinti mėsą yra reikalaujama Bendrijos vidaus prekyboje, o pagal tam tikrus Bendrijos teisės aktus, kuriuose tiesiogiai atskleista Bendrijos preferencijos koncepcija, nacionalinių įstatymų nuostatos, reglamentuojančios importą iš trečiųjų šalių, negali būti palankesnės už Bendrijos vidaus prekybą reguliuojančias nuostatas. Todėl Teismas turėjo pripažinti, kad valstybės narės *privalo* organizuoti patikrinimus ir imti už juos mokestį tais atvejais, kai tokie patikrinimai būtų atliekami ir už juos būtų imamas mokestis Bendrijos vidaus prekyboje. Bendrijos vidaus prekyboje tokie mokesčiai iš esmės yra leistini, jeigu jie neviršija faktiškos patikrinimo kainos, nors Byloje 30/79 *Land Berlin prieš Wigei (Land Berlin v Wigei)*[59] Teismas turėjo pripažinti, kad norint išvengti atvirkštinės diskriminacijos Bendrijos produktų atžvilgiu (t. y. norint išlaikyti Bendrijos preferenciją), už iš šalių ne valstybių narių importuojamų produktų patikrinimą imami mokesčiai gali viršyti mokesčius, imamus už Bendrijos produktų tikrinimą, jeigu jie nėra akivaizdžiai neproporcingi. Tad Teismas patvirtino, kad mokesčio už produktų medicininį patikrinimą įvedimo teisėtumas negali būti priklausomas nuo panašių mokesčių buvimo visose kitose valstybėse narėse, bent jau ten, kur toks mokestis yra lygus patikrinimo kainai[60]. Tuo vadovaujantis lyg ir galima pripažinti, jog importas iš šalių ne valstybių narių gali būti traktuojamas skirtingai, priklausomai nuo valstybės narės, į kurią yra importuojama.

Taikant šį principą kitoms nacionalinėms priemonės, kurios Bendrijos vidaus prekyboje gali būti pateisintos EB Sutarties 36 straipsnyje[61] išdėstytais pagrindais arba kaip „privalomi reikalavimai" pagal *Cassis de Dijon*[62] precedentinę teisę, valstybė, narė ne tik gali, bet ir privalo taikyti tokias priemones prekiaujant su trečiosiomis šalimis, jeigu tokios priemonės yra taikomos Bendrijos vidaus prekyboje.

Nediskriminacija

Pilietybė

EB Sutarties 6 straipsnis (anksčiau – EEB Sutarties 7 straipsnis) draudžia „bet kokią diskriminaciją dėl pilietybės" Sutarties taikymo sferoje pagal specialias Sutartyje išdėstytas nuostatas. Šis reikalavimas arba norma, reikalaujanti vienodo šalies piliečių traktavimo, yra tiesiogiai pakartota kalbant apie laisvą darbuotojų judėjimą 48(2) straipsnyje, bei numatant steigimosi laisvę 52 straipsnyje, taip pat 60 straipsnyje numatant laisvę teikti paslaugas, bent jau siūlančių paslaugas asmenų atžvilgiu.

Bendrasis nediskriminacijos principas dėl pilietybės, kaip skelbiama EB Sutarties 6 straipsnyje, yra panaudotas Byloje 186/87 *Cowan prieš Trésor public (Cowan v Trésor public)*[63]. Britanijos pilietis, pavarde Cowanas lankydamasis Paryžiuje buvo apgautas. Jis pateikė ieškinį pagal Prancūzijos nuostolių dėl nusikaltimo kompensavimo schemą. Tačiau pagal Prancūzijos schemą kompensacijos gali būti išmokamos tiktai Prancūzijos piliečiams arba piliečiams tų valstybių, kurios turi abipusius susitarimus su Prancūzija, taip pat turintiems leidimą apsigyventi Prancūzijoje. Perdavus šį klausimą spręsti Europos Teis-

mui, buvo nutarta, kad 6 straipsnyje yra reikalaujama tuos asmenis, kurie patenka į Bendrijos teisės reglamentuojamas situacijas, traktuoti lygiai taip pat, kaip ir priimančiosios valstybės piliečius; nes, kaip jau buvo konstatuota Byloje *Luisi ir Carbone prieš Trésor public (Luisi and Carbone v Trésor public)*[64], turistai kaip paslaugų gavėjai patenka į Sutartyje įtvirtintos laisvės teikti paslaugas sferą ir kad dėl to iš turisto, atvykusio iš kitos valstybės narės, negali būti reikalaujama turėti leidimą apsigyventi toje šalyje, nes toks reikalavimas netaikomas Prancūzijos piliečiams. Be to, buvo konstatuota, jog remiantis Bendrijos teise asmeniui yra garantuojama teisė atvykti į kitą valstybę narę, o tokio laisvo judėjimo padarinys yra tas, kad toks asmuo turi būti apsaugotas nuo žalos tokiu pačiu pagrindu, kaip ir tos valstybės piliečiai ar jos gyventojai.

Prieš Mastrichto pataisomis pakeičiant EEB Sutartį EB Sutartimi, ypač intriguojantis nediskriminacijos principo vartojimas buvusiame 7 straipsnyje buvo susijęs su buvusiu EEB Sutarties 128 straipsniu dėl bendros profesinio lavinimo politikos[65]. Byloje 152/82 *Forcheri prieš Belgiją (Forcheri v Belgium)*[66] Komisijos pareigūno italė žmona, gyvenanti Belgijoje, turėjo sumokėti užsienio studentams taikomą mokestį už lankytą socialinio darbo kursą Briuselyje. Buvo konstatuota, kad nors pati švietimo ir profesinio lavinimo politika ir nėra Bendrijos kompetencijos klausimas, tačiau galimybė lankyti tokius kursus patenka į Sutarties reglamentavimo sferą, ir Belgija neturėjo reikalauti sumokėti mokestį, kurio nereikia mokėti jos piliečiams.

Toliau šis klausimas buvo nagrinėjamas Byloje 293/83 *Gravier prieš Lježo miestą (Gravier v City of Liège)*[67], kurioje buvo konstatuota, kad nediskriminacijos principas, taikytinas dėl galimybės lankyti profesinio lavinimo kursus, netgi Bendrijos pi-

liečių atžvilgiu, kurie anksčiau negyveno valstybėje, kurioje kursas siūlomas. Byloje buvo minimas komiksų meno kursas. Teismas padarė išvadą, kad kursas laikomas profesiniu lavinimu tada, kai institucija suteikia savo studentams tam tikrą profesijos, amato ar darbo kvalifikaciją arba padeda įgyti jiems įgūdžių, kurių reikia tokiai profesijai, amatui ar darbui. Remiantis diskriminaciniais mokesčiais už mokslą toliau šis požiūris buvo plėtojamas Byloje 24/86 *Blaizot*[68], kurioje buvo nagrinėjamas klausimas, ar universiteto kursai apskritai gali būti laikomi profesiniu lavinimu. Buvo padaryta išvada, kad jie gali būti laikomi profesiniu lavinimu ne tik tais atvejais, kai išlaikius baigiamuosius akademinius egzaminus įgyjama profesinė kvalifikacija, bet ir tais atvejais, kai tokiu būdu įgytų žinių studentui reikia dėl darbo ir t. t., netgi jei ir nėra teisinio reikalavimo tokias žinias turėti. Buvo pabrėžta, kad apskritai universiteto kursai atitinka tuos kriterijus, išskyrus kursus, skirtus asmenims patobulinti bendras savo žinias, o ne pasirengti kokiai nors profesijai. Todėl galima teigti, kad bet kuris asmuo, lankantis universiteto kursą turėdamas tikslą jį užbaigęs gauti darbą, pagal Bendrijos teisę yra laikomas užsiimantis profesiniu lavinimusi.

Taigi buvo patvirtinta, kad skirtingi kurso metai negali būti vertinami atskirai, nustatant, ar kursas laikytinas profesiniu lavinimu, jei jis sudarė vieningą visumą[69].

Vienoje iš pastarojo meto Belgijos bylų, susijusių su mokesčiais už mokslą, t. y. Byloje C-47/93 *Komisija prieš Belgiją (Commission v Belgium)*[70], buvo pripažinta, kad nediskriminacijos principą pažeidė nacionalinės nuostatos, suteikiančios Belgijos universitetų rektoriams teisę atsisakyti atlyginti neteisingai sumokėtus mokesčius už mokslą ne EB piliečiams, nors tokios teisės atsisakyti atlyginti Belgijos studentams jie neturė-

jo: t. y. toje pačioje situacijoje asmenys dėl pilietybės buvo traktuojmi skirtingai.

Nors šios precedentinės teisės esmę EB Sutarties 126 straipsnis dėl švietimo galbūt ir apėmė, tačiau bendrojo nediskriminacijos principo susiejimo technika 6 straipsnyje su materialinėmis Bendrijos teisės nuostatomis, kurios šio klausimo visai nemini, išlieka. Iš tiesų buvo kategoriškai pasakyta, kad „[EB] Sutarties [6] straipsnis, kuriame kaip bendrasis principas nurodomas draudimas diskriminuoti dėl pilietybės, atskirai taikytinas tiktai Bendrijos teisės reglamentuojamoms situacijoms, dėl kurių Sutartyje nėra jokių konkrečių normų, draudžiančių diskriminaciją“[71].

Kitas pavyzdys, kada Teismas nusprendė, jog nacionalinės teisės nuostata prieštarauja EB Sutarties 6 straipsniui, yra Byla C-43/95 *Data Delecta Aktiebolag ir Ronny Forsberg prieš MSL Dynamics (Data Delecta Aktiebolag and Ronny Forsberg v MSL Dynamics)*[72]. Čia iškilo klausimas, ar EB Sutarties 6 straipsnis neleidžia valstybei narei reikalauti, kad juridinis asmuo, įsteigtas kitoje valstybėje narėje, kuris viename iš pirmosios valstybės teismų iškėlė bylą prieš šios valstybės pilietį ar kompaniją, įsteigtą minėtoje valstybėje narėje, pateiktų užstatą už teismo išlaidas, nors toks reikalavimas negali būti taikomas minėtos valstybės narės juridiniams asmenims. Teismas nusprendė, kad nacionalinėms įstatyminėms nuostatoms, kurios patenka į Sutarties reglamentavimo sferą, dėl jų poveikio Bendrijos vidaus prekybai prekėmis ir paslaugomis, būtinai yra taikomas bendrasis nediskriminacijos principas be jokio poreikio susieti jas su specialiomis Sutarties 30, 36, 59 ir 66 straipsnių nuostatomis. Nors aptariama nacionalinė procedūrinė norma nebuvo skirta reguliuoti komercinio pobūdžio veiklą, jos padarinys buvo tas,

kad prekiautojai, kurie nebuvo įsteigti toje valstybėje narėje, pateko į nenaudingą padėtį. Todėl buvo konstatuota, kad EB Sutarties 6 straipsnis neleidžia valstybėms narėms numatyti tokius reikalavimus.

Tačiau ne kiekvienas nacionalinių įstatymų skirtumas yra diskriminacija. Kaip pavyzdys gali būti Italijos įstatymai, kurie numatė, jog kriminalinio nusikaltimo auka, norinti pateikti civilinį ieškinį baudžiamosios bylos nagrinėjimo metu, turi suteikti savo atstovui specialius įgaliojimus, tuo tarpu valstybės narės, kurios pilietis yra auka, įstatymai tokio formalumo nenumato. Iškilo klausimas, ar tai yra diskriminacija dėl pilietybės. Dar kartą patvirtindamas savo nuoseklią precedentinę teisę, Teismas nusprendė, kad draudžiant kiekvienai valstybei narei skirtingai taikyti savo įstatymus dėl pilietybės remiantis *Sutarties* reglamentavimo sfera, „6, 52 ir 59 straipsniai nėra susiję su kokiais nors traktavimo skirtumais, kurie gali atsirasti tarp valstybių narių dėl jų skirtingų įstatymų, jeigu jie taikomi visiems asmenims remiantis objektyviais kriterijais ir nekreipia dėmesio į jų pilietybę.“

Galima pamanyti, kad tiesioginis diskriminacijos dėl pilietybės draudimas, numatytas 6 straipsnyje, yra toks platus, kad net užkertamas kelias plėtotis bet kokiam platesnio pobūdžio bendrajam principui. Tačiau iš tiesų jis apsiriboja vien tik diskriminacija dėl pilietybės, – savo pobūdžiu siejamas su valstybių narių veikla. Taigi, kaip paaiškės iš kitų šiame skyriuje aptariamų nediskriminacijos principo pavyzdžių, Teismas išplėtojo bendrąjį vienodo traktavimo principą, įvardijantį ne vien tik pilietybės klausimą, kuris yra privalomas pačioms Bendrijos institucijoms. Taigi pvz., Byloje 37/89 *Weiser prieš Caisse Nationale des Barreaux Français (Weiser v Caisse Nationale des Barreaux*

Français)[73] Teismas apibūdino vienodo traktavimo principą kaip „pagrindinę teisę", kurios privalo laikytis Bendrijos institucijos. Byla buvo susijusi su EB Personalo Reglamento nuostata dėl teisių, susijusių su pensija, kurios buvo nevienodos tarp pareigūnų, dirbusių prieš juos pasamdant, nes jų su pensija susijusios teisės galėjo būti perduotos, ir tų, kurie turėjo savarankišką verslą prieš juos pasamdant, nes jų teisės negalėjo būti perduotos. Teismas nustatė, kad tai buvo nevienodas traktavimas, kuris negalėjo būti pateisintas dėl aplinkybių skirtumo, ir nusprendė, kad ši nuostata yra negaliojanti.

Mokesčių diskriminacija

Kalbant apie prekių apmokestinimą galima pastebėti, kad Sutarties 95 straipsnis tiesiogiai draudžia diskriminaciją šioje srityje prekių, importuojamų iš kitų valstybių narių atžvilgiu. EB Sutarties 95 straipsnio pirmosiose dviejose dalyse yra du skirtingi reikalavimai. Pirmojoje dalyje numatyta, kad „nė viena valstybė narė negali tiesiogiai ar netiesiogiai nustatyti kitų valstybių narių produktams kokių nors vidaus mokesčių, viršijančių mokesčius, kurie yra tiesiogiai ar netiesiogiai nustatyti panašiems vidaus produktams". Antrojoje dalyje sakoma, kad „nė viena valstybė narė negali nustatyti kitų valstybių narių produktams kokių nors vidaus mokesčių, kurie savo pobūdžiu suteiktų netiesioginę apsaugą kitiems produktams." Skirtumas tarp jų padarinių buvo pažymėtas pačioje Bylos 27/67 *Fink-Frucht prieš HZA München-Landsbergerstrasse (Fink-Frucht v HZA München-Landsbergerstrasse)*[74] nagrinėjimo pradžioje. Šioje byloje buvo pastebėta, kad jei pirmoji dalis tiktai draudžia nustatyti mokesčius, viršijančius aiškiai nubrėžtą ribą, tai antroji dalis

pagrįsta minimo mokesčio protekciniu poveikiu, neminint kokios nors tikslios ribos. Apskaičiavimo sušvelninimas ar kita priklausys nuo to, kiek glaudūs ryšiai yra tarp tokių konkuruojančių vidaus ir importo prekių.

Bendrijos teisė iš principo nedraudžia, kad šalies vidaus mokesčių įstatymai nustatytų ar leistų taikyti skirtingų dydžių mokestį įvairiems produktams arba produktams, kurių ekonominė paskirtis yra panaši[75]. Tačiau Bendrijos teisė neleidžia nustatyti diferencijuotų mokesčių panašiems ar tarpusavyje konkuruojantiems produktams, kai prekių, už kurias mokamas didesnis mokestis, kategoriją sudaro daugiausiai ar vien tik importuojamos prekės. Kaip pavyzdžius galima pateikti Prancūzijoje nustatytą automobilių mokestį, priklausantį nuo variklio tūrio[76], Prancūzijoje įsigaliojusį iš grūdų gaminamo ir iš vaisių gaminamo spirito[77] skirstymą, bei Italijoje – tarp fermentuoto buteliuose putojančio vyno ir fermentuoto statinėse putojančio vyno atskyrimą[78].

Bendrųjų principų klausimas čia iškyla todėl, kad Sutarties 95 straipsnis apsiriboja importu ir neaprėpia diskriminacinių eksporto mokesčių. Nepaisant to, Europos Teismas konstatavo, kad principai, esantys 95 straipsnyje taip pat gali būti taikomi eksporto atžvilgiu[79], t. y. vidaus mokesčiai, kurie diskriminuoja eksportą, yra laikomi pažeidžiančiais Sutartį. Tačiau kadangi Sutarties 16 straipsnyjes yra konkreti nuostata dėl mokesčių, ekvivalentiškų muito mokesčiams, todėl galima abejoti, ar tai laikytina tinkama priemone, sprendžiant fiskalinės eksporto diskriminacijos klausimą. Vis dėlto, su viena išimtimi, Europos Teismas dėl eksporto nusprendė, kad tas pats mokestis negali būti ekvivalentiškas muito mokesčiui ir kartu būti vidaus mokesčių sistemos dalimi. Pirmą kartą šis klausimas iškilo By-

loje 27/74 *Demag v HZA Duisburg-Sud*[80], kai Vokietija įvedė „specialų apyvartos mokestį" eksportui, akivaizdžiai stengdamasi sumažinti savo balansinių mokėjimų perviršį lyginant su likusia Bendrijos dalimi. Buvo teigiama, kad tai buvo mokestis, ekvivalentiškas eksporto muito mokesčiui, bet Teismas pakartojo, jog reikia skirti tokius mokesčius nuo vidaus mokesčių, ir konstatavo, kad Vokietijos mokestis iš tiesų patenka į vidaus mokesčių sistemą (jis prilygo atleidimo nuo eksporto mokesčių pašalinimui), todėl negalėjo pažeisti 16 straipsnio.

Anksčiau paminėta išimtis atsirado tada, kai kitame sprendime[81] Teismas konstatavo, kad tas pats eksporto mokestis gali pažeisti 16 straipsnį, taip pat ir principus, esančius 95 straipsnyje. Tačiau tai bent jau buvo pirmas kartas, kai buvo pripažinta šių principų pažeidimo galimybė, jei būtų įvestas eksporto mokestis. Ši problema galutinai buvo išspręsta Byloje 142/77 *Statenskontrol prieš Larsen (Statenskontrol v Larsen)*[82], kurioje buvo pasakyta, kad apskritai Sutarties tikslas yra užtikrinti vidaus mokesčių sistemų neutralumą Bendrijos vidaus prekybos atžvilgiu, kada už valstybės narės sienų vykstantis ūkinis sandoris tuo pačiu metu yra laikomas apmokestintinu atveju nustatant tokios sistemos kontekste fiskalinį mokestį. Todėl, Teismo nuomone, reikėjo 95 straipsnį išaiškinti taip, kad nediskriminacijos norma, kuri sudaro šios nuostatos pagrindą, taip pat taikytina tada, kai produkto eksportas yra toks apmokestintinas atvejis. Teismas padarė išvadą, jog jeigu valstybėms narėms būtų leista, nesant konkretaus draudimo, diskriminaciniu būdu taikyti vidaus mokesčius produktams, kurie eksportuojami į kitas valstybes nares, tai būtų nesuderinama su Sutartyje įtvirtinta mokesčių nuostatų struktūra. Todėl šią įstatymų leidybos spragą ir vėl užpildė Teismas, sukurdamas bendrą nediskriminacijos

principą, taikytiną prekėms, kuriomis prekiaujama tarp valstybių narių.

Tačiau kalbant apie mokesčius, EB Sutartyje taip pat yra įtvirtinta nuostata, tiesiogiai leidžianti elgtis diferencijuotai. 73d(1)(a) straipsnis, kuris įsigaliojo nuo 1994 m. sausio 1 d., t. y. antrojo Ekonominės ir pinigų sąjungos etapo pradžioje, numato, kad laisvo kapitalo ir atsiskaitymų judėjimo kontekste draudimas apriboti kapitalo judėjimą ir atsiskaitymus nepažeidžia valstybių narių teisės taikyti savas mokesčius reglamentuojančių įstatymų nuostatas, kuriose daromas skirtumas tarp mokesčių mokėtojų, kurie nėra toje pačioje situacijoje jų gyvenamosios vietos ar vietos, kur buvo investuotas jų kapitalas, atžvilgiu. Įdomu, kaip ši nuostata gali būti suderinta su vieningos finansinių paslaugų rinkos koncepcija, o ypač tai, kaip ji gali būti suderinama su nediskriminacijos principu, įtvirtintu Sutarties nuostatose dėl laisvo asmenų judėjimo ir paslaugų teikimo. Teisingiausia būtų teigti, kad ši nuostata susijusi vien tik su pačiu pinigų judėjimu[83] ir kad ji netaikoma situacijose, kurias reguliuoja kitos Sutartyje numatytos laisvės. Tačiau matyt, kad tokiu atveju nebūtų atsižvelgiama į Sutarties 52 straipsnio 2 dalį ar 61 straipsnio 2 dalį. Šių nuostatų nepakeitė nei Suvestinis Europos aktas, nei Mastrichto sutartis. 52 straipsnio 2 dalis apibrėžia įsteigimo laisvę kaip apimančią teisę imtis veiklos ir ją tęsti būnant savarankiškai dirbančiu asmeniu, steigti ir valdyti įmones „vadovaujantis su kapitalu susijusios skyriaus nuostatomis“, o 61 straipsnio 2 dalyje teigiama, kad bankinių ir draudimo paslaugų, susijusių su kapitalo judėjimu, liberalizavimas bus įgyvendintas kartu su laipsnišku kapitalo judėjimo liberalizavimu. Šis ryšys tarp Sutarties normų dėl įsisteigimo bei paslaugų teikimo ir normų, susijusių su pinigų judėjimu, buvo pabrėžtas

Antrosios bankinės direktyvos, kuri pripažįsta, kad kapitalo apsaugos priemonės pagal 1988 m. Kapitalo judėjimo direktyvą[84] gali nulemti bankinių paslaugų teikimo apribojimus, įžanginėje dalyje. Todėl bankinių ir draudimo paslaugų teikimas, matyt, tiesiogiai priklauso nuo normų dėl pinigų judėjimo. Apskritai 73b straipsnio nuostatos, o taip pat ir 73d(1)(a) straipsnyje esanti išimtis, yra susiję ne tik su pačiu kapitalo judėjimu, bet ir su atsiskaitymais, kurie, būdami „einamaisiais mokėjimais" pagal senosios redakcijos 106(1) straipsnį, buvo apibrėžti kaip mokėjimai ar pervedimai, susiję su kitų Sutarties laisvių įgyvendinimu. Iš tiesų gali kilti klausimas, kiek galima atskirti mokėjimus ir pervedimus nuo pagrindinės Sutarties laisvės: Byloje 95/81 *Komisija prieš Italiją (Commission v Italy)*[85] importo depozito schema, įtvirtinta valiutos reguliavimo įstatymuose, buvo laikoma priemone, ekvivalentiška kiekybiniam prekių importo apribojimui.

Šioje knygoje išsamiai neaptariama šios srities precedentinė teisė, tačiau paminėtina, kad remiantis Sutartyje įtvirtintomis laisvėmis buvo aiškiai konstatuota, jog tai, kad mokesčių mokėtojas nėra nuolatinis gyventojas (rezidentas), nebūtinai pateisina skirtingą traktavimą. Kalbant apie paslaugas Byloje C-80/94 *Wielockx prieš Inspecteur der Directe Belastingen (Wielockx v Inspecteur der Directe Belastingen)*[86] Teismas, nors ir pripažino, kad iš principo nuolatinių ir nenuolatinių gyventojų situacija apskritai negali būti lyginama, konstatavo, jog oficialiai neturintis šalyje nuolatinės gyvenamosios vietos (nenuolatinis gyventojas) mokesčių mokėtojas, kuris visas savo pajamas ar didžiąją jų dalį gauna toje valstybėje, kurioje jis dirba, objektyviai vertinant yra toje pačioje situacijoje (turint omenyje pajamų mokestį), kaip ir tos valstybės nuolatinis gyventojas. Kalbant apie įsisteigimo lais-

vę Byloje C-330/91 *R prieš Inland Revenue Commissioners, ex p Commerzbank (R v Inland Revenue Commissioners, ex p Commerzbank)*[87] buvo konstatuota panašiai, t. y., kad Vokietijos kompanija, prekiavusi Jungtinėje Didžiosios Britanijos ir Airijos Karalystėje per ten įkurtą savo filialą, bet fiskaliniu atžvilgiu neturinti Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystėje nuolatinės verslo buveinės (nesanti rezidentu), turėjo teisę gauti palūkanas už grąžinamus mokesčius, kurių ji neturėjo mokėti, jei įmonė – Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės rezidentas– būtų gavusi palūkanas už tokį grąžinimą. Taigi nebuvo daroma jokio skirtumo, kad vienintelė mokesčių grąžinimo priežastis buvo tai, jog Vokietijos kompanija nebuvo įmonė, savo pagrindinę būstinę turinti Jungtinėje Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystėje (nebuvo JK rezidentu).

Kalbant apie laisvą darbuotojų judėjimą Byloje C-279/93 *Schumacker*[88] ir C-151/94 *Komisija prieš Liuksemburgą (Commission v Luxembourg)*[89], buvo aiškiai pasakyta, kad diskriminacijos negalima pateisinti tada, kai mokesčių mokėtojas turi naudos iš laisvo darbuotojų judėjimo normų, o byloje C-107/94 *Asscher*[90], buvo aiškiai išdėstyta, kad diskriminacija nepateisinama tada, kai mokesčių mokėtojas turi naudos iš įsisteigimo laisvės normų. Pirmuoju atveju buvo konstatuota, kad kai nuolatinės gyvenamosios vietos valstybė negali atsižvelgti į mokesčio mokėtojo asmenines bei šeimynines aplinkybes, kadangi mokėtinas mokestis neleidžia jai to padaryti, Bendrijos vienodo traktavimo principas reikalauja, kad valstybėje, kurioje asmuo dirba, būtų atsižvelgta į asmenines ir šeimynines užsieniečio, nesančio nuolatiniu gyventoju, aplinkybes tiek, kiek ir į nuolatinių gyventojų tokias aplinkybes, ir taip pat turėtų būti sutei-

kiamos tokios pačios mokesčių lengvatos. Antruoju atveju buvo pabrėžta, kad jeigu Liuksemburgas pasilieka, o ne išmoka permokėtą mokesčių sumą, išskaičiuotą iš Bendrijos piliečių, kurie nuolat gyveno ar dirbo Liuksemburge trumpiau nei visus mokestinius metus, darbo užmokesčio, tai yra laisvo darbuotojų judėjimo normų pažeidimas. Trečiuoju atveju Nyderlandai negalėjo nustatyti didesnės pajamų mokesčio prievolės nenuolatiniam gyventojui vien dėl to, kad jis mokėjo socialinio draudimo įmokas kitoje valstybėje narėje.

Tad akivaizdu, kad neatitikimas yra tarp Sutartyje įtvirtintų teisių į įsisteigimo laisvę ir į laisvą darbuotojų judėjimą, kaip buvo išaiškinta *Commerzbank, Wielockx, Schumacker, Luxembourg* ir *Asscher* bylose, diskriminacinio mokesčių traktavimo, kurį tiesiogiai leidžia 73d(1)(a) straipsnis. Tačiau 73d(1)(a) straipsnis įsigaliojo tiktai 1994 m. sausio 1 d., o prie Mastrichto sutarties yra pridėta Deklaracija, kurioje teigiama:

> Konferencija patvirtina, kad valstybių narių teisė taikyti tam tikras jų mokesčių įstatymų nuostatas, kaip yra numatyta šios Sutarties 73d(1)(a) straipsnyje, bus taikoma tiktai tam tikrų nuostatų atžvilgiu, kurios buvo 1993 m. pabaigoje. Tačiau ši Deklaracija bus taikytina tiktai kapitalo judėjimui tarp valstybių narių ir valstybėse narėse atliekamiems atsiskaitymams.

Nors vien tik Deklaracija negali pataisyti Sutarties sąlygų, tačiau kitose Bendrijos teisės srityse jau seniai įsigalėję tai, kad ji gali būti privaloma jos autoriui.[91] Jeigu valstybėms narėms yra privaloma jų Deklaracija, tai gali būti teigiama, jog jos poveikis toks, kad kalbant apie pinigų judėjimą tarp valstybių narių gali būti išlaikytos tik tos vienintelės diskriminacinio pobūdžio

priemonės, pagal 73d(1)(a) straipsnį, kurios teisėtai galiojo 1993 m. pabaigoje. Kadangi *Commerzbank, Wielockx, Schumacker* ir *Asscher* bylos yra susiję su situacijomis, atsiradusiomis iki 1993 m. pabaigos, galima teigti, kad diskriminacija dėl gyvenamosios vietos, kuri, kaip buvo konstatuota šiose bylose, yra neteisėta, negali būti atstatyta remiantis 73d (1) (a) staipsniu.

Lyčių diskriminacija

Pirminėje EB Sutarties versijoje lyčių diskriminacija buvo minima tiktai 119 straipsnyje, kalbant apie vienodą užmokestį vyrams ir moterims už tokį patį darbą, tačiau tai buvo pakeista 1997 m. įsigaliojus Amsterdamo sutarčiai. Po 1997 m. padarytų pataisų atsirado nauja 3 dalis, kurioje taip pat numatytos priemonės dėl lygių galimybių ir vienodo traktavimo apskritai priimant į darbą ar kalbant užimtumo klausimais. Tačiau nors ir galima pripažinti, kad 1976 m. sprendimas Byloje *Defrenne Nr. 2*[92] įtvirtino, bent jau galimą tiesiogiai galiojantį vienodo užmokesčio už tokį patį darbą principą, skelbiamą EEB Sutarties 119 straipsnyje, kartais yra pamirštama, kad daug platesnę lyčių lygybės koncepciją Europos Teismas jau yra pripažinęs naudodamasis savo jurisdikcija apibrėžiant ginčus tarp Bendrijos pareigūnų ir juos samdančios institucijos (ši jurisdikcija 1989 m. buvo perduota Europos pirmosios instancijos teismui). Taigi 1972 m. Byloje *Sabbatini prieš Europos Parlamentą (Sabbatini v European Parliament)*[93] buvo konstatuota, kad išmokant ekspatriacijos išmokas „Personalo Reglamentas negali <...> traktuoti pareigūnų skirtingai dėl pareigūno lyties, kadangi ekspatrianto statuso pasibaigimas turi priklausyti nuo vienodų kriterijų tiek vyrams pareigūnams, tiek moterims pareigū-

nėms, nepriklausomai nuo lyties". Minimo Personalo Reglamento nuostatos šiuo atveju efektyviai nurodė, kad pareigūnas tampa „namų ūkio šeimininku" užregistravus santuoką, – ši koncepcija paprastai siejama su vedusiu pareigūnu, o ištekėjusi pareigūnė minima tiktai jos vyro invalidumo ar sunkios ligos atveju. Teismas konstatavo, kad sprendimas, kuriuo iš moters pareigūnės dėl šių nuostatų atimama išmoka, yra „neturintis jokio teisinio pagrindo". Todėl Personalo Reglamentas buvo pataisytas taip, kad iš jo būtų kartu išbrauktos su ekspatriacijos išmokų dėl santuokos netekimu susijusios nuostatos bei „namų ūkio šeimininko" koncepcija.

1975 m. Teismas susidūrė su moters pareigūnės, kuri susituokusi įgijo savo vyro pilietybę, problemomis. Byla *Airola prieš Komisiją (Airola v Commission)*[94] buvo susijusi su tuo, kad Belgijos pareigūnei, dirbančiai Euratomo tyrimų centre Isproje, Italijoje, Komisija nustojo mokėti ekspatriacijos išmokas, kai ši ištekėjo už italo ir pagal Italijos įstatymus įgijo Italijos pilietybę, ir tokiu būdu, Komisijos nuomone, nustojo būti „asmeniu iš kitos šalies, persikėlusiu į kitą šalį (ekspatriantu)". Pažymėjęs, kad pagal jokius nacionalinius įstatymus pareigūnas neįgytų jo žmonos pilietybės, Teismas konstatavo, jog pilietybės koncepcija šiuo atveju turi būti aiškinama „taip, kad būtų išvengta kokių nors nepagrįstų traktavimo skirtumų tarp vyrų pareigūnų ir moterų pareigūnių, kurie iš tiesų yra panašiose situacijose", ir todėl tai turėtų būti apibrėžta neatsižvelgiant į įstatymo suteikiamą pilietybę. Todėl pagal lyčių lygybę, nepaisant ponios Airola vedybų, ji ir toliau turėjo būti laikoma asmeniu iš kitos šalies, persikėlusiu gyventi į kitą šalį (ekspatriantu).

Tačiau 1984 m. plėtojant lygias vyrų teises įvyko lūžis. Bylose 75a ir 117/82 *Razzouk ir Beydouin prieš Komisiją (Razzouk*

and Beydouin v Commission)[95] Teismas – nors galima paminėti, kad tai buvo su personalu susijusi byla, ją sprendė visas Teismas, o ne atskira kolegija – konstatavo, jog iš principo pareigūnės našlys turėtų turėti tas pačias teises į pensiją kaip ir pareigūno našlė. Remiantis tam tikromis Personalo Reglamento nuostatomis, pareigūno našlė galėjo gauti savo pensiją neatsižvelgiant į jos priklausomybę nuo savo vyro ir į jos pačios išteklius, bet mirusios pareigūnės našlys gali gauti pensiją tiktai tuo atveju, jei jis neturi savo paties pajamų ir gali įrodyti, kad dėl invalidumo ar sunkios ligos yra visam laikui nedarbingas ir negali gauti pajamų iš darbo, ir netgi tada jo pensija būtų mažesnė negu našlei mokama pensija. Teismas nurodė savo sprendimus Bylose *Sabbatini* ir *Airola*, o taip pat Byloje *Defrenne Nr. 3*[96], kaip precedentą teigdamas, kad lyčių lygybė yra viena iš pagrindinių teisių, kurių laikymosi užtikrinimas yra Teismo pareiga, ir todėl padarė išvadą, kad jis turi panaikinti Komisijos sprendimą atsisakyti ponui *Razzouk* suteikti našlio pensiją remiantis Personalo Reglamento nuostatomis, kurios pažeidžia pagrindinę teisę ir todėl neturi būti taikomos, nes skirtingai traktuoja pareigūnus/-es pergyvenusius sutuoktinius pagal jų lytį. Be to, Teismas paskelbė, kad Komisijos institucijos turėjo imtis reikiamų nuoseklių įstatyminių priemonių, tačiau tuo tarpu pareiškėjo pretenzija į pensiją turėtų būti išnagrinėta remiantis nuostatomis, susijusiomis su našlėmis.

Kad ir koks svarbus būtų šis sprendimas, vargu, ar galima teigti, kad Europos Teismas atrado ką nors nauja. JAV Aukščiausiasis Teismas Byloje *Califano prieš Goldfarb (Califano v Goldfarb)*[97] jau buvo konstatavęs, kad „lytimi paremtas" priklausomybės reikalavimas našliams (t. y. norėdami gauti „sutuoktinio pašalpą", našliai turėjo įrodyti, kad pusę išlaikymo

jiems suteikdavo žmona) pažeidžia Penktosios pataisos, Tinkamo proceso straipsnyje, įtvirtintą vienodos apsaugos komponentą. Tačiau galima pastebėti, kad šio sprendimo padarinys buvo JAV Socialinės apsaugos įstatymo pataisa, kuri, panaikindama priklausomybės reikalavimą našliams, įvedė atsveriančias nuostatas, reikalaujančias sumažinti „sutuoktinio pašalpas" suma, lygia federalinėms ar valstijų valstybinėms pensijoms, kurias gauna pareiškėjas, tad iš tiesų dauguma našlių negautų pašalpos panaikinus priklausomybės reikalavimą. Pereinamosios nuostatos buvo įvestos siekiant atleisti nuo priešpriešinio reikalavimo turinčiuosius teisę į pensiją iki 1982 m. pabaigos, kurie būtų turėję teisę į nesumažintas pašalpas pagal 1977 m. sausio mėnesį galiojusius įstatymus, prieš priimant sprendimą Byloje *Kalifano prieš Goldfarb*, paminint išlaikomus našlius, o Byloje *Heckler prieš Matthews (Heckler v Matthews)*[98] šios pereinamosios nuostatos buvo apgintos nepaisant „lytimi paremto" priklausomybės kriterijaus atgaivinimo remiantis tuo, kad jos buvo „susijusios su svarbiais vyriausybiniais interesais apsaugoti asmenis, kurie planavo išeiti į pensiją pasitikėdami dar iki sprendimo priėmimo galiojusiais įstatymais". Laimei, EB Personalo Reglamento nuostatos, nustatančios pergyvenusių sutuoktinių pensijas, buvo pataisytos taip, kad našliai būtų traktuojami kaip našliai, negu traktuojami įtraukiant bendrą atsvarinę nuostatą.

Didesnę teisinę reikšmę *Razzouk* byloje turi tai, kad joje daroma nuoroda į EEB Sutarties 119 straipsnį vien tik kaip į labai ribotą bendrojo lyčių lygybės principo taikymą, nepaisant jo populiarumo Jungtinėje Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystėje kaip metodo, naudojamo ištaisant trūkumus mūsų šalies (JK) vienodą užmokestį už darbą reglamentuojančiuose įstatymuose. Byloje *Defrenne Nr. 3*[99] Teismas konstatavo, kad

119 straipsnis negali būti aiškinamas kaip nustatantis, be vienodo užmokesčio už darbą, lygybę kitų darbo sąlygų, taikomų tiek vyrams, tiek moterims, atžvilgiu. Pripažindamas, jog lyčių diskriminacijos panaikinimas sudaro dalį pagrindinių teisių, kurių laikymosi užtikrinimas yra Teismo pareiga, Teismas pabrėžė, kad kalbant apie darbdavį ir darbuotoją, kurių santykius reguliuoja nacionalinė teisė Bendrija reikiamu laiku neprisiėmė atsakomybės užtikrinti to principo laikymosi ne tik apmokant už darbą, bet ir dėl kitų darbo sąlygų. Tačiau *Razzouk* byloje buvo patvirtinta, kad kaip ir tarp Bendrijos institucijų bei jų pareigūnų, ir tų, kurie per šiuos pareigūnus pateikia pretenzijas, bendrojo lyčių lygybės principo reikalavimai jokiu būdu nebuvo apriboti vien tik tais, kurie kyla iš Sutarties 119 straipsnio arba iš šioje srityje priimtų Bendrijos direktyvų. Taip galima būtų manyti, kad pats bendrasis principas gali kontroliuoti Bendrijos valdžios institucijų veiklą, ir kad 119 straipsnio bei direktyvų vaidmuo yra veikti kaip teisiniam mechanizmui taikant specifinius bendrojo principo aspektus tiems, kurie nėra tiesiogiai priklausomi nuo pačių bendrųjų Bendrijos teisės principų. Taip pat įdomu, ar įmanoma kad šį bendrąjį principą atitinka 1978 m. gruodžio 19 d. Tarybos direktyvos 79/7 dėl lyčių lygybės socialinės apsaugos srityje 7 straipsnis, kuris leido nustatyti skirtingą pensinį amžių vyrams ir moterims ir kurį Teismas nekritikuodamas pripažino Byloje *Burton v British Railways Board*[100]. Galima akivaizdžiai pastebėti, kad Byloje 152/84 *Marshal prieš Southemptono regiono sveikatos instituciją (Marshall v Southampton Area Health Authority)*[101] Teismas konstatavo, jog išėjimo į pensiją amžius yra darbo sąlyga, numatyta Tarybos direktyvos 76/207 dėl lyčių lygybės įsidarbinimo, profesinio rengimo, paaukštinimo darbe ir darbo sąlygų atžvilgiu, nuostatose, ir po to

Byloje C-262/88 *Barber prieš Guardian Royal Exchange Assurance Group (Barber v Guardian Royal Exchange Assurance Group)*[102] buvo patvirtinta, kad profesinės pensijos reiškia „užmokestį„ pagal 119 straipsnį.

Tačiau tuo vadovaujantis buvo padaryta išvada, jog pagal profesinį pensijų planą pergyvenusiam/-iai sutuoktiniui/-ei suteikiama pensija gali būti reguliuojama 119 straipsnio[103], ir remiantis šiuo kontekstu *Razzouk* byloje minimas principas iš tiesų buvo taikomas nacionaliniu lygmeniu. Byloje C-147/95 *Dimosia Epicheirisi Ilectrismou (DEI) prieš Evthimios Evrenopoulos (Dimosia Epicheirisi Ilectrismou (DEI) v Evthimios Evrenopoulos)*[104] buvo konstatuota, jog todėl, kad pergyvenusio/-ios sutuoktinio/-ės pensija patenka į 119 straipsnio reglamentavimo sritį, tai 119 straipsnis draudžia taikyti nacionalinės teisės nuostatą, pagal kurią tokia pensija skiriama našliui priklausomai nuo specialių sąlygų, kurios nėra taikomos našlėms. Taip pat buvo nutarta (kaip ir *Razzouk* byloje, tik konkrečiai neminint šio sprendimo), kad našliams, diskriminuojamiems pažeidžiant 119 straipsnį, turėtų būti skiriama pensija ar kita pergyvenusiam sutuoktiniui skirtina pašalpa tomis pačiomis sąlygomis, kokios taikomos našlėms.

Vis dėlto šis principas nebus taikomas nacionaliniu lygmeniu tose situacijose, kurios nepatenka į Bendrijos teisės reguliavimo sferą. Taigi Byloje C-228/94 *Atkins prieš Wrekin District Council (Atkins v Wrekin District Council)*[105], iškeltoje pagal 63-ejų metų vyro pateiktą ieškinį dėl lyties diskriminacijos, kur jis teigė, kad jam buvo atsisakyta suteikti nuolaidas įsigyjant visuomeninio transporto bilietų, o tokia nuolaida būtų buvusi suteikta , jeigu jis būtų buvęs moterimi, Europos Teismas konstatavo, kad nuolaidos bilietams nepatenka į Direktyvos 79/7

dėl lyčių lygybės principo nuoseklaus įgyvendinimo socialinės apsaugos srityje reguliavimo sferą, ir joms netaikomas bendrasis nediskriminacijos principas.

Todėl iš karto buvo pabrėžta, kad Direktyva 76/207 dėl lyčių lygybės įsidarbinimo sąlygų požiūriu nepateisina automatiškai pozityviosios diskriminacijos. Byloje C-450/93 *Kalanke prieš Freie Handsestadt Bremen (Kalanke v Freie Handsestadt Bremen)*[106] ponas Kalanke teigė, jog buvo nepagrįstai diskriminuotas nes moteris – t. y. ponia Glissmann, kuri turėdama vienodas kvalifikacijas Bremeno parkų departamento padalinio vadovo postui užimti buvo labiau rekomenduojama į šį postą nei jis vien tik nacionalinių įstatymų pagrindu, pagal kuriuos moterims, turinčioms tas pačias kvalifikacijas kaip ir vyrai, buvo teikiama pirmenybė profesijose, kuriose moterų dirbo nedaug (t. y. kur moterys nesudaro bent pusės personalo skaičiaus pagal atskiras atlyginimo kategorijas tam tikroje personalo grupėje).

Remiantis A. G. Tesauro nuomone, Teismas nusprendė, kad bendrojo lyčių lygybės principo (toks įtvirtintas Direktyvos 76/207 2(1) straipsnio sąlygose nustatant, kad „negalima nei tiesioginė, nei netiesioginė lyčių diskriminacija“) išimtis, įtvirtinta šios direktyvos 2(4) straipsnyje, kuris numato, kad Direktyva „neapribos priemonių, skatinančių lygias vyrų ir moterų galimybes, ypač pašalinant dabartinius skirtumus, darančių įtaką moterų galimybėms“, nebuvo skirta sankcionuoti nacionalinius įstatymus, t. y. tokius, kaip minima Vokietijos įstatymo nuostata. Teismo nuomone, nacionalinės normos, garantuojančios moterims absoliutų ir besąlygišką prioritetą skiriant į darbą ar suteikiant paaukštinimą, yra daugiau nei vien tik lygių galimybių puoselėjimas ir viršija Direktyvos 2(4) straipsnyje numatytos išimties ribas. *Kalanke* byloje Teismas laikėsi nuomonės,

kad Direktyvos 2(4) straipsnis turi būti aiškinamas tiksliai, nes jame įtvirtinta Direktyvoje numatytos individualios teisės išimtis. Bet kuriuo atveju, taip savo Nuomonėje paaiškino A. G. Tesauro, pozityvioji diskriminacija nelabai derinasi su bendruoju lygybės principu. Tačiau Socialinis protokolas, dėl kurio Mastrichte susitarė visos valstybės narės, išskyrus Jungtinę Didžiosio Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę, nedraudžia tam tikrų nacionalinių įstatymų, kurie pozityviai ,,diskriminuoja" moteris, o 119 straipsnio redakcijos, atsiradusios po Amsterdamo Sutarties, 4 dalis numato, kad „lyčių lygybės principas nė vienai valstybei narei nedraudžia taikyti ar priimti priemones, numatančias konkrečius privalumus dėl to, kad mažiau atstovaujamai lyčiai būtų lengviau siekti profesinės veiklos, ar apsaugoti bei kompensuoti už trūkumus profesinėje karjeroje". Be to, dabar jau aišku, kad sprendimai *Kalanke* byloje yra susiję tik su situacijomis, kuriose moterims *iš karto* suteikiama pirmenybė. Byloje C-409/95 *Marshall prieš Land Nordrhein Westfalen (Marshall v Land Nordrhein Westfalen)* [106a] Europos Teisingumo Teismas pripažino, kad šiek tiek kitokia nacionalinė norma, suteikianti pirmenybę moterims, nėra nesuderinama su 1976 m. direktyva. Pagal minimą normą tais atvejais, kai kandidatai vyrai ir kandidatės moterys būdavo įgiję vienodas kvalifikacijas ir konkrečiame darbo lygmenyje buvo mažiau moterų negu vyrų, prioritetas turėjo būti teikiamas paaukštinant moteris kandidates, nebent tam tikram kandidatui vyrui būdingos priežastys persvertų jo naudai. Buvo konstatuota, kad tai nėra nesuderinama su Direktyva, jeigu kriterijai įvertinami objektyviai, ir tie kriterijai nediskriminuoja kandidačių moterų.

Bendrasis lyčių lygybės principas buvo taikytas aiškinant lyčių lygybę reglamentuojančius įstatymus, kad jie būtų pritaikyti

transseksualams. Byla C-13/94 *P prieš S ir Cornwall County Council (P v S and Cornwall County Council)*[107] tyrė ieškinį dėl neteisėto atleidimo iš darbo dėl lyties, kai P gavo atleidimo iš darbo lapelį po to, kai, pranešė savo vadovui, kad ketina pasikeisti lytį. A. G. Tesauro pakomentavo, kad valstybės narės, Komisija ir Europos Žmogaus Teisių Teismas vis dažniau pripažįsta transseksualumą remdamasis Europos žmogaus teisių konvencija. Jis pabrėžė faktą, kad teisė turi neatsilikti nuo modernių moralinių ir visuomeninių standartų. Jis taip pat pasakė, kad pasenusia laiko mintį, jog teisė turi saugoti ir atsižvelgti į moterį, kuri patyrė diskriminaciją lyginant su vyru, arba atvirkščiai, bet nesuteikti tos apsaugos tiems, kurie yra diskriminuojami dėl lyties vien tik dėl to, kad jie tradiciškai nepriskiriami vyrų ir moterų lytims. Jo nuomone, „<...> lyčių dirskriminacijos draudimas yra lygybės principo aspektas <...> Svarbu yra tai, kad panašiose situacijose su individais turėtų būti elgiamasi vienodai."

Nuspręsdamas Teismas vadovavosi A. G. Tesauro nuomone, kurioje teigiama, kad Direktyvos 76/207 5(1) straipsnis iš tiesų yra bendrojo lygybės principo, t. y. vieno iš pagrindinių Bendrijos teisės principų, išraiška. Todėl 5 straipsnis neleidžia atleisti P. iš darbo, nes tai yra lyties diskriminacija.

Žemės ūkis

EB Sutarties 40(3) straipsnis tiksliai numato, kad bendros rinkos organizavimas turi pašalinti Bendrijoje bet kokią gamintojų ar vartotojų diskriminaciją". Kaip išaiškino Europos Teismas Byloje 5/73 *Balkan prieš HZA Berlin-Packof (Balkan v HZA Berlin-Packof)*[108], tai siejama su diskriminacija tarp ga-

mintojų ar vartotojų, o santykius tarp šių dviejų grupių reglamentuoja EEB Sutarties 39 straipsnis, kuriame išdėstyti Bendros žemės ūkio politikos tikslai. Tačiau diskusiją apie tikslias šios nuostatos ribas, o ypač dėl klausimo, ar ji turi tiesioginę įtaką, nustelbė tai, kad Teismas konstatavo, jog ji yra, kaip ir kitose anksčiau aptartose Bendrijos teisės srityse, „vien tik specifinė bendrojo lygybės principo, kuris yra vienas iš pagrindinių Bendrijos teisės principų, formuluotė“[109]. Kita vertus, yra daug sprendimų, kuriuose teigiama, jog tam tikromis aplinkybėmis traktavimo skirtumai nėra diskriminacija arba yra objektyviai pateisinami. Kaip pavyzdį galima pateikti Bylą 8/78 *Milac prieš HZA Freibug (Milac v HZA Freibug)*[110], kurioje Teismas nustatė, kad pagal jam pateiktą medžiagą pareiškėjas neįrodė, kodėl tariama diskriminacija kilo iš nuostatų, numatančių tikslų importuojamo nugriebto pieno miltelių kiekį į Vokietiją ir Beneliukso šalis iš kitų valstybių narių, bet to nenumatė importuojant nenugriebto pieno miltelius. Kitas pavyzdys – Byla 2/77 *Hoffmann's Stärkefabriken prieš HZA Bielefeld (Hoffmann's Stärkefabriken v HZA Bielefeld)*[111], kurioje Teismas konstatavo, kad buvo objektyvių priežasčių skirtingai traktuoti bulvių krakmolo ir kukurūzų krakmolo gamintojus pagal Reglamentus, kurie sumažino produkcijos kompensacijas už kukurūzų ir bulvių krakmolą, tačiau specialias pereinamąsias priemones numatė vien tik bulvių krakmolo atžvilgiu.

Netvirta riba tarp pagrįstų ir nepagrįstų traktavimo skirtumų, taikomų kitam krakmolo gamintojų pogrupiui – izogliukozės gamintojams – yra aiškinama Bylose 103 bei 145/77 *Royal Scholten Honig prieš Intervention Board (Royal Scholten Honig v Intervention Board)*[112] byloje. Čia izogliukozės gamintojai suabejojo Tarybos reglamentų pagrįstumu, kurie atitinkamai įšal-

dė ir galiausiai nutraukė produkcijos kompensacijų už kukurūzų krakmolą (ir kitus žemės ūkio krakmolus), naudojamą gaminant izogliukozę, mokėjimą ir įvedė už izogliukozės gamybą taikomų produkcijos rinkliavų sistemą. Dėl Reglamento, įšaldžiusio ir nutraukusio produkcijos kompensacijų mokėjimą, Teismas pakartojo, kad 40(3) straipsnis buvo specifinė lygybės principo formuluotė, kuri „reikalauja, kad panašios situacijos nebūtų traktuojamos skirtingai, nebent toks diferenciavimas yra objektyviai pateisinamas". Tad dėl to Teismas vėliau apsvarstė, ar izogliukozės situacija gali būti palyginama su kitų krakmolo pramonės produktų situacija, o tai, remiantis į 40(3) straipsniu yra „gamintojų„ palyginimas, nors svarbu pažymėti, kad Teismas sprendime apsvarstė pačius produktus, o ne gamintojus. Buvo nuspręsta, kad tarp krakmolo ir izogliukozės ar tarp izogliukozės ir kitų iš krakmolo gaminamų produktų, nebent išskyrus gliukozę, konkurencijos nėra, ir kad net ir šiuo atveju šių dviejų skirtingų produktų panaudojimas buvo skirtingas, todėl jie negalėjo būti tarpusavyje lygintinose konkurencinėse situacijose. Kita vertus, buvo konstatuotas ir toks faktas, t. y.: produkcijos kompensacijos mokėjimas izogliukozės gamintojams galėtų būti laikomas cukraus gamintojų diskriminacija, nes izogliukozė yra bent dalinis cukraus pakaitalas. Nors iš pradžių Teismas buvo paminėjęs bendrąjį lygybės principą, tačiau tuo remiantis jis padarė išvadą, kad Reglamentas nepažeidė tarp Bendrijos gamintojų nediskriminacijos normos, įtvirtintos Sutarties 40(3) straipsnio antrojoje pastraipoje.

Dėl izogliukozės produkcijos rinkliavos įvedimo Teismas apsvarstė klausimą, ar izogliukozės ir cukraus situacijos nėra panašios. Jis pabrėžė, kad Reglamento įžanginėje dalyje Taryba pripažino, jog izogliukozė yra tiesioginis skysto cukraus pakai-

talas, o šį reglamentą pakeičiančio reglamento įžanginėje dalyje pripažino, kad „bet koks Bendrijos sprendimas dėl kurio nors vieno iš šių produktų visada daro įtaką ir kitiems produktams". Nustatęs, jog izogliukozės ir cukraus situacijos yra iš tikrųjų panašios, Teismas padarė išvadą, kad vis dėlto izogliukozės ir cukraus gamintojai buvo traktuojami skirtingai įvedant produkcijos rinkliavą, nes ji buvo taikoma tiktai cukrui, pagamintam viršijant bazinę kvotą, bet neviršijant maksimaliai leistinos kvotos, o tuo tarpu rinkliava buvo taikoma visai izogliukozės produkcijai. Taip pat buvo pažymėta, kad cukraus gamintojams intervencinė sistema buvo naudinga, o izogliukozės gamintojams – ne. Tačiau galiausiai iškilo klausimas, ar toks skirtingas traktavimas gali būti objektyviai pateisinamas. Tarybos ir Komisijos vardu buvo teigiama, kad izogliukozės kaina visada būna panašaus dydžio, kaip ir intervencinė cukraus kaina, todėl didelė intervencinė cukraus kaina (kaip teigiama, 15 proc. didesnė už kainą, kuri būtų nustatyta remiantis įprastiniais kriterijais) izogliukozei suteikė tariamą 15 proc. privalumą, kuris apytikriai atitinka 5 maksimalaus rinkliavos dydžio vienetus. Teismas šį argumentą atmetė teigdamas, kad panašiu privalumu, jei toks apskritai egzistuoja, galėtų naudotis ir cukraus gamintojai, turintys modernią, geroje strateginėje vietoje pastatytą gamyklą.

Taip pat buvo teigiama, kad ši rinkliava apytikriai atitinka cukraus gamintojų mokamus mokesčius už visą jų produkciją, jei atsižvelgiama ir į pagamintą viršijant kvotas. Teismas taip pat atmetė šį argumentą pabrėždamas, kad runkelių augintojams cukraus gamintojai moka mažesnę kainą už runkelius, naudojamus bazinę kvotą viršijančiam cukrui gaminti, ir kad cukraus gamintojai gali apriboti jų mokamus mokesčius paprasčiausiai sumažindami produkcijos apimtis, tai yra laikydamiesi

kvotų, o tuo tarpu izogliukozės gamintojų produkcijos apimčių apribojimas neturėtų įtakos rinkliavos dydžiui už svorio vienetą. Teismas konstatavo, nors šį kartą jis paprasčiausiai pradėjo nurodydamas Sutarties 40(3) straipsnį, kad Reglamento nuostatos, nustatančios izogliukozei taikomų produkcijos rinkliavų sistemą, pažeidė bendrąjį lygybės principą, kurio konkreti išraiška buvo diskriminacijos draudimas, išdėstytas Sutarties 40(3) straipsnyje.

Su izogliukoze susiję bylos akivaizdžiai paaiškina Teismo metodologiją tiriant tariamą lygybės principo pažeidimą. Pirmiausia reikia išsiaiškinti, ar tariamai diskriminuojami produktai ar gamintojai, iš tikrųjų yra panašioje situacijoje, kuri anksčiau aptartose bylose, pasirodė analogiška konkurencinei situacijai. Jei ne, kaip kad buvo izogliukozės ir kitų krakmolo produktų aveju, tai klausimas baigtas. Jeigu jiems būdinga panaši situacija, tada reikia ištirti, ar jie yra skirtingai traktuojami. Jei taip, tai paskutinis žingsnis yra išsiaiškinti, ar tai objektyviai pateisinama. Su izogliukoze susijusiose bylose Teismo nuostata buvo tokia, jog įrodinėti, kad skirtumas yra objektyviai pateisinamas turėjo institucijos, bet ne gamintojai turėjo ginčyti, kad tai yra nepateisinama.

Gana konkretus diskriminacijos pavyzdys yra Byla C-309/89 *Codorniu prieš Tarybą (Codorniu v Council)*[113]. Ši byla buvo susijusi su Tarybos reglamento[114] nuostata, kuria remiantis žodis „crémant“ buvo vartojamas tik kalbant apie tam tikros kokybės putojančio vyno, pagaminto konkrečiuose Prancūzijos ir Liuksemburgo regionuose, rūšis. Kaip teigiama įžanginėje dalyje, jos tikslas buvo apginti tradicinius apibrėžimus, vartojamus Prancūzijoje ir Liuksemburge. Pareiškėjas buvo Ispanijos kompanija, gaminanti aukštos kokybės putojantį vyną iš tam tik-

ruose regionuose auginamų vynuogių. Nuo 1924 m. ši kompanija vieną iš savo gaminamų vyno rūšių pavadino „Gran Cremant de Codorniu" – taigi grafinis prekės ženklas priklausė šiai kompanijai. Pagal Reglamentą ji negalėjo vartoti žodžio „crémant" pavadinant ispaniško vyno rūšis, tad negalėjo naudoti savo prekės ženklo. Būtent todėl pareiškėjas siekė, kad ši nuostata būtų panaikinta. Iš esmės buvo konstatuota, kad žodžio „crémant" vartojimas tiktai kalbant apie tam tikrą Prancūzijos ir Liuksemburgo vyną reiškia, kad panašios situacijos yra traktuojamos skirtingai, ir tai negalėtų būti pateisinta remiantis objektyviais kriterijais. Taigi ši nuostata įtvirtina diskriminaciją, draudžiamą pagal EB Sutarties [6] ir 40(3) straipsnius.

Nors iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad 40(3) straipsnis ir pagrindinis bendrasis principas reguliuoja tiktai Bendrijos teisės aktų galiojimą, Bylose 201 ir 202/85 *Klensch prieš Liuksemburgo žemės ūkio ministrą (Klensch v Luxembourg Secretary of State for Agriculture)*[115] Europos Teismas pabrėžė, jog jis taikytinas bet kokioms priemonėms, priimtoms bendros žemės ūkio rinkos organizavimo kontekste, nesvarbu, ar tokias priemones priėmė Bendrijos institucijos, ar valstybių valdžios institucijos. Todėl šiuo atveju buvo konstatuota, kad tai, jog Liuksemburgo Vyriausybė pasinaudojo savo įgaliojimais pagal pieno kvotų sistemą ir parinko nurodytus metus, nuo kurių būtų skaičiuojamos kvotos, turi būti suderinama su nediskriminacijos principu.

Be to, bendrasis vienodo traktavimo principas taikomas ne tik Bendrijos gamintojams bei vartotojams, bet ir, pvz., importuotojams. Byla 165/84 *Krohn*[116], kurioje buvo konstatuota, kad teisės aktai, kurie įvedus kvotų režimą draudė importuotojams, įvežantiems manijoką iš Tailando nutraukti savo licencijas, tačiau leido tokias licencijas nutraukti importuojantiems

manijoką iš kitų šalių, pažeidė šį principą. Tai buvo dar kartą patvirtinta kalbant apie bananų (kurie dideliais kiekiais importuojami į Bendriją iš trečiųjų šalių) rinką Byloje C-280/93 *Vokietija prieš Tarybą (Germany v Council)*[117]. Šioje byloje buvo įvardyta, kad „bendros bananų rinkos organizacija apima dalyvius, kurie nėra nei gamintojai, nei vartotojai. Tačiau dėl šio nediskriminacijos principo bendro pobūdžio diskriminacijos draudimas taip pat taikomas ir kitoms ekonominių dalyvių, patenkančių į bendros rinkos organizaciją, kategorijoms“. Teismas atmetė pareiškimą dėl šio principo pažeidimo teigdamas, kad skirtingų ekonominių dalyvių situacijos nebuvo panašios dėl skirtingų rinkos sistemų, veikusių valstybėje narėje prieš priimant minimą reglamentą, o skirtingas traktavimas, kurį pateikė Reglamentas, iš esmės kilo dėl tikslo integruoti anksčiau atskiras rinkas.

Proporcingumas

Apibrėžimai ir apimtis

Vieno autoriaus teigimu, „proporcingumas įvardija pagrindinę teisingumo koncepciją, sustiprinančią individualių teisių apsaugą tiek nacionaliniu, tiek daugiau nei nacionaliniu (supranacionaliniu) lygiu“[118], tačiau tas pats autorius taip pat pripažino, kad „sunku abstrakčiai apibrėžti tikslią šio principo reikšmę ir apimtį“[119]. Kaip ten bebūtų, šia koncepcija buvo ne vieną kartą remtasi Europos Teisme, o be to, ji buvo tiesiogiai inkorporuota į 1997 m. Amsterdamo sutarties tekstą. Tačiau aišku, kad koncepcija buvo remtasi daugelyje skirtingų Bendrijos teisės kontekstų ir būtent nuo konkretaus konteksto, kuriame ji panaudojama, priklauso šios koncepcijos skirtingai apibrėžiamas turinys

Paprastai klasifikuojant galima išskirti šiuos kontekstus, kada minėta koncepcija naudojama, t. y.: apibrėžiant Bendrijos bei jos institucijų kompetenciją ar įstatymų leidybos įgaliojimus; nustatant prievolių, taikomų Bendrijos teisės subjektams teisėtumą ir įvertinant valstybių narių elgesį, kai jos veikia Bendrijos teisės ribose.

Šios koncepcijos inkorporavimo į Sutartį klausimas iškyla Bendrijos kompetencijos ir įstatymų leidybos galių kontekste[120] su subsidariumo koncepcija. Idėja faktiškai akcentuoja subsidiarumo apibrėžimą, įtvirtintą EB Sutarties, papildytos Mast-

richte, 3b straipsnyje. Šio straipsnio paskutinė dalis nurodo, kad „Bendrija nesiima jokių veiksmų, kurie nėra būtini siekiant šios Sutarties nustatytų tikslų“. Prie Amsterdamo sutarties pridedamame Protokole dėl subsidiarumo ir proporcingumo principų taikymo yra įtvirtinta, kad kiekviena institucija, vykdydama jai suteiktus įgaliojimus, privalo garantuoti, kad būtų laikomasi subsidiarumo, taip pat ir proporcingumo principų, „kurie numato, kad Bendrija nesiima jokių veiksmų, kurie nėra būtini siekiant Sutarties nustatytų tikslų“. Kitaip tariant, 3b straipsnio nuostata yra pateikiama kaip proporcingumo apibrėžimas, ypač pabrėžiant klausimą, kaip visų pirma Bendrijos institucija privalo veikti, o ne aptariant jos veiklos padarinius.

Byla C-359/92 *Vokietija prieš Tarybą (Germany v Council)*[121] galėtų būti tokio proporcingumo koncepcijos aspekto pavyzdys. Joje Vokietija teigė, kad Tarybos direktyvos 92/59 dėl bendros produktų saugos 9 straipsnis yra niekinis, nes jo nuostatos pažeidžia proporcingumo principą, kadangi Komisijai suteikia teisę dėl konkretaus produkto priimti sprendimą, reikalaujantį, kad valstybės narės imtųsi priemonių, įvardytų Direktyvos 6(1)(d)-(h) straipsnyje. Vokietija teigė, jog tokie Komisijos įgaliojimai yra nepriimtini, nes nėra jokios garantijos, kad priemonės, kurių reikalaujama imtis, būtų pačios tinkamiausios, taip pat nurodė, kad tas pats tikslas gali būti pasiektas remiantis atgręžtinio reikalavimo teise dėl procedūros pagal EB Sutarties 169 straipsnį pažeidimo Teismas pažymėjo jau ne kartą konstatavęs, kad proporcingumo principas reikalauja, jog Bendrijos institucijų taikomos priemonės būtų tinkamos užsibrėžtiems tikslams pasiekti, nesiimant to, kas nėra būtina. Atsižvelgdamas į specifinę Vokietijos Vyriausybės argumentaciją, Teismas nutarė, pirma, kad problemos, galinčios iškilti, jei tam tikros prie-

monės būtų nustatytos kiekvienam konkrečiam atvejui, leidžia daryti išvadą, kad Komisijai suteiktos galios nėra netinkamos siekiant aukšto vartotojų apsaugos lygio ir, antra, kad 169 straipsnio nustatyta tvarka neduotų tų pačių rezultatų, kaip vykdant įgaliojimus, įtvirtintus Direktyvos 9 straipsnyje, nes vadovaujantis 169 straipsnio tvarka negalima būtų įpareigoti valstybių narių pasirinkti priemonę, iš sąrašo, pateikto Direktyvos 6(1)(d)-(h) straipsnyje, o ypač pažeidimų nagrinėjimas neužtikrintų vartotojų apsaugos per trumpiausią laiką.

Nepaisant to, precedentinės teisės proporcingumo doktrina, su kuria pats terminas yra dažniausiai siejamas, taip pat kuri patenka į antrąją iš anksčiau pateiktų klasifikacijų, dažniau nagrinėja Bendrijos institucijų veiksmų pasekmes, o ne klausimą, ar joms iš viso derėjo veikti. Toks yra trumpas apibrėžimas, pateiktas Byloje C-66/82 *Fromançais*[122]: „Siekiant nustatyti, ar Bendrijos teisės nuostata neprieštarauja proporcingumo principui, pirmiausia reikia išsiaiškinti, ar joje numatytos priemonės tikslui pasiekti atitinka paties tikslo svarbą ir, antra, ar jos tikrai yra būtinos tam tikslui pasiekti". Akivaizdu, čia labiau vertinamos naudojamos priemonės nei pačios veiklos reikalingumas, todėl detalesnė versija buvo pateikta Byloje C-331/88 *R prieš Žemės ūkio, žuvų ir maisto ministrą, ex p FEDESA ir kitus (R v Minister for Agriculture, Fisheries and Food, ex p FEDESA and others)*[123]. Prašyme dėl preliminaraus nutarimo priėmimo Teismui buvo perduotas klausimas dėl Tarybos direktyvos 88/146, draudžiančios gyvulius auginančiuose ūkiuose naudoti tam tikrus hormoninius preparatus, galiojimo. Žemės ūkio, žvejybos ir maisto ministerija teigė, kad tokia priemonė yra netinkama, nebūtina dėl bendro intereso išaugusios tariamos naudos atžvilgiu ir sąlygojanti itin nepageidaujamus reiškinius, ypač didelius fi-

nansinius nuostolius, kuriuos patiria su tuo susiję prekybininkai. Europos Teismas šioje byloje teigė, jog jis „nuolat pabrėžia, kad proporcingumo principas yra vienas bendrųjų Bendrijos teisės principų. Remiantis šiuo principu, ekonominės veiklos draudimo teisėtumas priklauso nuo to, draudžiančios priemonės yra tinkamos ir būtinos aptariamo teisės akto numatytiems teisėtiems tikslams pasiekti. Tada, kai reikia išsirinkti vieną iš kelių priemonių, išeitis turėtų būti mažiausiai komplikuota priemonė, o atsiradę nuostoliai negali būti neproporcingi pasiektiems tikslams."

Tačiau Teismas šiame sprendime taip pat pabrėžė, kad Bendrijos veiksmais sukeltos net ir pakankamai nepalankios finansinės pasekmės tam tikriems prekybininkams gali būti pateisinamos, jei siekiami tikslai yra išties tokie svarbūs, kad gali tai pateisinti. Be to, turėdamas galvoje teisminę peržiūrą[124], Teismas pabrėžė, kad, kalbant apie bendrą žemės ūkio politiką, Bendrijos įstatymų leidėjai turėjo diskrecijos teisę ir kad priimtos priemonės legalumas minėtoje sferoje gali būti kvestionuojamas tik tuo atveju, jei konkreti priemonė būtų visiškai netinkama kompetentingos institucijos siekiamam tikslui įgyvendinti.

Galų gale proporcingumo klausimas kyla vertinant valstybių narių elgesį joms veikiant Bendrijos teisės ribose, kai svarstomos nacionalinės priemonės, kurias iš principo Bendrijos teisė leidžia naudoti, tačiau jų taikymas apribotų Sutarties laisvių vykdymą. Šio skyriaus pabaigoje apsvarstysime keletą pavyzdžių, tačiau išsamus proporcingumo principo taikymo šioje sferoje apibendrinimas buvo pateiktas Byloje C-55/94 *Gebhard*[125]. Europos Teismas nustatė, kad nacionalinės priemonės, galinčios sutrikdyti ar padaryti mažiau patrauklų pagrindinių laisvių, kurias garantuoja Sutartis, taikymą, „turi pačios būti tin-

kamos užtikrinti jų keliamų tikslų pasiekimą" ir „neturi numatyti to, kas nėra būtina siekiant tikslų". Taigi pagrindinis akcentas čia – Bendrijos laisvės taikymo apribojimo tinkamumas.

Nepaisant skirtingų apibrėžimų, galima daryti išvadą, kad bendras bruožas yra tas, jog reikia nustatyti aptariamos priemonės pasirinkimo būtinybę ar jos tinkamumą. Šiuo atveju dažniausiai kyla politinių klausimų teisminio įvertinimo problema, todėl tai, matyt, gali paaiškinti Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės teisėjų nenorą taikyti šią koncepciją vidaus teisėje[126].

Precedentinės teisės koncepcijos raida

Proporcingumo principas pirmą kartą buvo pritaikytas Bendrijos teisėje, kai šis terminas lietė tik Anglių ir plieno bendriją, Teismo sprendimo Byloje 8/55 *Belgijos angliakasių federacija prieš Aukščiausią valdžią (Fédération Charbonnière de Belgique v High Authority)*[127]. Šioje byloje pareiškėjai teigė, kad Aukščiausioji valdžia, užuot priėmusi bendrą sprendimą nustatyti fiksuotas anglies kainas, galėjo sudaryti sąlygas tokioms kainoms pasiekti norimą lygį panaikindama kompensacinius mokėjimus (skirtas kompensuoti už Belgijos anglies produkcijos dideles kainas) toms įmonėms, kurios nepakankamai sumažino savo kainas. Tačiau Teismas atmetė šį pasiūlymą teigdamas, kad „taikant visuotinai pripažintą teisės normą", Aukščiausios valdžios veiksmai, atsakantys į neteisingą įmonės veiklą, turi būti proporcingi tos veiklos sunkumui. Šiame kontekste nėra pasakoma daugiau nei seniai žinoma tiesa, kad bausmė turi atitikti nusikaltimą, ir iš tiesų šiuo principu dažnai buvo remtasi, kai Aukščiausioji valdžia arba Komisija skirdavo baudą[128]. Tačiau,

kaip apibrėžė A. G. Dutheillet de Lamothe savo nuomonėje Byloje 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft prieš Einfuhrund Vorratsstelle Getreide (Internationale Handelsgesellschaft v Einfuhrund Vorratsstelle Getreide)*[129], šis principas pasidaro tikrai svarbus Bendrijos teisėje: „piliečiams gali būti skiriami viešųjų interesų tikslais tik itin būtini įpareigojimai tokiems tikslams pasiekti".

Šia prasme tik vokiečiai turi tikslų atitikmenį *„Verhältnismässigkeitsgrundsatz"*, kuris laikomas Pagrindinio įstatymo 2 ir 12 straipsnių pagrindiniu principu, įtvirtinančiu tam tikras svarbiausias laisves ir jų naudojimosi galimybių ribas, tačiau specialiai paties principo neįvardija[130]. Įdomu skaityti M. Dutheillet de Lamothe nuomonę šiuo klausimu[131], kuris po to, kai paminėjo normos egzistavimą Vokietijoje, teigė, kad Bendrijos priemonės teisėtumo klausimas negali būti sprendžiamas remiantis nacionaline teise, nors nacionalinės teisės sistemos pagrindiniai principai „daro įtaką formuojant tą filosofinį, politinį ir teisinį substratą, būdingą valstybėms narėms, iš kurio precedentinės teisės dėka atsirado nerašytinė Bendrijos teisė". Kalbėdamas apie ankstyvąją precedentinę teisę, jis daro išvadą, kad „proporcingumo" principas jau buvo įtvirtintas bendruosiuose Bendrijos teisės principuose.

Savo sprendime Teismas taip pat pabrėžė, kad Bendrijos priemonės pagrįstumas ar jos poveikis valstybėms narėms negali būti lemtas atsižvelgiant į pačios nacionalinės teisės normas ar koncepcijas[132], nes priemonė prarastų jai charakteringą Bendrijos teisės pobūdį. Tačiau Teismas pabrėžė, kad privalu ištirti ar nebuvo nepaisyta „analogiškos garantijos, būdingos Bendrijos teisei", atkreipiant dėmesį į tai, kad pagrindinių teisių laikymasis yra neatskiriama „bendrųjų teisės principų" dalis, kurią gina

Teismas. Taip pat Teismas teigė, kad nors tokių teisių apsaugą gali sąlygoti valstybėms narėms būdingos konstitucinės tradicijos, ji vis dėlto turi būti garantuojama remiantis Bendrijos struktūra ir tikslais. Pateikęs tokius argumentus Europos Teismas nutarė, kad šioje byloje svarstoma eksporto depozitų sistema nepažeidė Bendrijos teisės proporcingumo principo. Be to, įdomu pažymėti, kad paraleliai nagrinėtoje byloje Vokietijos Konstituciniame Teisme buvo priimtas lygiai toks pat sprendimas taikant proporcingumo principą kaip Vokietijos teisės principą (net jei tai darant buvo remtasi skirtingu požiūriu į Vokietijos konstitucijoje įtvirtintų pagrindinių teisių statusą)[133].

Dar vieną, Teismo proporcingumo principo taikymo pavyzdį, galima rasti 114, 116, 119-120/76 *Bela-Mühle etc.*[134] bylų prašymų dėl preliminarių nutarimų serijoje. Teismas konstatavo, kad Tarybos reglamentas 563/76, reikalaujantis, kad gyvulinės kilmės maisto produktų gamintojai savo produkcijoje naudotų intervencinius nugriebto pieno miltelius, *tris kartus* brangesnius nei anksčiau naudoti sojos lukštai, neproporcingai įpareigojo ir nebuvo būtinas, kad būtų sumažintos pieno miltelių atsargos (toks įpareigojimas diskriminacinis EEB Sutarties 40(3)(2) straipsnio prasme). Nieko stebėtino, kad Teismas pripažino Reglamentą neteisėtu, nors susijusio ieškinio dėl žalos atlyginimo atžvilgiu buvo nuspręsta, kad žala, kurią patyrė gamintojai, neviršijo jų verslui būdingos rizikos[135].

Vėlesnėje precedentinėje teisėje šiuo principu buvo remiamasi pabrėžiant pirmaeilių ir antraeilių įsipareigojimų skirtumą. Taigi galima manyti, kad jei didelio užstato konfiskavimas gali būti proporcingas pagrindinio įsipareigojimo pažeidimui, neįvykdant eksporto sandorio, tai jis nėra proporcingas nežymaus antraeilio įsipareigojimo pažeidimui – nesikreipimui dėl

eksporto licencijos per nuostatytą laikotarpį, bent jau jei tai netrukdo įvykdyti eksporto sandorį. Tokia situacija iškilo Byloje 181/84 *E. D. ir F. Man prieš Intervencijos tarybą (E. D. and F. Mann v Intervention Board)*[136], kur buvo pabrėžta, kad jei užstato tikslas buvo cukraus eksporto užtikrinimas, tai viso užstato reikalavimas vien dėl to, kad eksportuotojas pavėlavo (keletą valandų) kreiptis dėl formalios eksporto licencijos, nors pačiam eksporto sandoriui įvykdyti dar buvo likę pakankamai laiko, pažeidė proporcingumo principą. Šios bylos sprendimas buvo pagrįstas tuo, kad yra skirtumas tarp pirmaeilio įsipareigojimo įvykdyti eksporto sandorį ir antraeilio įsipareigojimo kreiptis dėl eksporto licencijos per nustatytą laikotarpį, todėl Teismo nuomone, vienodai griežtai bausti už antraeilio, kaip ir už pirmaeilio įsipareigojimo nevykdymą būtų proporcingumo principo pažeidimas. Skirtumas tarp pirmaeilių ir antraeilių įsipareigojimų buvo atskleistas ir Byloje 21/85 *Maas prieš Bundesanstalt für Landwirtschaftliche Marktordnung (Maas v Bundesanstalt für Landwirtschaftliche Marktordnung)*[137]. Šiuo atveju užstatas pagal maisto pagalbos įstatymą buvo konfiskuotas dėl to, kad eksportuotojas pakrovė prekes į laivus pavėlavęs keletą dienų, ir dėl to, kad krovininiai laivai, kaip numatė įstatymas, buvo senesni, nei 15 metų. Teismas konstatavo, kad įpareigojimas pakrauti prekes per nustatytą laikotarpį buvo pirmaeilis, tačiau kalbant apie jūrų transportą keleto dienų vėlavimas nebūtinai reiškia to įsipareigojimo pažeidimą, taip pat prekės faktiškai buvo pristatytos į paskirties vietą laiku, todėl užstato praradimas buvo nepateisinamas. Įpareigojimas naudoti naujesnius nei 15-kos metų laivus buvo pripažintas antraeiliu, ypač dėl to, kad lyginant su kitu panašiu įstatymu tokio reikalavimo nebuvo. Taigi buvo nuspręsta, kad šis reikalavimas turėtų būti aiškinamas kaip lai-

vų, sulygintų su naujesniais nei 15-kos metų laivais, įvardijimas turint draudimo tikslų, ir todėl, net jei naudoti laivai neatitiko taip aiškinamo reikalavimo, viso užstato konfiskavimo reikalavimas buvo neproporcinga priemonė.

Minėtose 114, 116, 119-120/76 *Bela-Mühle etc.*[138] bylose buvo pabrėžtas, galimas proporcingumo ir nediskriminacijos principų sutapimas, nes Bendrijos įstatymai nenustatė skirtumų tarp aptariamų gamintojų. Galima, žinoma, pateikti pavyzdžių, kai tokios situacijos buvo išspręstos taikant tik proporcingumo principą. Vienoje bylų grupėje[139] trys komisijos Reglamentai buvo pripažinti negaliojančiais remiantis tuo, kad buvo pažeistas proporcingumo principas. Kadangi buvo įtvirtinti ypač dideli „papildomi mokesčiai" importuojamiems konservuotiems grybams, neišskiriant konservuotų grybų rūšies ar kilmės. Dėl šios priežasties gerokai pakilo importuotų konservuotų grybų kainos ir ypač – žemesnės kokybės grybų. Taigi, minėti Reglamentai daugiau apmokestino importuojamus žemesnės kokybės grybus.

Vėl iškilo[140] problema sprendžiant Tarybos reglamento 1796/81 galiojimo klausimą. Šis reglamentas buvo priimtas vietoj minėtų trijų, Komisijos reglamentų pripažintų negaliojančiais. Šį kartą Teismas nustatė, kad Taryba ir Komisija pažeidė proporcingumo principą nustatydamos per didelį importo mokestį konservuotiems grybams. Teismas pažymėjo, kad, taikant proporcingumo principą, priemonės, kuriomis verslininkams skiriami finansiniai įpareigojimai, pripažįstamos teisėtomis, jei jos yra tinkamos ir būtinos siekiant minėtomis normomis teisėtai suformuluotų tikslų. Tačiau jei reikia pasirinkti vieną iš kelių priemonių, turi būti renkamasi mažiausiai sunkinanti, o nustatomi įpareigojimai turi būti proporcingi siekiamiems tikslams.

Atmesdamas Komisijos argumentus Teismas pažymėjo, kad Reglamentas iš esmės nesiskyrė nuo anksčiau anuliuotų, todėl nusprendė, kad įvestas vienodo dydžio labai aukštas mokestis visiems prekybininkams, viršijantiems nustatytus kiekius, nepaisant to, ar tai jie padarė neapdairiai, ar nesąžiningai, buvo per didelis, t. y. neatitiko Reglamento tikslo, – siekimo apsaugoti Bendrijos rinką, bei nubaudė importuotojus. Vadinasi, proporcingumo principas buvo pažeistas.

Principo ribos

Nors proporcingumo principu galima dažnai remtis, daugelyje sprendimų Teismas griežtai laikėsi techninių reikalavimų ar pripažino, jog prekybininkams nustatytos prievolės buvo teisėtos. Pavyzdžiu gali būti Teismo spredimas Byloje 9/85 *Nordbutter*[141], nagrinėjusioje įstatymą, kuriuo remiantis galėjo būti skiriama subsidija nugriebtam pienui, skirtam šerti gyvulius, išskyrus veršelius. Pagal minėtą įstatymą buvo reikalaujama kas ketvirtį pateikti deklaraciją nurodant laikomų veršelių skaičių ir, remiantis Komisijos reglamentu 188/83, jei deklaracija buvo pateikiama 10 dienų pavėlavus, subsidija buvo sumažinama 10 proc. o vėliau ir visai nesuteikiama. Teismas nusprendė, kadangi nedideli galutinio termino pažeidimai buvo akivazdžiai leidžiami, taigi proporcingumo principas nebuvo pažeistas.

Kita vertus, techniniai apibrėžimai gali būti griežtai aiškinami, taigi, reikalavimas iš vynuogių gaminti vynuogių misą, o iš misos – vyną arčiausiai prie konkretaus regiono todėl, kad vyno kokybė atitiktų specifiniame rajone gaminamo aukštos kokybės vyno kriterijus (VQPRD), buvo pripažintas būtinu, kad būtų pasiekti įstatyme numatyti tikslai, ir todėl nebuvo pažeis-

tas proporcingumo principas.[142] Panašiai griežtai buvo įtvirtinti ir maisto pagalbos standartai. BylojeC-326/94 *A. Maas & Co. NV prieš Belgische Dienst voor Bedrijflsleven en Landbouw (A. Maas & Co. NV v Belgische Dienst voor Bedrijflsleven en Landbouw)*[143] kilo klausimas dėl Komisijos reglamento 1824/80, skelbiančio konkursą dėl grūdų surinkimo suteikiant maisto pagalbą Benino Respublikai, interpretavimo. Teismas nusprendė, kad proporcingumo principas nebuvo pažeistas konfiskuojant užstatą net tada, jei konkurso laimėtojas tik nežymiai pažeidė Bendrijos konktrakte nustatytus kokybės standartus. Teismas pažymėjo, kad šios sąlygos, kuri yra traktuojama kaip pagrindinis konkurso laimėtojo įsipareigojimas, svarba neturi būti nuvertinta tiek maisto pagalbos reikalavimų, tiek lygių (nediskriminacinių) konkurso dalyvių sąlygų atžvilgiais.

Gali būti taikomos griežtos techninės taisyklės, pavyzdžiui, mokant priemokas už denatūravimą. Byloje 272/81 *Rumi prieš FORMA (Rumi v FORMA)*[144] nagrinėtas atvejis dėl ypač specifinės formulės, naudojamos denatūruoti nugriebto pieno miltelius siekiant užtikrinti, kad jie nebūtų naudojami veršeliams šerti, tačiau kiaulėms ir paukščiams būtų galima juos duoti. Teismas nustatė, kad sustabdyti visas specialas paramos priemones dėl denatūravimo, kai nėra griežtai prisilaikoma formulės, nėra neproporcinga, nes yra rizika, kad bus nukrypstama nuo šio produkto numatytų naudojimo būdų. Kita vertus, Tarybos reglamentas 1300/84[145] pateikė įstatyminį proporcingumo principo taikymą dėl išmokų, mokamų už neparduotą pieną ir pieninių galvijų bandų pakeitimą, kai dėl nedidelio taisyklių pažeidimo gali būti mokama sumažinta išmoka, o neatimama visa.

Byloje C-8/89 *Zardi*[146] buvo nagrinėjamas įstatymas, kuriuo remiantis grūdų gamintojai, besiverčiantys grūdų verslu,

buvo įpareigojami sumokėti rinkliavą, kuri būtų kompensuojama tik tuo atveju, jei produkcija neviršytų Maksimaliai garantuotos kiekybės (MGK) (*Maximum Guaranteed Quantity*) per einamuosius metus. Šios nuostatos buvo ginčijamos remiantis proporcingumu. Buvo teigiama, kad derėjo taikyti švelnesnes ribojančias priemones, o konkrečiai, mokestis neturėjo būti imamas, kol nėra iš tiesų viršyta MGK. Teismas konstatavo, kad Bendrijos įstatymų leidėjai nepadarė didelės vertinimo klaidos, atsisakydami kitų galimybių, nes grūdų ,,išleidimo" į rinką momentu surenkama rinkliava buvo perspėjimas gamintojams neviršyti metinės produkcijos normų. Taip pat buvo pripažinta, kad tokios priemonės yra ekonomiškai efektyvesnės nei užstatų bei garantijų sistema. Panašaus požiūrio dėl MGK sistemos tabako rinkoje buvo laikomasi ir Bylose C-133, C-300 ir C-362/93 *Crispoltoni*[147]. Teismas konstatavo, kad ankstesniais metais daugumos tabako rūšių gamyba nustatytos MGK neviršijo, ir todėl negalima teigti, kad ši sistema akivaizdžiai neatitinka užsibrėžtų tikslų. Be to, buvo pasakyta, kad vien tai, jog sistema pasirodė nepakankamai efektyvi, nėra pagrindo daryti išvadą, kad Reglamentas yra negaliojantis.

Valstybių narių elgesio proporcingumas

Proporcingumo koncepcija buvo naudojama kaip testas siekiant nustatyti valstybių narių veiksmų teisėtumą įvairiose Bendrijos teisės reguliuojamose srityse[148]. Tačiau jos ypatingoji svarba atsiskleidžia pateikiant kaip pavyzdį nacionalines priemones, patenkančias į Bendrijos nuostatų dėl laisvo prekių judėjimo reguliavimo sritį. Pirmą kartą proporcingumo principas šioje srityje buvo paminėtas teisės akte, o ne precedentinėje tei-

sėje. EB Sutarties 33(7) straipsnyje Komisijai suteikiamas pirminis įgaliojimas leisti Direktyvas, nustatančias priemonių, ekvivalentiškų kiekybiniams apribojimams, panaikinimo procedūrą ir tvarkaraštį. Naudodamasi šia galia, Komisija išleido Direktyvą 70/50[149], kuri yra įdomi (nors ją privalu skaityti atsižvelgiant į pačio 30 straipsnio tiesiogiai galiojančias sąlygas[150]) kaip tam tikro draudžiamo elgesio rūšių katalogas ir kaip Komisijos tuometinio požiūrio į šį dokumentą pavyzdys.

Svarbiausia šios direktyvos nuostata yra įtvirtinta 2 straipsnyje. Ji skirta priemonėms, kurios nėra vienodai taikomos tiek vietiniams, tiek importuotiems produktams, t. y. – diskriminacinio pobūdžio priemonėms[151]. Vienodai taikomos priemonės tėra paminėtos Direktyvos 3 straipsnyje, kuriame draudžiamos priemonės, reguliuojančios prekybą produktais, o konkrečiai tos, kurios apibūdina produktų formą, dydį, svorį, sudėtį, pateikimą, apipavidalinimą ir yra lygiai taip pat taikomos tiek nacionaliniams, tiek importuotiems produktams, t. y., kai laisvą prekių judėjimą ribojantis poveikis tokiomis priemonėmis viršija rezultatus, išplaukiančius iš prekybos taisyklių. Ypač tai aktualu kalbant apie tuos atvejus, kai laisvo prekių judėjimo ribojimo poveikis *yra neproporcingas* (pabrėžta) siekiamiems tikslams ar jei tokių pat tikslų galima pasiekti ir kitais būdais, nedarančiais tiek kliūčių prekiaujant. Taigi iš esmės vienodai taikomos prekybos taisyklės pažeidžia Direktyvos 3 straipsnį tik tada, jei jos sukelia neproporcingai ribojantį poveikį importui. Beje, iš karto reikia pažymėti, kad Europos Teismas tokiu požiūriu nesivadovauja. Užuot uždraudęs vienodai taikomas prekybos taisykles tik tuomet, kai jos sukelia neproporcingai apribojantį poveikį prekybai, Teismas savo Bylos *Cassis de Dijon*[152] precedente rėmėsi tuo, kad vienodai taikoma nacionalinė prekybos

taisyklė, trukdanti importuoti prekę, teisėtai parduodamą kitoje valstybėje narėje, yra draudžiama, nebent ji būtų pateisinta kaip ginanti „privalomą reikalavimą" ar remtųsi Sutarties 36 straipsnio sąlygomis, o kalbant apie proporcingumą ar pagrįstumą ji yra pateisinama kaip privalomas reikalavimas[153] arba kaip priemonė, numatyta 36 straipsnyje[154]. Kaip pavyzdys gali būti pateikta Byla 261/81 *Rau*[155], kurioje buvo nagrinėtas Belgijos įstatymas, reikalaujantis, kad margarinas būtų išfasuotas kubeliais todėl, kad pirkėjai neva taip jį atskirtų nuo sviesto. Taigi šis įstatymas užkerta kelią importuoti margariną pailgomis ar apvaliomis pakuotėmis iš kitų valstybių narių. Akivaizdu, kad, remiantis Direktyvos straipsniu, reikalavimas buvo keliamas dėl produkto formos ir pateikimo, tačiau Teismas, užuot kvestionavęs pačio apribojimo proporcingumą, sprendė, ar jis gali būti pateisintas kaip privalomasis reikalavimu (šiuo atveju, kad apgintų vartotojus), ir svarstė, ar apribojimas buvo proporcingas būtent tame kontekste (ir nusprendė neigiamai).

Kita vertus, prieš priimdamas sprendimus Bylose C-267 ir 268/91 *Keck*[156], Teismas taikydavo proporcingumo testą, kad nustatytų, ar priemonė gali būti laikoma pažeidžiančia 30 straipsnį tais atvejais, kai pati priemonė nebuvo laikoma susijusi su importu ar eksportu. Kaip pavyzdį galima pacituoti Byla 145/88 *Torfaen Borough Council prieš B & Q plc (Torfaen Borough Council v B & Q plc)*[157], kurioje buvo nagrinėjamos Anglijos sekmadieninės prekybos taisyklės. Visų pirma buvo nustatyta, kad minėtos taisyklės atskleidė tam tikrų politinių ir ekonominių sprendimų pasirinkimą ir buvo priimtos ne todėl, kad reguliuotų prekybos būdus tarp valstybių narių. Teismas tada tiesiogiai pasirėmė Direktyvos 3 straipsniu, kad įrodytų, jos taisyklės neprieštarauja Sutarties 30 straipsniui, nebent jų ribojantis po-

veikis peržengtų būtinumo ribas siekiant užsibrėžto tikslo ir viršytų prekybos taisyklėms būdingą poveikį. Nepaisant to, darydamas sprendimą *Keck* byloje Teismas pabrėžė skirtumą tarp taisyklių, taikomų pačioms prekėms (pvz., dėl paskirties, formos, dydžio, svorio, sudėties, pateikimo, ženklinimo, pakuočių), kurios pažeistų 30 straipsnį, jei nustatytų laisvo prekių judėjimo kliūtis, nebent jų taikymas būtų pateisintas viešųjų interesų apsauga, taip pat nacionalinių nuostatų, draudžiančių ar ribojančių tam tikrus pardavimo susitarimus valstybėje narėje, kurios netrukdo prekybai tarp valstybių, narių, kai teisiškai ir faktiškai nėra diskriminacinės.

Tačiau, proporcingumo klausimas lieka aktualus, kaip jau minėta atsižvelgiant į privalomus reikalavimus, taip pat į EB Sutarties 36 straipsnyje leistinus apribojimus. Pavyzdžiu galėtų būti minėta nuostata įtvirtinta žmonių sveikatos bei gyvybės, gyvūnų ir augalų apsauga. Byloje 104/75 *De Peijper*[158] būtinybės, pagrįstumo ir proporcingumo klausimai iškilo būtent kalbant apie žmonių sveikatos apsaugą. Nyderlandų įstatymuose buvo įtvirtintas reikalavimas, kad prieš pradedant prekiauti tam tikrais farmaciniais produktais valdžios institucijoms būtina pateikti tam tikrą informaciją, kurią galėjo pateikti tik gamintojai (arba, kaip pasitaiko praktikoje, gamintojo įgaliotas importuotojas). Kaltinamasis buvo nubaustas dėl prekybos Nyderlanduose produktais, pirktais Jungtinėje Karalystėje, nepateikus būtinos informacijos olandų institucijoms. Tie produktai buvo labai panašūs, beveik identiški produktams, kuriuos Nyderlanduose jau pardavinėjo tas pats gamintojas ar įgaliotas importuotojas ir dėl kurių atitinkama informacija jau buvo pateikta. Visų pirma buvo konstatuota, kad normos, nustatančios, kad tik gamintojo įgalioti prekybininkai gali importuoti, iš tiesų pažeidžia

30 straipsnį, todėl šiuo atveju Teismas manė, jog ypač svarbu, kad paralelinis importuotojas nepatektų į nepalankią padėtį, nes jo kainos dažnai būna žemesnės, o „kad būtų garantuota efektyvi žmonių sveikatos ir gyvybės apsauga, medicininius preparatus privalu parduoti prieinamomis kainomis". Tačiau pripažindamas, kad „žmonių sveikata ir gyvybė yra svarbesnė nei nuosavybė ir interesai, kuriuos gina 36 straipsnis", Teismas įvardijo, kad apribojančios priemonės yra suderinamos su Sutartimi tik tiek, kiek jos yra būtinos efektyviai žmonių sveikatos ir gyvybės apsaugai įgyvendinti. Priemonės nėra būtinos, jei sveikata ir gyvybė gali būti apsaugotos kitomis priemonėmis, kurios mažiau riboja prekybą. Remiantis 36 straipsniu negalima pateisinti veiksmų pirmiausia grindžiamų tuo, kad jais siekiama palengvinti valdymo naštą ar sumažinti valstybės išlaidas, nebent ta našta ar išlaidos tikrai viršytų pagrįstų reikalavimų normas.

Šiais bendrais svarstymais remdamasis Teismas konstatavo, kad antrasis prekybininkas, kuris importavo visais aspektais tokį patį medicininį preparatą kaip tas, apie kurį reikalinga informacija jau buvo pateikta kito prekybininko, neprivalo vėl pateikti tokios informacijos. Atsižvelgiant į tai, kad individualios siuntos atitinka jau gautą bendrą informaciją, buvo nuspręsta, kad negalima iš prekybininko reikalauti dokumentų, kurių jis negali gauti, jei valstybės valdžios institucijos gali informacijos reikalauti iš gamintojų ar jų agentų arba kooperuotis su kitų valstybių narių institucijomis. Baigiant reikėtų pažymėti, kad pagrįstumo testas *De Peijper* byloje susijęs ne tik su prekybininko, bet ir su valstybės institucijų prievole, todėl reikia išlaikyti pusiausvyrą tarp tokių vertinimų.

Tikriausiai aiškiausias pavyzdys, kai importo kontrolė buvo pripažinta neproporcinga, yra Byla 124/81 *Komisija prieš Jung-*

tinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę (Commission v United Kingdom)[159]. Joje buvo nagrinėjamos Jungtinės Karalystės taisyklės, reguliuojančios UTK (ultraaukštoje temperatūroje kaitinto) pieno importą. Šioms taisyklėms būdingi du pagrindiniai elementai. Pirmas – reikalavimas gauti importo licenciją, kuri jau ir taip seniai buvo pripažinta kaip iš principo pažeidžianti 30 straipsnį[160], nors Jungtinė Didžiosios Britanijos Šiaurės Airijos Karalystė argumentavo, kad tokia licencija buvo būtina siekiant prižiūrėti sveikatos reikalavimų laikymąsi. Teismas nusprendė, kad tai – neproporcingas apribojimas, nes ginčijami tikslai galėjo būti pasiekti, pavyzdžiui, reikalaujant deklaracijų iš importuotojų, o jei reikia – ir papildomų sertifikatų. Antras elementas, buvo reikalavimas, kad UTK pienas būtų išpilstomas kompetentingos vietos valdžios institucijos patvirtintoje pieninėje, t. y. turėjo būti išpilstomas patalpose, esančiose Jungtinėje Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystėje. Iš tiesų tai reiškė, kad pienas turi būti pakartotinai perdirbamas šioje valstybėje, kadangi originalios pakuotės negalima atidaryti neprarandant UTK apdorojimu pasiekto efekto. Dėl tokio perdirbimo importas taptų neekonomišku, todėl toks reikalavimas faktiškai uždraudė importą. Teismo požiūriu, Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė galėjo apsaugoti vartotojų sveikatą reikalaudama, kad importuotojai pateiktų eksportuojančios valstybės narės kompetentingos institucijos išduotus sertifikatus, taip pat papildomai atlikdama mėginių kontrolę[161].

Taip pat kilo tam tikra diskusija dėl pasirinktinės atrankos ir sistemingos analizės aiškaus atskyrimo. Buvo konstatuota, kad nesant įrodymų dėl apgavystės ar nukrypimų nuo normos, būtų neproporcinga, jei Prancūzijos institucijos tikrintų tris iš ketu-

rių itališko vyno siuntas [162]. Tokie veiksmai taip pat buvo traktuojami kaip diskriminaciniai, nes prancūziškam vynui toks patikrinimas nebuvo taikomas. Kaip laikinas priemones[163] Teismas šioje byloje nustatė, kad analizės privalo būti ribojamos tikrinant daugiausiai 15 proc. visų siuntų. Kita vertus, Byloje 37/83 *Rewe-Zentrale prieš Landwirtschaftskammer Rheinland (Rewe-Zentrale v Landwirtschaftskammer Rheinland)*[164] vienos siuntos iš trijų patikrinimas buvo pripažintas atrankos vykdymu ir todėl galiojančiu. Tokie patikrinimai faktiškai buvo įtvirtinti Direktyvoje[165], ir todėl kilo klausimas, ar Direktyvos nuostatos pažeidė 36 ir 30 straipsniuose įtvirtintus principus. Teismo nuomone, Taryba neviršijo savo diskrecijos ribų, tačiau buvo pabrėžta, kad Direktyva harmonizavo šią sritį itin netobulai. Apibendrinant pasidaro akivaizdu, kad tiek nacionalinių veiksmų, tiek ir Bendrijos veiksmų teisėtumo klausimai nėra visiškai atskiri dalykai.

Šio skyriaus pradžioje buvo paminėta, kad dėstomas požiūris susiformavo ypač (tačiau ne tik) kalbant apie laisvą prekių judėjimą, kuris po to buvo apibendrintas, būtent Bylos C-55/94 *Gebhard*[166] kuri buvo susijusi su įsisteigimo laisvės ir laisvės teikti paslaugas atskyrimu, nutarime, kad nacionalinės priemonės, galinčios sutrukdyti ar padaryti mažiau patrauklų pagrindinių laisvių, kurias užtikrina Sutartis, taikymą, „turi pačios būti tinkamos užtikrinti jų keliamų tikslų pasiekimą“ ir „neturi numatyti to, kas nėra būtina siekiant tikslų“.

Teisėti lūkesčiai ir teisinis tikrumas

Bendrieji klausimai

Remiantis statistiniais duomenimis, LEXIS duomenų bazės tinkle 1997 m. rugpjūčio mėn. buvo pažymėta, kad fraze „teisinis tikrumas“ Europos Teisme buvo remtasi daugiau nei 900 bylų (palyginkime – „proporcingumas“ minimas daugiau nei 700 kartų, o „teisėtas lūkestis“ ar „teisėtas pasitikėjimas“ – daugiau nei 500 kartų). Taigi ši kategorija yra svarbi Bendrijos teisės praktikoje, taip pat – tai ypač plati koncepcija, apimanti teisėtų lūkesčių apsaugos koncepciją bei atgalinio negaliojimo principą. Nors pastarasis principas šiame skyriuje konkrečiai nebus svarstomas, bylose, kuriose nagrinėjamas „teisinis tikrumas“, susijusiose su atgaliniu galiojimu, pabrėžiamas šis tarpusavio sąryšis. Byloje 88/76 *Exportation des Sucres prieš Komisiją (Exportation des Sucres v Commission)*[167] Teismas nutarė, kad teisinio tikrumo principas neleido vykdyti Komisijos priemonę prieš ją paskelbiant. Tačiau, nepaisant lingvistinių panašumų, tam tikri atgalinio galiojimo elementai buvo priimtini Byloje C-108/81 *Amylum prieš Tarybą (Amylum v Council)*[168]. Čia, Amylum siekė Reglamento 387/81, pakartojančio Reglamento 1293/79 nuostatas, kurį Teismas buvo pripažinęs negaliojančiu ankstesnėje byloje[169], anuliavimo. Reglamentas 387/81 turėjo įsigalioti atgaline data, t. y. nuo 1979 metų, kai įsigaliojo Reglamentas 1293/79. Amylum teigė, kad toks atgalinis galiojimas pažeidė

bendrąjį teisinio tikrumo principą. Teismas nustatė, kad Amylum ir kiti izogliukozės gamintojai neturėjo jokių teisėtų lūkesčių, vertų apsaugos, nes jie galėjo tikėtis, jog bus nustatyti apribojimai izogliukozės rinkai. Kadangi Reglamentas 1293/79 buvo pripažintas negaliojančiu dėl procedūrinio netikslumo (nors ir gana svarbaus, nes nebuvo konsultuojamasi su Europos Parlamentu), tai turėjo būti suprantama, kad faktinis nuostata įtvirtintas tikslas ir politika bus atnaujinti.

Kokio masto atgalinis galiojimas gali būti pateisinimas buvo svarstomas sujungtose bylose C-260/91 ir C-261/91 *Diverinste SA prieš Administration Principal de Aquanas e Impuestos Especiales de la Junquera (Diverinste SA v Administration Principal de Aquanas e Impuestos Especiales de la Junquera)*[170] kartu su teisinio tikrumo ir teisėtų lūkesčių koncepcijomis. Čia buvo nagrinėjamas 1987 m. kovo 16 d. Komisijos Reglamento galiojimo klausimas. Šiame reglamente buvo nustatytas mokestis tam tikriems iš Ispanijos eksportuojamiems pieno produktams, o įsigaliojimo data nustatyta 1987 m. vasario 12 d. Teismas nutarė, kad nors ir yra bendrai priimta, kad teisinio tikrumo principas trukdo įsigalioti Bendrijos teisės aktui ankstesne nei jis buvo paskelbtas data, išimtys gali būti daromos, jei iš siekiamo tikslo išplaukia toks poreikis ir jei adresatų teisėti lūkesčiai yra tinkamai apsaugoti. Nepaisant to, kad Bendrijos sprendimų atgalinis galiojimas ir nėra griežtai uždraustas, Teismas pabrėžė, kad tokio pobūdžio sprendimai turi tinkamai pagrįsti norimo atgalinio galiojimo priežastis (EB Sutarties 190 straipsnio reikalavimas[171]). Šiuo atveju priežastis tebuvo nurodyta kaip siekis neleisti plėtotis spekuliacijai, Reglamento nuostatas pritaikant skubos tvarka. Teismas pažymėjo, kad tai gali paaiškinti, kodėl neatidėliotinai buvo pradėtas taikyti Reglamentas, tačiau neįma-

noma patikrinti, ar atgalinis galiojimas buvo pateisinamas bei prekybininkų teisėti lūkesčiai buvo apsaugoti. Taigi Reglamentas buvo pripažintas negaliojančiu.

Kita vertus, iš šio konteksto galutinai paaiškėja, jog Bendrijos teisės aktų taikymas atgaline data leistinas tuomet, jei ginčijamo teisės akto vykdymas pagerina adresatų teisinę padėtį, o į jų teisėtus lūkesčius yra deramai atsižvelgiama[172].

Teisėtas lūkestis

Bendrijos koncepcijos raida

Kaip proporcingumo, taip ir teisėto lūkesčio apsaugos principą daugelis dažnai sieja su vokiškąja „Vertrauensschutz" koncepcija. Tai yra kitas principas, kuriuo Vokietijos teismai grindžia kai kurias Pagrindinio įstatymo, o būtent 2 straipsnio, nuostatas[173]. Lygiareikšmis prancūziškas terminas, vartojamas Bendrijos teisėje, yra „protection de la confiance légitime" (pažodžiui: išvertus, t. y. teisėto pasitikėjimo apsauga). Iš pradžių šis terminas buvo išverstas į anglų kalbą irgi kaip „teisėto pasitikėjimo apsauga", tačiau vėliau buvo nuspręsta, kad juridinės technikos požiūriu sąvokos „pasitikėjimas" reikšmė anglų teisėje yra kiek klaidinanti, todėl terminas „lūkesčiai" buvo parinktas kaip labiau tinkamas, vėliau ir prigijęs vartosenoje – toks paaiškinimas buvo A. G. Warner nuomonėje 4/75 *Einfuhr und Vorratsstelle Getreide prieš Mackprang (Einfuhr und Vorratsstelle Getreide v Mackprang)*[174] byloje.

Šis principas ne visuomet buvo tiksliai atskiriamas nuo bendros teisinio tikrumo koncepcijos ar nuo prancūziško termino *droits acquis* arba įtvirtintų teisių, tuo galima įsitikinti nagrinė-

jant 1/73 *Westzucker prieš Einfuhr und Vorratsstelle Zucker (Westzucker v Einfuhr und Vorratsstelle Zucker)*[175] bylos ištrauką: „Buvo klausiamas <...> ar Reglamentas <...> pažeidžia teisinio tikrumo principą, kuriuo remiantis suinteresuotų asmenų pasitikėjimas turėtų būti ginamas... Sunku įvertinti nuostatos pakeitimą, nes jis dėl savo nelankstumo galėjo sąlygoti konkrečių asmenų nuostolius ar pelną, darydamas neigiamą įtaką bet kokiai jų užimamai pozicijai." Vokietijos teismas vėl rėmėsi „Vertrauensschutz" koncepcija, tačiau A. G. Roemeris, pateikdamas savo nuomonę, ypač pabrėžė, kad panašios koncepcijos, t. y. principas, jog neturi būti pažeistos „įtvirtintos" teisės, yra ir Prancūzijos, ir Belgijos precedentinėje teisėje[176]. Buvo nuspręsta, kad ginčijamas Reglamentas faktiškai tokio principo nepažeidė, nors jis ir darė įtaką išankstinio cukraus eksporto sertifikatams, kurie buvo išduoti iki Reglamento įsigaliojimo, atsižvelgiant, kad cukrus dar nebuvo importuojamas (Reglamentas numatė laisvą eksporto mokesčių sugrąžinimo reguliavimą, remiantis intervencinės kainos pokyčiu vietoj ankstesnio automatiškai vykdomo reguliavimo).

Nepaisant to, taisyklė, kaip bendrasis Bendrijos teisės principas, buvo taikoma, kai buvo abejojama, ar paveiktos kokios nors įtvirtintos teisės, ir kai ginamas buvo tik paprastas „lūkestis". Įtikinamu pavyzdžiu gali būti Teismo sprendimas Byloje 81/72 *Komisija prieš Tarybą (Commission v Council)*[177]. Čia reikėjo nuspręsti, ar 1972 m. kovo 21 d. priimtas Tarybos Sprendimas, numatantis trejus metus taikyti specialią Bendrijos personalo atlyginimų reguliavimo sistemą, buvo privalomojo pobūdžio ir užkirto kelią Tarybai teisėtai priimti Reglamentą[178], neatitinkantį minėto Sprendimo sąlygų. Teismo Sprendime sakoma:

„Atsižvelgiant į ypatingus darbdavių ir personalo santykius <...> taisyklė, ginanti personalo pasitikėjimą vadovybe, kad šioji gerbs tokio pobūdžio susitarimus, reiškia, kad 1972 m. kovo 21 d. Sprendimas susaisto Tarybos būsimą veiklą. Nors ši norma yra pirmiausia taikoma individualiems sprendimams, negalima atmesti galimybės ja remtis, jei tinka, vykdant bendresnes galias."

Verta paminėti, kad taip nuspręsdamas, Teismas nesilaikė A. G. Warnerio[179] nuomonės, kuris rėmėsi valstybių narių, ypač Anglijos ir Prancūzijos, precedentine teise, nes tokie principiniai pareiškimai nekelia jokių saistančių įpareigojimų. Ypač svarbu pažymėti, kad net Anglijos administracinėje teisėje dabar yra pripažinta, kad administracijos veikla gali sukelti lūkesčius, turinčius prioritetą prieš griežtą teisinę poziciją[180].

Remiantis teisėtų lūkesčių apsaugos principu Teismas nusprendė, kad bendrojo principo pažeidimas gali būti anuliavimo priežastis pagal 173 EB Sutarties straipsnį[181]. Byloje 112/77 *Töpfer prieš Komisiją (Töpfer v Commission)*[182] buvo pabrėžta, kad „pareiškimas, jog buvo pažeistas šis principas, yra priimtinas 173 straipsnyje įtvirtintų procedūrų kontekste, kadangi ginčijamas principas yra Bendrijos teisinės sistemos dalis, ir todėl kiekvienas neatitikimas yra traktuojamas kaip „šios Sutarties ar kitos teisės normos, susijusios su jos taikymu remiantis minėtu straipsniu, pažeidimas". Tačiau šioje byloje pareiškimas nebuvo patvirtintas. Šiuo principu dažnai remdavosi sprendžiant skundus dėl Bendrijos institucijų padarytų nuostolių atlyginimo, be to, nuspręsta, kad Bendrijos institucijos gali būti atsakingos už žalą, jei savo priimtu aktu pažeidžia šį principą (nenustatydamos pereinamojo laikotarpio prieš panaikinant kompensacijų sistemą), net kai paties akto teisėtumas nėra ginčijamas[183].

Minėtoje byloje pareiškėjas teigė, kad Komisijos 189/72 reglamentas [184], kuriuo buvo atšauktos kompensacijos už rapso ir aliejinių griežčių sėklas, pažeidė teisinio tikrumo principą, nes galiojo atgaline data ir taip nepaisė teisėtų suinteresuotų asmenų lūkesčių, kad kompensacijos bus mokamos už tuo metu vykdomus sandorius. Teismas nusprendė, kad Reglamentas negaliojo atgaline data tiesiogine prasme[185], ir todėl į teisėtus lūkesčius buvo atsižvelgta. Teismas nusprendė, kad nepaisant to, jog kompensacijų sistema negalėjo būti traktuojama kaip prekybininkų garantija dėl valiutų kursų pasikeitimų rizikos, jos taikymas praktiškai leido išvengti tokios rizikos[186]. Taigi net ir apdairiam prekybininkui gali nepavykti apsidrausti nuo tokios rizikos[187].

Vis dėlto pareiškėjo teisė susigrąžinti pinigus buvo apribota, nes „apsauga, kurios jis gali reikalauti remdamasis savo teisėtais lūkesčiais, buvo tik tokia, kad nebus patiriami nuostoliai dėl kompensacijų atšaukimo“. Tuo tarpu minėtos sistemos taikymas nebuvo garantuotas, ir pareiškėjas bet kokiomis aplinkybėmis negalėjo teisėtai tikėtis tokios naudos, kokią jis būtų gavęs taikant pirmąją sistemą.

Apibendrinant pasidaro akivaizdu, kad lūkesčiai gali būti grindžiami tik realiai egzistuojančiomis situacijomis, ar tokiomis, kurios yra apibrėžtos konkrečiomis garantijomis. Bylos T-571/93 *Lefebvre ir kiti prieš Komisiją (Lefebvre and others v Commission)*[188] pareiškėjai teigė, kad jų lūkesčiai buvo pagrįsti dviem Komisijos laiškais, kuriuose jie buvo informuoti, jog ruošiant Tarybai pasiūlymą dėl Bendrijos sistemos įsteigimo bananų sektoriuje, bus atsižvelgta į smulkių ir vidutinių importuotojų specifinę padėtį. Pirmosios instancijos teismas atmetė pareiškėjo argumentus, teigdamas, kad Komisijos bendro pobūdžio pareiškimas, kuris negalėjo sukelti jokių galiojančių lūkesčių, ir

konkrečios garantijos, kuriomis galima teisėtai pagrįsti lūkesčius, gerokai skiriasi.

Įgaliojimų vykdymas

Anksčiau pateikti pavyzdžiai liudija tai, kad įstatymų leidybos ir administraciniai įgaliojimai gali būti griežtai suvaržyti situacijose, kai buvo sukelti teisėti lūkesčiai. Įspūdingas (ir brangiai kainavęs) pavyzdys yra pieno kvotų schema. Pieno gamintojai pateikė nemažai ieškinių, kuriuose nurodė, kad jie sutiko nutraukti pieno gamybą penkeriems metams pagal ankstesnę Bendrijos schemą ir dėl to per vienerius (1983) metus nepagamino nei kiek pieno. Tačiau būtent tie metai tapo baziniais skaičiuojant pieno kvotas, įvedus pieno kvotų sistemą. Dėl šių priežasčių jiems nebuvo suteiktos pieno kvotos pagal pieno kvotų sistemą, kuri buvo įvesta Tarybos reglamentu 857/84 1984 m. Tai iš tiesų reiškė, kad jie negalėjo atnaujinti pieno gamybos, kai suėjo penkerių metų terminas. Teismas nusprendė, kad šis teisės aktas buvo neteisėtas[189], nes pažeidė bendrąjį teisėtų lūkesčių apsaugos principą. Teismas sutiko, kad gamintojas, savanoriškai nutraukęs gamybą tam tikram laiko tarpui, negalėjo tikėtis, jog jam nebus taikomos rinkos normos ar struktūrinė politika, priimtos tuo laikotarpiu, tačiau jis, paskatintas, vadovaujantis Bendrijos priemone, sustabdyti gamybą ribotam laiko tarpui, galėjo teisėtai tikėtis, kad jam nebus taikomi apribojimai vien dėl to, kad jis pasinaudojo Bendrijos nuostatomis. Teismas nusprendė, kad jie negalėjo numatyti, kad juos visiškai pašalins iš rinkos.

Vadovaujantis šiais Teismo sprendimais suinteresuotiems gamintojams buvo skirtos kvotos, kurios rėmėsi šešiasdešimčia

procentų jų pagamintos produkcijos per metus, prieš jiems pradedant dalyvauti minėtoje „pašalinimo" schemoje pagal Tarybos reglamentą 764/89. Šį žingsnį Teismas taip pat pripažino neteisėtu dėl bendrojo teisėtų lūkesčių apsaugos principo pažeidimo[190]. Šį kartą buvo nuspręsta, kad siekimas užsitikrinti, jog pagal minėtą schemą dalyvavę gamintojai nepatirtų pernelyg didelės naudos, palyginti su tais gamintojais, kurie tęsė gamybą, buvo teisėtas, tačiau kvotos sumažinimas pritaikytas pirmiesiems gamintojams, daugiau nei du kartus viršijo didžiausią sumažinimą, taikytą antriesiems gamintojams, taigi vėl buvo pripažinta, kad gamintojai, nutraukę gamybą, patyrė apribojimus vien dėl to, kad pasinaudojo Bendrijos nuostatomis.

Pirmosios instancijos teismo sprendimas T-115/94 *Opel Austria prieš Tarybą (Opel Austria v Council)*[191] byloje pateikia pavyzdį, kad lūkesčiai, kilę dėl to, jog buvo remtasi dar neįsigaliojusiomis normomis, gali apriboti įstatymų leidybos galias. Teismas nusprendė, kad Bendrijai deponavus Europos ekonominės erdvės sutarties patvirtinimo dokumentus ir esant šios sutarties konkrečiai įsigaliojimo datai, prekybininkas, remiantis viešojoje tarptautinėje teisėje įtvirtintu geros valios principu, turėjo teisę į teisėtus lūkesčius, kad Bendrija pereinamuoju laikotarpiu nesiims jokių priemonių, prieštaraujančių minėtos sutarties sąlygoms. Buvo nuspręsta, kad tokio pobūdžio lūkestis buvo pažeistas 1993 m. gruodžio 20 d. priėmus Reglamentą, kuriuo pareiškėjo į Bendriją importuojamoms greičių dėžėms buvo nustatyti importo mokesčiai, nors Europos ekonominės erdvės sutartis turėjo įsigalioti 1994 m. sausio 1 d., o pagal šią sutartį tokios priemonės buvo neteisėtos.

Galios yra ribojamos ten, kur kyla teisėti lūkesčiai. Tačiau yra laikomasi nuostatos, kad verslininkai neturėtų puoselėti tei-

sėtų lūkesčių, kad išliks nepakitusios situacijos, kurias Bendrijos institucija gali keisti remdamasi savo kompetencija, įgaliojimų teise[192]. Europos Teismas pabrėžė[193], kaip jau ne kartą konstatavo, jog nepaisant to, kad teisėtų lūkesčių apsaugos principas yra vienas iš fundamentalių Bendrijos principų, prekybininkai negali puoselėti teisėtų lūkesčių, kad egzistuojanti situacija, kurią Bendrijos institucijos gali keisti pasinaudodamos savo įgaliojimais, išliks nepakitusi. Ši nuostata pasitvirtina ypač *CAP* (BŽŪP – bendroji žemės ūkio politika) sferoje ir organizuojant rinkas, nes šių sferų paskirtis yra nuolatinis prisitaikymas prie besikeičiančios ekonominės situacijos[194]. Be to, tokio pat požiūrio Teismas laikėsi ir antidempingo įstatymų atžvilgiu[195].

Žinoma, prisiminus anksčiau aptartas pieno kvotų bylas, apginti lūkesčiai nereiškė, kad normos išliks nepakitusios projekte dalyvavusiems gamintojams, atnaujinusiems pieno gamybą, tačiau kitų gamintojų atžvilgiu jie negali būti nubausti vien dėl dalyvavimo Bendrijos schemoje. Byloje 97/76 *Merkur prieš Tarybą (Merkur v Council)*[196] buvo apibendrinta, kokie lūkesčiai minėtose sferose gali būti ginami. Byloje buvo nagrinėjami senos piniginių kompensacijų sistemos klausimai[197]. Teismas nusprendė, kad nors prekybininko teisėtų interesų apsaugos galimybė negali būti atmesta, Bendrija galėtų būti atsakinga tik už nuostolius, kuriuos toks prekybininkas patiria dėl teisėtų priemonių, reguliuojančių pinigines kompensacijas, priėmimo, jei, nesant jokių prioritetinių viešųjų interesų, Komisija panaikintų ar pakeistų specifiniame sektoriuje taikomas kompensacijas staiga, be išankstinio perspėjimo, nenustačiusi jokių tinkamų pereinamųjų priemonių, ir jei tokio panaikinimo ar pakeitimo apdairus prekybininkas negalėjo numatyti.

Suinteresuotų asmenų žinios ir elgesys

Precedentinėje teisėje įtvirtinta, kad Bendrijos institucijų veiklos atitikimo teisėtų lūkesčių apsaugos principą klausimas visuomet turi būti nagrinėjamas atsižvelgiant į žinias ir informaciją, kuri yra ar turėtų būti prieinama apdairiam bei informuotam verslininkui[198].

Esminis kriterijus yra tas, jog manoma, kad apdairūs prekybininkai paprastai yra susipažinę su normomis, reguliuojančiomis jų verslo sritį, ir todėl negali tikėtis to, kas toms normoms prieštarautų. Byloje 169/73 *Compagnie Continentale France prieš Tarybą (Compagnie Continentale France v Council)*[199] buvo nuspręsta, kad Tarybos rezoliucija, išleista keletą mėnesių prieš 1972 m. Prisijungimus, numatančius, kokie prisijungimo kompensacijų dydžiai bus taikomi prekiaujant su Jungtine Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalyste, turėjo būti interpretuojama remiantis šio Prisijungimo akto bendruoju apribojimu, kad jie negali viršyti viso mokesčių dydžio, kuriuo konkreti valstybė narė apmokestina importą iš trečiųjų šalių. Taigi prekybininkas, kuris išmanė rinkos dėsnius, negalėjo paprasčiausiai pasikliauti rezoliucija ir ignoruoti Prisijungimo akto.

Ispanijos Prisijungimo akte buvo įtvirtinta nuostata dėl septynerių metų pereinamojo laikotarpio, per kurį Ispanijos cukraus kainos turėjo būti suvienodintos su bendromis Bendrijos kainomis, tačiau po ketverių metų turėjo būti peržiūrėta. Praėjus ketveriems metams, ir atlikus numatytą patikrinimą, Taryba įvedė kainų schemos pataisas, pagal kurias pareiškėjams nebebuvo teikiama Bendrijos pagalba. Teismas nusprendė[200], kad pareiškėjai negalėjo teisėtai tikėtis, kad jiems ir toliau bus teikiama pagalba, nes „apdairūs ir gerai informuoti prekybininkai“

privalėjo suprasti, jog intervencinių kainų suvienodinimas galėjo įvykti anksčiau.

Panaši nuostata buvo pritaikyta ir Bendrijos pareigūnams. Bylose T-33/89 ir T-74/89 *Blackman prieš Europos Parlamentą (Blackman v European Parliament)*[201] pareiškėjas tvirtino, kad teisėtai tikėjosi, jog paskirianćioji į pareigas institucija jį informuos dėl termino „medicininės išlaidos", kurios turėtų būti kompensuotos, interpretavimo nuostatų, administracijos vadovybės priimtų 1987 metais. Jo nuomone, tada jis būtų galėjęs pasirūpinti įrodymais, kad asmenys, lankantys jo dukrą, turi įgaliojimus verstis medicina ar paramedicina, tuomet, jam būtų suteikta išlaidų už jos reabilitacinį mokymą kompensacija. Pirmosios instancijos teismas nusprendė, kad nors precedentinėje teisėje ir yra nuostata, jog teisė pasikliauti teisėtų lūkesčių apsaugos principu gali būti suteikiama kiekvienam asmeniui, jei manoma, kad Bendrijos administracijos elgesys leido jam puoselėti pagrįstus lūkesčius, asmuo negali teigti, jog principas buvo pažeistas, jei administracija jam nebuvo suteikusi konkrečių garantijų. Šiuo atveju Teismas akcentavo, kad draudimo taisyklių interpretavimo nuostatos buvo „viešos taisyklės, skirtos susipažinti ir prieinamos Bendrijos institucijų pareigūnams bei tarnautojams". Taigi, pareiškėjas neturėjo pagrindo puoselėti pagrįstų lūkesčių, kad išlaidos dėl jo dukros reabilitacinio mokymo programos bus kompensuotos, jei paskiriant į pareigas institucija neatkreipė jo dėmesio į minėtas nuostatas.

Pirmosios instancijos teismas Byloje T-2/93 *Air France prieš Komisiją (Air France v Commission)*[202] trumpai apibendrino teigdamas, kad „Bendrijos institucija negali būti verčiama taikyti Bendrijos nuostatas *contra legem*, remiantis teisėtų lūkesčių apsaugos principu".

Išimtiniais atvejais Europos Teismas gali nesilaikyti principo, nes kiekvienas asmuo turi žinoti įstatymus. Nors byla nebuvo tiesiogiai susijusi su teisėtų lūkesčių apsaugos principu, tačiau visiškai kitaip buvo atsižvelgta į Graikijos prekybininkų žinias dėl Graikijos Prisijungimo 160/84 *Oryzomyli Kavallas*[203] byloje. Joje buvo teigiama, kad tokie faktai, kaip tam tikro Bendrijos teisės akto teksto graikų kalba nebuvimas, tai, kad vietos valstybės tarnautojai negavo su svarstomu dalyku susijusių instrukcijų, o reikalingos tarnybos vadovas reikiamu laiku nebuvo vietoje, yra „ypatingos aplinkybės", dėl kurių reikia remtis Tarybos reglamento 1430/79[204] 13 straipsniu, leidžiančiu atleisti nuo importo ir eksporto muitų mokesčių situacijose, susiklosčiusiose dėl specialiųjų aplinkybių, kai asmenys negali būti apkaltinti dėl aplaidumo ar apgaulės. Atsižvelgiant į pastarąjį reikalavimą buvo nuspręsta, kad smulkios įmonės, esančios toli nuo Atėnų, dėl minėtų aplinkybių negalėjo žinoti jiems taikytinų Europos Bendrijos normų.

Aptarus paprasčiausią žinių trūkumą reikia atsižvelgti ir į tuos atvejus, kai asmenys, teigiantys turėję teisėtų lūkesčių, patys neteisingai elgėsi. Teismas ne vieną kartą pabrėžė[205], kad teisėtų lūkesčių apsaugos principu negali remtis įmonė, akivaizdžiai pažeidusi galiojančias normas. Vadinasi, įmonės, kurios gavo Bendrijos subsidiją, pareiškusios, jog už naujus žvejybinius laivus sumokėjo daugiau nei faktiškai vertėjo, negali teigti, kad per laiko tarpą, praėjusį nuo pagalbos suteikimo iki jos atšaukimo, atsirado tam tikri teisėti lūkesčiai[205a].

Kas sąlygoja lūkesčių atsiradimą?

Ne kartą buvo pabrėžta, kad teisėtų lūkesčių apsaugos principą ginčijant Bendrijos normoms galima taikyti tik tais atve-

jais, kai pati Bendrija sukuria situaciją dėl kurios gali kilti teisėti lūkesčiai. Remiantis tuo pavyzdžiu[206], kai pieno gamintojų grupė reikalavo specialiai nurodytų kiekių (virš jiems pateiktų pieno kvotų) argumentuodami tuo, kad jie pasirinko verslo plėtros planus pagal Bendrijos Direktyvą, kurią jie interpretavo kaip paskatinimą didinti gamybos apimtis ir gauti specialiai nurodytus kiekius, Teismas nusprendė, kad minėtoje Direktyvoje nebuvo nieko, dėl ko gamintojai būtų galėję teisėtai tikėtis, jog verslo plano priėmimas užtikrins jiems specialų statusą kitų gamintojų atžvilgiu tuo atveju, jei būtų įvestos priemonės, ribojančios pieno gamybą.

Ypatingos problemos kyla dėl atskirų pareigūnų įgaliojimų padaryti pareiškimus, kurie gali būti traktuojami, kaip Bendrijos institucijos aktas. Byloje C-137/92P *Komisija prieš BASF (Commission v BASF)*[207] buvo nuspręsta, kad net ir tuo atveju, jei įgaliojimai priimant sprendimą dėl klausimo, ar įmonė pažeidė EB Sutarties 85 straipsnį, būtų perduoti Komisarui, atsakingam už konkurencinę politiką, kolegialumo principas būtų pažeistas.

Taip pat yra laikoma, kad joks Bendrijos pareigūnas neturi teisės leisti įmonėms netaikyti Bendrijos teisės[208]. Vienoje byloje, iškeltoje dėl EAPB (Europos anglių ir plieno bendrijos) plieno gamybos kvotų sistemos[209], Teismas nusprendė, kad Komisijos neįpareigoja vieno jos aukštesnio rango pareigūno pareiškimas, kuriame pastarasis pažadėjo, kad baudos nebus skiriamos, nes šioje byloje buvo nustatyta, kad Komisija neturėjo jokių kitų įgaliojimų, o tik skirti baudą, kai pažeidžiama nustatyta produkcijos kvota. Ši byla patenka į tą pačią Teismo sprendimų kategoriją kaip ir konkurencijos byla[210], kurioje buvo nuspręsta, kad aukšto rango pareigūno nuomonė, jog susitarimo galima netaikyti, Komisijos neįpareigoja.

Kita vertus, 29, 31, 36, 39-47 ir 51/63 *Usines de la Providence prieš Aukščiausią valdžią (Usines de la Providence v High Authority)*[211] bylose, kuriose buvo svarstomi EAPB Aukščiausiosios valdžios pareigūnų per tam tikrą laiko tarpą nuolat duodami pažadai apmokėti „transporto paritetą", Teismas nusprendė, kad taip įvyko dėl Aukščiausiosios valdžios aplaidumo prižiūrint savo pareigūnų darbą, taigi, nors „transporto paritetai" kaip tokie negalėjo būti apmokėti, Aukščiausioji valdžia tapo atsakinga už nuostolius.

Dar viena problema kyla dėl to, kad didžiąją dalį Bendrijos teisės taiko nacionalinės valdžios institucijos ir pareigūnai savo valstybėse. Tikrai, kad nacionalinės valdžios institucijos veikla, pažeidžianti Bendrijos teisę ir kurią Komisija pripažino pažeidžiančia Bendrijos teisę, negali suteikti jokių teisėtų lūkesčių. Byloje C-24/95 *Land Rheiland-Pfalz prieš Alcan Deutschland (Land Rheiland-Pfalz v Alcan Deutschland)*[212] buvo nuspręsta, kad regioninės valdžios veiksmai, kai ji suteikė valstybės pagalbą nepranešusi Komisijai pagal EB Sutarties 93(3) straipsnį, o dėl to Komisija priėmė formalų sprendimą, pripažįstantį tokią pagalbą neteisėta, nedavė pagrindo paramos gavėjui teisėtai tikėtis, jog parama buvo teisėta. Dėl šių priežasčių gavėjas negalėjo priešintis reikalavimui grąžinti išmokėtą pagalbą, tačiau net ir tada, regioninė valdžia delsė pradėti šios pagalbos susigrąžinimo procedūrą taip ilgai, kad ji galėjo būti uždrausta remiantis Vokietijos administracinės teisės teisinio tikrumo principu.

Kita vertus, būna atvejų, kai Bendrijos teisė pripažįsta nacionalines valdžios institucijas kompetentingomis ir, žinoma, pripažįsta specifines nuostatas, kurios šiame kontekste gina teisėtus lūkesčius. Kaip pavyzdys galėtų būti Tarybos reglamentas 1697/79 dėl importo ir eksporto sumokėtų muitų sugrąžini-

mo[213]. Reglamento 5(2) straipsnis numatė, kad sumokėti muitai negrąžinami, jei muitas nebuvo sumokėtas dėl kompetentingos valdžios institucijos klaidos, o turintis muitą mokėti asmuo elgėsi sąžiningai ir nepažeidė jokių galiojančių įstatymų nuostatų dėl muitų deklaracijų. Pažymėta, kad „kompetentingos valdžios institucijos“ šiame kontekste yra „bet kokia valdžios institucija, kuri veikdama savo kompetencijos ribose, pateikia svarbią informaciją dėl muitų mokesčių grąžinimo, ir dėl kurios asmuo, turintis muitą mokėti, gali puoselėti teisėtus lūkesčius.“[214] Be to, buvo pripažinta, kad kompetentingos valdžios institucijos tam tikroje situacijoje gali būti muitinės tų šalių, kuriose negalioja EB Sutartis, pavyzdžiui, kaip Farerų salų institucijos Bylose C-153 ir 204/94 *R prieš Muitų ir akcizų komisarus, ex p Faroe Seafood (R v Commissioners of Customs and Excise, ex p Faroe Seafood)*[215]. Teismas nusprendė, kad Komisijos Reglamente apibrėžus „produktų kilmę“ kai kuriems Farerų salų produktams turėjo būti taikomos muitų procedūros, ir todėl būtent Farerų salų valdžios institucijos turėjo išduoti EUR.1 sertifikatus, patvirtinančius prekių kilmę. Teismas padarė išvadą, kad Bendrija patikėjo Farerų salų valdžios institucijoms teikti informaciją, reikalingą sugrąžinti muitų mokesčiams, „ir todėl muitus mokantys asmenys galėjo turėti teisėtų lūkesčių“[216]. Taip įvyktų tuo atveju, jei eksportuotojas, remdamasis Farerų salų valdžios institucijų turimomis žiniomis apie faktus, tokioms ginčijamoms muitų taisyklėms taikyti, patvirtintų, jog jo prekių kilmė – Farerų salos. Žinoma, jei eksportuotojas suklaidintų minėtas valdžios institucijas, pateikdamas neteisingas deklaracijas, tada galima būtų dar kartą teigti, kad niekas negali kažko tikėtis iš situacijos, kuri susidarė pačiam asmeniui pažeidus Bendrijos teisę.

Teisinis tikrumas

Teisėtų lūkesčių apsauga dažnai siejama su platesne teisinio tikrumo koncepcija. Pastarasis principas yra toks platus, kad jo neįmanoma priskirti nė vienam konkrečiam nacionaliniam šaltiniui, ir iki šiol jis yra ypač svarbus Teismo precedentinėje teisėje. Nepaisant to, kad šiuo principu yra remtasi priimant daugelį sprendimų, čia bus minimi tik du esminiai jo taikymo aspektai.

Konkurencijos taisyklės ir tiesioginis veikimas

1970-ųjų pradžioje Teismas priėmė gerai žinomus sprendimus antroje *Brasserie de Haecht*[217] ir *BRT prieš Sabam*[218] bylose. Buvo nuspręsta, kad EEB Sutarties 85(1) ir 86 straipsniai yra tiesiogiai veikiantys todėl negali būti keičiami ar ribojami Tarybos reglamentu Nr. 17[219]. Taip pat liko neišspręsti klausimai dėl to, kokia apimtimi nacionaliniai teismai gali taikyti „laikino galiojimo“ sąvoką nagrinėjamiems susitarimams, taip pat kaip turėtų būti sprendžiami galimi konfliktai dėl jurisdikcijos tarp nacionalinių teismų ir Komisijos. Pirmuoju klausimu Byloje *Brasserie de Haecht* Teismas nusprendė, kad egzistuoja galimybė atskirti susitarimus, sudarytus prieš ir po to, kai Reglamentas Nr. 17 įgyvendino 85 straipsnį. Taigi dėl „senų“ susitarimų, „bendrasis sutartinio tikrumo principas reikalauja, ypač jei apie susitarimą buvo pranešta remiantis Reglamento Nr. 17 nuostatomis, kad teismas turėtų galimybę paskelbti susitarimą automatiškai negaliojančiu tik po to, kai Komisija priima sprendimą remdamasi minėtu reglamentu“[220].

Brasserie de Haecht byloje pateikta pozicija dėl „senų" susitarimų buvo remtasi ir tada, kai naujose sferose, pavyzdžiui, oro transportas, buvo pradėtos taikyti konkurencijos taisyklės, nors tuo metu pagrindiniai EB konkurencijos principai verslininkams tikrai turėjo būti žinomi. Bylose 209-213/84 *Ministère Public prieš Asjes (Ministère Public v Asjes)*[221] Teismas nusprendė, kad dėl teisinio tikrumo 85 straipsnio negalima tiesiogiai taikyti su oro transportu susijusiems susitarimams, kol neįsigaliojo antriniai teisės aktai, taikantys konkurencijos taisykles minėtame sektoriuje. Kita vertus, Teismas nesirėmė tuo pačiu požiūriu Byloje 66/86 *Ahmed Saeed*[222], nagrinėdamas pareiškimą dėl 86 straipsnyje numatyto piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi oro transporto sektoriuje, kadangi tokio pažeidimo atveju nebuvo galimybių netaikyti muitinės procedūrų ar atleisti nuo jų.

Sprendimas dėl galimų nacionalinių teismų ir Komisijos konfliktų dėl jurisdikcijos buvo priimtas *SABAM* byloje, kurioje Teismas nustatė, kad tuo atveju, jei taikydama Reglamento Nr. 173 3 straipsnį Komisija inicijuoja procedūrą, nacionalinis teismas gali, jei mano esant būtina, remiantis teisiniu tikrumu sustabdyti bylą ir palaukti Komisijos veiksmo rezultatų[223]. Tačiau Teismas pabrėžė, kad nacionalinis teismas turi tęsti teisminį nagrinėjimą, jei jis nusprendžia, kad ginčijamas susitarimas ar elgesys ženkliai nepaveikė nei konkurencijos nei prekybos tarp valstybių narių, arba jei nėra abejonių, jog susitarimas ar elgesys neatitinka EB Sutarties 85 ar 86 straipsnių reikalavimų.

Priimdamas sprendimą byloje C-234/89 *Delimitis prieš Henninger Bräu (Delimitis v Henninger Bräu)*[224], Teismas papildė minėtus reikalavimus keletu niuansų. Buvo pasiūlyta, kad tuo atveju, jei nacionalinis teismas, atsižvelgdamas į Komisijos taisykles ar sprendimų priėmimo praktiką, mano, kad dėl susitari-

mo gali būti priimtas atleidimo sprendimas, arba mano, kad gali būti priimti prieštaraujantys sprendimai, jis gali sustabdyti bylos nagrinėjimą arba imtis laikinų priemonių pagal nacionalines procesines normas. Buvo pateiktas ir bendresnio pobūdžio pasiūlymas, pagal kurį nacionaliniai teismai visada gali prašyti informacijos apie bet kokią Komisijos įgyvendinamos procedūros būklę, taip pat – jei tikėtina, jog Komisija gali priimti oficialų sprendimą dėl susitarimo pagal Reglamentą Nr. 17. Teismas teigė, kad nacionalinis teismas, ,,siekdamas gauti ekonominę ir teisinę informaciją, kurią ta institucija jam gali suteikti", gali kontaktuoti su Komisija, jei 85(1) ir 86 straipsnių taikymas sukelia tam tikrų sunkumų. Kadangi 5 straipsnyje įtvirtinta, kad „Komisija privalo nuoširdžiai bendradarbiauti" su nacionalinėmis teisminėmis institucijomis.

Vadinasi, buvo pripažinta tam tikra Komisijos preliminaraus nutarimo priėmimo galimybė, t. y. tai, ką numatė pati Komisija savo Rašte dėl bendradarbiavimo tarp nacionalinių teismų ir Komisijos taikant 85 ir 86 straipsnius[225]. Komisija jame pateikė pasiūlymą, kad nacionaliniai teismai galėtų konsultuotis laikantis „įprastinių procedūrų", kurias ji taiko aptariamai Bendrijos teisei, o ypač spręsdami klausimą dėl poveikio prekybai tarp valstybių narių ir dėl 85 ir 86 straipsniuose įtvirtintų konkurencijos apribojimų masto, kuris galėtų būti laikomas žymiu. Komisija pabrėžė, kad ji nesvarstys bylos iš esmės, jos atsakymai, kuriuos prašė pateikti nacionaliniai teismai, pastarųjų neįpareigos, o nacionalinių teismų teisė kreiptis į Europos Teismą pagal 177 straipsnį nebus pažeista. Nepaisant to, Komisija pareiškė, kad jos pateikti atsakymai nacionaliniams teismams bus naudingos nuorodos sprendžiant ginčus.

Kad ir kokia įdomi ši koncepcija būtų, remiantis teisinio tikrumo koncepcija galima teigti, kad tada, kai nacionalinis teismas susiduria su EB konkurencijos teisės interpretavimo problema, jis turės kur kas daugiau naudos gaudamas galutinį Europos Teismo nutarimą nei neįpareigojančią Komisijos nuomonę.

Europos Teismo sprendimų laikinas poveikis

Kitas teisinio tikrumo aspektas siejasi su Europos Teismo sprendimų laikinuoju poveikiu. Antrojoje *Defrenne* byloje[226] Teismas nusprendė, jog, nepaisant to, kad Sutarties 119 straipsnis dėl vienodo užmokesčio turėjo įsigalioti valstybėse narėse nuo 1962 m. sausio 1 d., jis galėjo būti pradėtas tiesiogiai taikyti tik nuo sprendimo priėmimo dienos (1976 m. balandžio 8 d.), nes tiek dėl Komisijos, tiek dėl tam tikrų valstybių narių elgesio jo paliesti asmenys ir toliau galėjo tęsti savo priešingus 119 straipsniui veiksmus, ir todėl „esant tokioms aplinkybėms, kai negalima sužinoti bendro užmokesčio nustatymo lygio, derėtų akcentuoti, kad dėl svarbių nuomonių dėl teisinio tikrumo, kuris paveikia visus, tiek viešuosius, tiek privačius, su tuo susijusius interesus, vėl pradėti svarstyti su praeitimi susijusį klausimą pasidaro praktiškai nebeįmanoma".

Nepaisant fakto, jog šis teiginys implikuoja tai, kad savo paprastu elgesiu Komisija gali keisti Sutarties nuostatos veikimą, o to ji negalėtų padaryti priimdama tiesioginį teisės aktą, būtent šis *Defrenne* bylos sprendimo aspektas leido Hamsonui[227] teigti, kad tiesioginio veikimo koncepcijos plėtotė sąlygojo tai, kad Teismas nustatė ir vykdė tokias nebūtinas teisingumo galias, kurių nežinojo joks modernus nė vienos valstybės

narės teismas, „siekdamas išvengti visiško chaoso". Neseniai Hartley teigė, kad tokia doktrina nesuderinama su teisiniu principu[228]. Kita vertus, tai galima traktuoti kaip apribojimą, kylantį iš principo, išsirutuliojusio iš nacionalinių teisių perdavimo Bendrijai apimties koncepcijų. Kaip ten bebūtų, Defrenne bylos nuostatos buvo pakartotos, galbūt geriausiai žinomoje Byloje C-262/88 *Barber prieš Guardian Royal Exchange Assurance (Barber v Guardian Royal Exchange Assurance)*[229]. Teismas nusprendė, kad nors pensijoms mokėti pagal kontraktais sudaromos privačios veiklos schemą taikytinas EEB Sutarties 119 straipsnis, dėl „teisinio tikrumo svarbos" nedera remtis 119 straipsnio tiesioginiu veikimu reikalaujant teisės į pensiją nuo ankstesnės nei sprendimas dienos, nebent byla jau buvo iškelta arba jau buvo pareikštas ieškinys. Nepaisant to panašu, kad išliko galimybė reikalauti vienodo pensijų mokėjimo po datos, iki kurios įmokos buvo sumokėtos. Dėl tokios galimybės valstybės narės Mastrichto sutarties dėl Europos Sąjungos viename protokole pareiškė, kad „remiantis Sutarties 119 straipsniu pašalpos, gautos pagal profesinės socialinės apsaugos schemas nebus laikomos atlyginimu, jei jos priskirtinos darbo laikotarpiams iki 1990 m. gegužės 17 d." (*Barber* sprendimo data), nebent byla buvo iškelta ar pretenzijos pareikštos jau iki to laiko. Dėl šių nuostatų galėjo kilti svarbių klausimų, pavyzdžiui, apie lūkesčius arba teises, galėjusias atsirasti laikotarpiu nuo sprendimo priėmimo datos iki Mastrichto sutarties įsigaliojimo, tačiau Byloje C-109/91 *Ten Oever*[230] Europos Teismas nusprendė, kad tai yra teisingas jo sprendimo *Barber* byloje aiškinimas.

Panašiu požiūriu Teismas rėmėsi tais atvejais, kai pakeitė savo išaiškinimą dėl Bendrijos įstatymų. Byloje C-308/93 *Cabanis-Issarte*[231] Teismas plačiau nei pastaruosius 20 metų[232] iš-

aiškino tam tikras migrantų darbininkų sutuoktinių teises pagal Tarybos reglamentą 1408/71 dėl socialinės apsaugos. Nors ir pripažindamas, kad jo sprendimas nukrypo nuo ankstesnės precedentinės teisės, Teismas nusprendė, kad dėl teisinio tikrumo jo sprendimas iš esmės bus taikomas tik ateityje: „teisinio tikrumo svarbios aplinkybės neleidžia ginčyti teisinių situacijų, galutinai nustatytų pagal ankstesnę Teismo precedentinę teisę, kurios apimtį riboja šis sprendimas. Vadinasi, šiuo sprendimu negalima remtis tenkinant pretenzijas dėl pašalpų už periodus, ankstesnius nei sprendimo priėmimo data, išskyrus tuos atvejus, kai asmenys inicijavo bylos nagrinėjimo procedūras ar iškėlė analogiškus ieškinius iki minėtos datos."

Panašios problemos kyla dėl to, kad prašymų pateikti preliminarius nutarimus dėl Bendrijos teisės aktų galiojimo sistema leidžiama atskiroms bylos šalims kreiptis į Europos Teismą per nacionalinius teismus dėl bendrųjų Bendrijos teisės aktų galiojimo, t. y. dėl klausimų, kurių tiesiogiai ginčyti jie negalėtų. Dėl šios priežasties Byloje 41/84 *Pinna prieš Caisse d'Allocations Familiales de la Savoie (Pinna v Caisse d'Allocations Familiales de la Savoie)*[233] pilietis, kuris negalėjo kelti anuliavimo ieškinio, sėkmingai ginčijo bendro teisės akto nuostatos galiojimą maždaug penkiolika metų po jo priėmimo[234]. Teismas nustatė, kad ginčijamos nuostatos negaliojimas gali būti pripažįstamas tik po jo sprendimo priėmimo dienos, išskyrus tuos atvejus, kai procesiniai veiksmai buvo pradėti ar lygiaverčiai ieškiniai pateikti prieš tą datą.

Ši procedūra tokiame kontekste pirmą kartą buvo panaudota Byloje 4/79 *Providence Agricole de la Champagne prieš ONIC (Providence Agricole de la Champagne v ONIC)*[235]. Teismas nusprendė, kad pareiškime dėl negaliojimo, priimtame pa-

gal kreipimąsi dėl preliminaraus nutarimo galima analogijos būdu remtis EB Sutarties 174 straipsnyje įtvirtintu principu, „dėl tų pačių teisinio tikrumo priežasčių, kurios sudaro tos nuostatos pagrindą". Tiesioginio ieškinio reglamento anuliavimo atveju Teismas, remdamasis minėta nuostata, gali, jei mano esant reikalinga, nurodyti, kurie paskelbto negaliojančiu reglamento padariniai lieka galutiniai ir nekeičiami. *Providence Agricole* byloje Teismas nusprendė, kad ginčijamas Reglamentas gali būti laikomas negaliojančiu tik nuo sprendimo priėmimo dienos, šį kartą be jokių išimčių tų, kurie anksčiau padavė ieškinius atžvilgiu.

Nepaisant to, lieka neišspręstas klausimas, ar Teismas gali, gavęs kreipimąsi dėl preliminaraus nutarimo, svarstyti galiojimą teisės akto, kurį nacionalinio proceso šalys *galėtų* ginčyti tiesiogiai. Ši problema sąlygoja du skirtingus ir prieštaringus principus: principą, kad tiesioginio ieškinio dėl anuliavimo ar neveikimo padavimo terminų negalima pakeisti šaliai naudojant kitas priemones, jei ji iš tiesų galėjo paduoti ieškinį, kuris buvo priimtas atsižvelgiant į ieškinį dėl žalos atlyginimo, bent jau personalo bylų atveju[236]; taip pat principą, kad dėl preliminaraus nutarimo gali kreiptis nacionalinis teismas, o ne bylos šalys nacionalinio teismo procese[237]. Tačiau yra teigiama, kad dabartinė precedentinė teisė grindžiama trečiuoju – teisinio tikrumo principu.

Šis principas buvo įvardytas Byloje C-188/92 *TWD Textilwerke Deggendorf prieš Bundesminister für Wirtschaft (TWD Textilwerke Deggendorf v Bundesminister für Wirtschaft)*[238]. Joje buvo nagrinėjamas adresuotas Vokietijai Komisijos sprendimas, kuriame, remiantis EB Sutarties valstybės pagalbos normomis, buvo pripažinta, kad pareiškėjui suteiktos subsidijos tiek proce-

dūrine, tiek materialine prasme pažeidė Sutartį ir todėl turi būti grąžintos. Po keleto mėnesių Vokietijos valdžios institucijos pranešė pareiškėjui apie sprendimą, taip pat informavo apie galimybę paduoti ieškinį dėl sprendimo anuliavimo remiantis 173 straipsniu, tačiau pareiškėjas tokio ieškinio nepadavė. Dar po kelių mėnesių tam tikras Vokietijos ministras priėmė sprendimą, reikalaujantį grąžinti subsidijas, tada pareiškėjas užginčijo šį sprendimą Vokietijos teismuose, remdamasis pagrindinio Komisijos sprendimo negaliojimu. Kreipimesi į Europos Teismą buvo klausiama, ar Komisijos sprendimo galiojimo klausimas gali būti nagrinėjamas nacionaliniuose teismuose.

A. G. Jacobs teigė, kad leidus šaliai, kuri iš tiesų galėtų iškelti ieškinį dėl anuliavimo, nacionaliniame teisme ginčyti tokio sprendimo teisėtumą, suteiktų galimybę apeiti nuostatą, kad, šaliai praleidus ieškinio dėl anuliavimo padavimo terminą, toks sprendimas jos atžvilgiu tampa galutiniu. Todėl, atsižvelgiant į teisinio tikrumo principą ir siekiant užtikrinti Bendrijos teisminių paveikos priemonių sistemos darną, bylos šalis, akivaizdžiai galėjusi siekti ginčijamo sprendimo anuliavimo, bet to nepadariusi per nustatytą laiką, negali kreiptis į nacionalinį teismą dėl tokio sprendimo pripažinimo neteisėtu. Europos Teismas šiuo požiūriu rėmėsi priimdamas sprendimą, nes šiuo konkrečiu atveju be abejonių ieškinys dėl anuliavimo galėjo būti paduotas.

A. G. Jacobs rekomendavo šį požiūrį taikyti tik tais atvejais, kai neabejojama, kad ieškinys dėl anuliavimo galėjo būti paduotas, ir tada Teismui (ar nacionaliniams teismams) nereikės spręsti klausimo, ar yra „tiesioginis ir individualus suinteresuotumas“ pagal 173 straipsnį, prieš leidžiant iškelti Teisme negaliojimo klausimą, nes dėl to, kai kurie komentatoriai išreiškė

susirūpinimą[239]. Tačiau net ir tada, kai reikia įsitikinti, ar konkretus atvejis nekelia abejonių, ar gali kilti tam tikrų sunkumų, būtina atlikti pirminį tyrimą pagal tas pačias procedūras, ypač, kai svarbi nagrinėjamai bylai precedentinė teisė nepasižymi visišku nuoseklumu[240]. Dėl šių priežasčių kyla tam tikrų priimtinumo sunkumų, kurie apima kai kuriuos ieškinius pateiktus Teisme, nes anksčiau akivaizdžiai trūko kreipimųsi dėl preliminaraus nutarimo, dėl to Europos Teismui tenka peržengti nacionalinio teismo kreipimosi ribas ir nagrinėti šalių padėtį bei faktines bylos aplinkybes. Taigi galima kelti klausimą, kiek šis metodas atitinka teisinio tikrumo poreikius.

Procesinės teisės ir privatumas

Įvadas

Šiame skyriuje bus aptariami tie bendrieji principai, kurie yra susiję su veiksmais bei dalyvavimu administracinėse procedūrose, įtvirtintose Bendrijos teisėje. Daugelis šių principų siejasi su taip vadinamu „natūraliuoju teisingumu", nors tokio termino Europos Teismas iš esmės nevartojo. Ypatingas dėmesys bus skiriamas teisei būti išklausytam, (daugelio teigimu, – tai svarbiausia teisė šioje sferoje), taip pat – advokato teisių ir pareigų nepaskleisti žinių, kurias jam suteikė klientas, klausimui, teisei į privatumą, bendresnio pobūdžio „teisei į gynybą" ir bendrajam efektyvios teisminės kontrolės principui.

Teisė būti išklausytam

Remiantis bendrai valstybių narių pripažintu galiojančios administracinės teisės principu, vienoje pirmųjų personalo drausminių bylų[241] buvo nustatyta, kad tų valstybių vyriausybės privalėjo suteikti savo tarnautojams galimybę pasiaiškinti dėl bet kokio jų atžvilgiu priimto drausminio sprendimo; taip pat šia norma, „atitinkančia patikimo teisingumo ir gero administravimo reikalavimus", turi vadovautis ir Bendrijos institucijos. Todėl nors ir keista, bet buvo nuspręsta, kad minėtu atveju Tarybos nesugebėjimas laikytis šio įsipareigojimo nebuvo pa-

kankamas pagrindas anuliuoti jos sprendimą. Nepaisant to, Teismo požiūris dėl šio principo statuso ir svarbos laikui bėgant sustiprėjo, ir jau 1980-ųjų pabaigoje galima buvo teigti, kad teisės būti išklausytam laikymasis buvo vienu iš pagrindinių Bendrijos teisės principų visose prieš asmenį iškeltose bylose, kurios tikėtinai galėjo baigtis priimant sprendimą dėl nepalankios priemonės asmeniui, o be to, šio principo laikymasis turėjo būti užtikrintas net ir tais atvejais, kai nebuvo specialiųjų normų[242].

Pirmą kartą toks daugiaprasmis principas buvo pritaikytas Byloje 17/74 *Transocean Marine Paint Association prieš Komisiją (Transocean Marine Paint Association v Commission)*[243], kurioje aiškiai buvo įrodyta, kaip minėtas principas išsirutuliojo iš valstybių narių nacionalinės teisės. 1967 m. Komisija, remdamasi EB Sutarties 85(3) straipsniu, padarė išimtį dėl susitarimo tarp įmonių, įkūrusių Transocean Marine Paint Association, su sąlyga, įpareigojančia, kad Asociacija privalėjo *inter alia* informuoti Komisiją apie bet kokius savo narių sudėties pasikeitimus[244]. 1973-ųjų gruodį[245] ši išimtis buvo pratęsta dėl kitų naujų sąlygų, įskaitant 3(1)(d) straipsnį, kuriame reikalaujama, kad Asociacijos nariai nedelsiant informuotų Komisiją apie „bet kokius Asociacijos nario ir bet kokios kitos dažų sektoriaus kompanijos ar firmos tarpusavio ryšius, kai yra bendri direktoriai ar valdytojai bei apie bet kokį finansinį Asociacijos nario dalyvavimą išorinėse kompanijose ar atvirkščiai, įskaitant visus pasikeitimus dėl jau egzistuojančių ryšių ar dalyvavimo“.

Pareiškėjų nuomone, dėl to iškilo praktinių keblumų, ir atsirando pavojus prarasti suteiktą išimtį, taigi jie padavė ieškinį prašydami panaikinti minėtą sprendimo nuostatą remdamiesi tuo, kad Komisija pažeidė Reglamente 99/63[246], ypač jo 2 ir 4

straipsniuose, įtvirtintas procedūrines normas, kadangi minėta nuostata nėra įtvirtinta nei Komisijos „Rašte dėl prieštaravimų", nei buvo svarstoma Komisijos posėdyje. Komisija akcentavo, kad ji norėjo pratęsti išimties laikotarpį penkeriems metams pagal tam tikras naujas sąlygas ir įsipareigojimus. Viena iš tokių sąlygų buvo reikalavimas, kad Asociacija, (išvertus pažodžiui į anglų kalbą) „praneštų apie bet kokį dalyvaujančių narių ryšių pasikeitimą", kurį galima interpretuoti ir kaip paprasčiausią reikalavimą, kad remiantis 1967 m. sprendimu jau pateikta informacija būtų papildyta pranešant apie bet kokius ryšius, galinčius egzistuoti tarp įmonių, buvusių asociacijos narėmis.

Sprendžiant reglamento 99/63 klausimą A. G. Warneris pateikė savo nuomonę[247], Teismas irgi faktiškai nusprendė[248], kad reglamento 99/63-asis 2 ir 4 straipsniai įvardija prieštaravimus, dėl kurių susitarimui galima būtų pritaikyti 85(1) straipsnį arba kurie užkirstų kelią padaryti išimtį pagal 85(3) straipsnį. Taigi neaptaria sąlygų, keliamų darant išimtį. Beje, Teismas nebuvo priklausomas tik nuo bylos šalių pateiktų argumentų. Šioje konkrečioje byloje A. G. Warneris teigė, kad bet kokiu atveju Anglijos teisėje tai būtų situacija, kurioje galima remtis *audi alteram partem* taisykle, ir todėl pareikalavo, kad Teismo biblioteka ir Tyrimų padalinys atliktų kitų valstybių narių teisių lyginamąjį tyrimą, kad nustatytų ar šį principą bendrai pripažįsta kitos valstybės narės.

Nuomonė akivaizdžiai buvo paremta visomis žinomomis anglų bylomis tuo klausimu[249]. Kitose nacionalinėse teisinėse sistemose, visų pirma Prancūzijos teisėje, išsiskyrė kelios akademinės nuomonės. Prof. Vedelis[250] manė, kad *audi alteram partem* taisyklė yra platesnės apimties nei Prancūzijos teisės principas „droits de la défense" (teisės į gynybą), kadangi, pro-

fesoriaus nuomone, doktrina „droits de la défense" taikytina tik tuo atveju, kai ginčijama administracinė priemonė yra skiriama asmeniui dėl jo asmens savybių ar elgesio. Kiti autoriai išreiškė platesnį požiūrį, būtent prof. Waline savo straipsnyje, išspausdintame leidinyje, skirtame 100-osioms Liuksemburgo valstybės tarybos metinėms[251] . Profesorius, remdamasis daugeliu specifinių įstatymų, taip pat precedentinės teisės pavyzdžiais padarė išvadą, kad šis principas dar formuojasi.

Vokietijos pagrindinio įstatymo 103 straipsnyje numatyta, kad teisė būti išklausytam taikoma tik paprastuose civilinės teisės teismuose. Administracinėje teisėje šiam principui nebuvo skirta jokios specialios nuostatos. Nepaisant to, autoriai nurodė, kad principas yra taikomas, jei jis ir neįtvirtintas įstatymuose. Viename vadovėlyje[252] yra pacituoti 14 prieš sukuriant Federalinę Respubliką priimti sprendimai (pre-Federal Republic decisions), palaikantys bendrą idėją, kad teisė būti išklausytam („das rechtliche Gehör") yra esminis teisingo proceso elementas remiantis nerašytinės teisės principais, t. y. kaip bendrasis teisės principas[253] .

Panašių formuluočių galima rasti ir Liuksemburgo valstybės tarybos precedentinėje teisėje. Taryba laikė, kad administracinių sprendimų, galinčių turėti poveikį nuosavybės interesams, atveju administracija privalo išklausyti suinteresuotus asmenis, net jei galiojantys įstatymai šio klausimo nereguliuoja[254] . Panašus požiūris egzistuoja Airijoje[255], Škotijoje[256] ir Danijoje[257]. Belgijos teisėje šiuo klausimu nebuvo jokių tiesioginių sprendimų, o akademiniu požiūriu administracinio sprendimo paveiktam asmeniui derėjo suteikti teisę būti išklausytam[258]. Italijoje buvo laikoma, kad teisės būti išklausytam administraciniame procese[259] negina Konstitucija, taip pat nėra jokio bendrojo ad-

ministracinės teisės principo, kuris reikalautų Administracijos pateikti aktų projektus tiems, kuriuos lies šie aktai, siekiant sudaryti jiems sąlygas išdėstyti savo poziciją[260].

Pagaliau paaiškėjo, kad olandų administracinėje teisėje nebuvo įtvirtinta bendroji teisė būti išklausytam (galbūt dėl to, kad daugelyje sričių egzistuoja aiškios įstatyminės nuostatos), ir todėl pasidaro aišku, kodėl Olandijos teisininkai, atstovavę Transocean byloje, negincijo bendrosios teisės būti išklausytam.

Taigi A. G. Warneris, pateikdamas savo nuomonę, apžvelgė įvairias nacionalines teisines sistemas ir padarė išvadą, kad teisė būti išklausytam priklauso teisėms, kurias EB Sutarties 164 straipsnyje vadinama „teisė" pripažįsta ir kurių laikymąsi atitinkamai Teismas privalo užtikrinti[261]. Remdamasis šiuo bendruoju principu Teismas nuspręsdamas nurodė, kad nepaisant specifinių atvejų, numatytų Reglamento 99/63 2 ir 4 straipsniuose, Reglamentas yra „bendrosios taisyklės, kad asmeniui, kurio interesus paveikia valstybinės valdžios priimtas sprendimas, turi būti suteikiama galimybė išdėstyti savo nuomonę" taikymas. Teismas pridūrė, kad darant išimtis, remiantis EB Sutarties 85(3) straipsniu ši taisyklė reikalauja, kad įmonė laiku būtų informuota apie sąlygų, kurioms esant Komisija daro išimtį, esmę, o be to, įmonė privalo turėti galimybę Komisijai pateikti savo pastabas. Teismo nuomone, pastarojo reikalavimo nebuvo laikomasi, ir todėl išimties suteikimo papildoma sąlyga buvo panaikinta iki tol, kol Komisija apsvarstys klausimą iš naujo.

Dėl šio Teismo sprendimo specialūs Bendrijos teisės aktai atsidūrė platesnio bendrojo principo, kilusio iš valstybių narių nacionalinės teisės, taikymo sferoje, todėl tai buvo aiškus nurodymas, kad Bendrijos teisės aktų nedera interpretuoti teisiniame vakuume. Nepaisant to, kad teisės būti išklausytam įgyvendini-

mas buvo bendrai užtikrintas, galima pateikti išimtinį pavyzdį, kuris vargu ar derinasi su pačiu principu. Byloje 85/76 *Hoffman-la Roche prieš Komisiją (Hoffman-la Roche v Commission)*[262] pareiškėjai skundėsi, kad Komisija pasirėmė įrodymais, atsisakydama juos pateikti patikrinti pareiškėjams motyvuodama profesine paslaptimi, dėl to pareiškėjai negalėjo išdėstyti savo požiūrio ginčijamu klausimu. Teismas nutarė, kad Komisija negalėjo remtis tokiais įrodymais, jei atsisakymas juos atskleisti neigiamai paveikė įmonės galimybę efektyviai išsakyti savo požiūrį, tačiau vėliau pridūrė, kad „jei tokie pažeidimai teisminio proceso metu buvo ištaisyti, tai ginčijamas sprendimas nebūtinai turėtų būti panaikintas, su sąlyga, kad vėlesnis pažeidimų pašalinimas nepaveikė teisės būti išklausytam". Toks teiginys vargu ar atitinka faktą, kad Teismo vaidmuo nagrinėjant ieškinį dėl anuliavimo apsiriboja sprendimo teisėtumo tyrimu jo priėmimo metu arba, kad teisė būti išklausytam siejasi su ginčijamo sprendimo priėmimo procesu, ir tai yra požiūris, kurio vėlesnėje precedentinėje teisėje nebuvo laikomasi.

Šiuolaikinėje precedentinėje teisėje teisės būti išklausytam bendrojo taikymo pavyzdžiu galėtų būti Byla C-135/92 *Fiscano prieš Komisiją (Fiskano v Commission)*[263]. Ieškinys buvo susijęs su Komisijos laišku Švedijos valdžiai (dar iki Švedijos prisijungimo), kuriame buvo informuojama, jog Švedijos žvejybinis laivas buvo pastebėtas žvejojant Danijos vandenyse be licencijos, todėl jam nebus per ateinančius 12 mėnesių suteikiama nauja licencija. Laivo savininkai užginčijo šį sprendimą teigdami *(inter alia)*, kad jiems nebuvo suteikta galimybė pateikti savo nuomonę prieš priimant sprendimą. Teismas pakartojo savo požiūrį, kad teisė būti išklausytam turi būti taikoma visose iškeltose prieš asmenį bylose, kurios gali tikėtinai baigtis prie-

monės, neigiamai paveiksiančios tą asmenį, priėmimu, ir tuo remiantis sprendimą panaikino.

Praėjusiame skyriuje, kalbant apie valstybės pagalbą, buvo pabrėžta, kad nors pagalbos gavėjas ir negali turėti teisėtų lūkesčių, jei nacionalinės valdžios institucija tokią pagalbą suteikė pažeisdama Sutartį, iš jo negalima reikalauti grąžinti pinigus, nebent jis turėjo galimybę išdėstyti savo nuomonę. EB Sutarties 93(2) straipsnyje nustatyta, kad Komisija turi įspėti suinteresuotas šalis dėl jų nuomonės pateikimo. Jei Komisija to nepadaro, ji pažeidžia tiek bendrąjį teisės būti išklausytam principą, tiek specialią Sutarties nuostatą. Byloje C-294/90 *British Aerospace prieš Komisiją (British Aerospace v Commission)*[264], Komisija priėmė sprendimą, patvirtinantį pagalbą, kurią Britanijos Vyriausybė skyrė British Aerospace kompanijai, kai šioji įsigijo Rover Group. Tačiau maždaug po vienerių metų Komisija nustatė, kad Britanijos Vyriausybė be jau minėtos pagalbos suteikė British Aerospace dar keletą finansinių koncesijų, apie kurias Komisijai nebuvo pranešta ir kurios, Komisijos nuomone, sudarė 44,4 mln. svarų sterlingų papildomos pagalbos. Dėl tos priežasties Komisija priėmė antrą sprendimą, reikalaudama šiuos pinigus grąžinti. Tačiau Teismas nustatė, kad Komisija nepakvietė British Aerospace išdėstyti savo nuomonę tuo klausimu, o to reikalauja 93(2) straipsnis, todėl sprendimą anuliavo.

Tarybos reglamentas dėl dempingo[265] taip pat tiesiogiai nustato teises būti išklausytam ir patikrinti tam tikrą informaciją, tačiau Byloje C-49/88 *Al-Jubail prieš Komisiją (Al-Jubail v Council)*[266] buvo priimta, kad interpretuojant Reglamento nuostatą reikėjo „ypač atsižvelgti į reikalavimus, išvestus iš teisės į bešališką nagrinėjimą, t. y. į principą, kurio pamatinį pobūdį Teismas pabrėžė daugelį kartų precedentinėje teisėje." Teismas

pridūrė, kad teisės į bešališką nagrinėjimą kontekste Bendrijos institucijos turėjo ypač kruopščiai atsižvelgti į faktą, kad tuo metu galiojusios normos[267] nenumatė visų asmens apsaugos garantijų, kurios galėjo egzistuoti kai kuriose nacionalinėse sistemose. Remdamasis bylos aplinkybėmis Teismas nutarė, kad nėra įrodymų, kad, Bendrijos institucijos įvykdė savo pareigą pateikti pareiškėjams visą informaciją, kuri būtų suteikusi jiems galimybę efektyviai ginti savo interesus, ir todėl anuliavo nuostatą, nustatančią jiems antidempingo muito mokesčius.

Tačiau pagal Teismo formuluotę teisė būti išklausytam naudinga tik tiems, kurių atžvilgiu priimamos nepalankios priemonės. Kalbant apie antidempingo priemones Pirmosios instancijos teismas [268] atmetė nepriklausomo importuotojo skundą, kaip nepagrįstą dėl jo pažeistos teisės į nešališką nagrinėjimą, nes antidempingo procesas ir jo pabaigoje priimamos bet kokios apsaugos priemonės yra nukreiptos tik prieš užsienio gamintojus ir eksportuotojus ar tokius asmenis iš valstybių, kurios nėra narės, taip pat prieš asocijuotus importuotojus, tiek, kiek jie yra susiję, bet ne prieš nepriklausomus importuotojus, tokius kaip pareiškėjas. Antidempingo procesas buvo keliamas ne pareiškėjui ir todėl negalėjo baigtis priimant neigiamai jį paveikiančią priemonę, kadangi prieš jį nebuvo pateikta jokių motyvų.

Tačiau dabartinė Reglamento formuluotė suteikia „suinteresuotoms šalims“ teisę pateikti savo nuomones raštu ir gauti skundo tekstą[269], taip pat ieškovams, importuotojams ir eksportuotojams bei jiems atstovaujančioms asociacijoms, pasiskelbusioms naudotojų bei vartotojų organizacijoms teisę patikrinti šalims pateiktą informaciją ir į ją atsakyti[270]. Kita vertus, teisė būti išklausytam tiesiogine prasme suteikiama tik suinteresuotoms šalims, to pareikalavusioms raštiškai bei parodžiusioms,

kad jas tikėtinai paveiks proceso rezultatas ir kad egzistuoja konkrečios priežastys, dėl kurių jos turi būti išklausytos. Todėl apibendrinant galima pasakyti, kad procedūrinės taisyklės, susijusios su teise pateikti pastabas ar gauti informaciją, turi būti aiškinamos remiantis bendruoju teisės į nešališką nagrinėjimą principu, nors konkrečios taisyklės kartais gali ir peržengti bendrojo principo ribas

Kitos teisės į gynybą

Nors, kaip matyti iš *Transocean* bylos, prancūziškoji „droits de la défense" koncepcija gali kai kuriais aspektais iš dalies sutapti su teise būti išklausytam, ji apima taip pat ir kitas procesines teises, kurios pažodžiui išvertus į anglų kalbą naudojamos angliškose versijose kaip „teisės į gynybą". Byloje C-374/87 *Orkem prieš Komisiją (Orkem v Commission)*[271] Teismas pripažino, jog būtina ne tik ginti teises į gynybą administraciniame procese, kuris gali baigtis baudų skyrimu, tačiau ir užtikrinti, kad tos teisės nebūtų nepataisomai pažeistos pirminio tyrimo procedūros metu. Tuo remiantis Teismas iš esmės pripažino suvaržytą asmens teisę atsisakyti duoti parodymus prieš save. Teismas dėl konkurencijos pažeidimų nagrinėjimo nutarė, kad nors Komisija turi teisę reikalauti iš įmonės visos reikiamos informacijos, net jei ta informacija gali būti panaudota antikonkurenciniam elgesiui nustatyti, ji negali, reikalaudama pateikti informaciją, sumenkinti suinteresuotos įmonės gynybos teisių ir priversti duoti atsakymus, kuriais įmonė pripažintų padariusi pažeidimą, nes tai įrodyti privalo pati Komisija. Vadinasi, klausimai apie susirinkimų laiką ir dalyvių lankomumą buvo traktuojami kaip siekiantys gauti faktinę informaciją, o klausimai apie susitartų

priemonių priėmimą arba apie užduočių ar kvotų dalyviams skyrimą buvo traktuojami kaip siekiantys priversti pareiškėją prisipažinti dalyvavus neteisėtame susitarime, taigi taip sumenkinant pareiškėjo teises į gynybą.

Advokato profesinė paslaptis
(Advokato teisės ir pareigos nepaskleisti žinių, kurias jam suteikė klientas)

Advokato profesinės paslapties koncepciją, kaip vieną bendrųjų Bendrijos principų, Europos Teismas taip pat priskyrė prie teisės į gynybą aspektų. Tačiau ši koncepcija akivaizdžiai parodo, kad, EB teisėje pritaikant bendruosius principus, jų samprata gali ne visiškai atitikti nacionalinių principų sampratas, iš kurių pirmieji yra išsirutulioję. Byloje 155/79 *AM&S Europe prieš Komisiją (AM&S Europe v Commission)*[272] Europos Teismas apibrėžė advokato pareigos saugoti profesinę paslaptį EB teisėje apimtį ir patvirtino procedūrą, kuria remiantis reikalavimas tokią pareigą vykdyti yra ginamas. Remdamasi tyrimu pagal Reglamentą 17/62, Komisija pareikalavo, kad AM&S pateiktų tam tikrus dokumentus, ir galiausiai priėmė oficialų sprendimą vykdydama Reglamento 17/62[273] 14(3) straipsnį. AM&S teigė, kad minėti dokumentai buvo „saugomi vadovaujantis advokato profesinės paslapties principu„ ir todėl, atsisakydama juos duoti, pateikė ieškinį dėl Komisijos sprendimo nuostatos, reikalaujančios dokumentus pateikti, anuliavimo. Minėtus dokumentus galima suskirstyti į keturias pagrindines kategorijas: reikalų patikėtinio nurodymai advokatui; apsikeitimas informacija tarp advokato ir AM&S ar jos motininės kompanijos suteikiant juridinę konsultaciją (ar jos prašant); ju-

ridinių konsultacijų dokumentai, siųsti AM&S ar vienos iš jos motininių kompanijų priklausančiam teisininkui (ar gauti iš jo); informacija tarp AM&S vadovų ar vienos iš jos motininių kompanijų, teikiant juridines konsultacijas ar jų prašant.

Iš tikrųjų AM&S ir Komisija ginčijosi ne tiek dėl to, ar egzistuoja advokato profesinės paslapties principas, bet kokios procedūros dėka turėtų būti nustatyta, kada dokumentas nebūtų atskleistas ir būtent Prancūzijos Vyriausybė, įsikišusi, kad paremtų Komisiją, iškėlė fundamentalų principinį klausimą. Laikinojoje nutartyje ji reikalavo, kad dokumentai turi būti pateikiami užantspauduotuose vokuose[274], ir tai buvo principinis aspektas, ilgiausiai svarstytas Europos Teismo galutiniame sprendime. Teismas atvirai pareiškė, kad Bendrijos teisė plėtojasi sąlygojama ne tik ekonominio, bet ir teisinio valstybių narių „tarpusavio įsiskverbimo". Taigi šiuo atveju derėtų atsižvelgti į valstybių narių teisėms bendrai būdingus principus bei koncepcijas, įvardijančias konfidencialumo laikymąsi santykiuose tarp advokato ir kliento. Tačiau reikia pabrėžti, kad Teismas iš pat pradžių laikėsi nuomonės, jog konfidencialumo laikomasi todėl, kad kiekvienas asmuo galėtų nevaržomai „kosultuotis su advokatu, kurio darbas yra teikti *nepriklausomą* juridinę konsultaciją tiems, kuriems jos reikia" (specialiai pabrėžta). Pastebėjęs, kad vienose valstybėse apsaugą nuo atskleidimo lemia pačios advokato profesijos prigimtis, o kitose šis principas grindžiamas „teisėmis į gynybą" (t. y. individualių bylos šalių apsauga, ypač jų teisė būti išklausytiems), Teismas padarė išvadą, kad valstybėse narėse bendra yra tai, kad garantuojamas advokato ir kliento susirašinėjimo slaptumas, jei susirašinėjama „kliento teisių gynimo tikslais" ir „su nepriklausomu advokatu, t. y. su tokiu, kuris su klientu nėra susijęs tarnybiniais santykiais".

Teismas buvo linkęs Komisijos konkurencijos pažedimų nagrinėjimo kontekste pripažinti, kad „konfidencialumo“ principas turi įvardyti visą susirašinėjimą, pradėtą po administracinės bylos iškėlimo remiantis Reglamentu Nr. 17, galinčios baigtis 85 ir 86 straipsnių pritaikymu, t. y. nuo pranešimo ar kreipimosi, nuo skundo gavimo arba nuo pačios Komisijos inicijuoto proceso[275] pradžios. Teismas taip pat sutiko, jog šis principas gali būti taikomas ir anksčiau pradėtiems susirašinėjimams, susijusiems su tokio proceso dalyku, ir šiuo atveju, ginčijami dokumentai – kurie buvo surašyti prieš pat ir iš karto po Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės prisijungimo prie Bendrijos ir kuriuose iš principo buvo kalbama apie konfliktų tarp pareiškėjo ir Bendrijos valdžios institucijų išvengimą konkurencijos srityje – buvo pakankamai susiję su procesu ir galėtų būti saugomi, kad nebūtų atskleisti. Tokia išankstinės teisinės konsultacijos apsauga kiek prieštarauja Teismo požiūriui dėl išlaidų, nes jau gana seniai Teismas yra nusprendęs, kad atlygis už teisinę konsultaciją, sumokėtas prieš teismo proceso pradžią, nėra grąžinamas[276].

Dėl antrosios sąlygos kyla dvi problemos: advokato apibrėžimas ir jo ar jos nepriklausomybės klausimas. Pabrėždamas nepriklausomybę, paprasčiausiai apibūdinamą kaip advokato neįsipareigojimą klientui tarnybiniais ryšiais, Teismas atskleidžia savo požiūrį į pačios advokato profesinės paslapties instituto tikslą, kurio nedera atsieti nuo fakto, jog kai kuriose valstybėse narėse advokatams neleidžiama pasirašyti darbo sutarčių, nors apmokamas advokatas nepriklausomoje advokatų firmoje būtų ginamas. Teismas konkrečiai pareiškė, kad nepriklausomybės reikalavimas „yra pagrįstas advokato vaidmens koncepcija, kuri apibrėžiama bendradarbiavimu vykdant teismų teisingumą ir,

kuri reikalauja teikti visiškai nepriklausomą bei svarbią bylai tokią teisinę pagalbą, kokios reikia klientui." Tai beveik leidžia konfidencialumą interpretuoti kaip advokato nepriklausomybės apsaugą, tačiau tai nelabai dera su vėlesniu sprendimu, jog klientas turi teisę paslapties saugojimo atsisakyti. Kaip ten bebūtų, didelėse įmonėse dirbančių teisininkų konsultacijos praktiškai nebus apsaugomos.

Kalbant apie apibrėžimą „advokatas", Teismas nusprendė, kad advokato ir kliento susirašinėjimo slaptumo apsauga turi būti garantuojama „kiekvienam advokatui, kuris turi teisę užsiimti tokia veikla vienoje iš valstybių narių, nepriklausomai nuo to, kurioje valstybėje narėje gyvena klientas". Nors frazę „užsiimti tokia veikla" galima plačiai interpretuoti ir nors aptariamos bylos kalba yra anglų, derėtų pabrėžti, kad prancūziškame Teismo spendimo vertime nurodoma į valstybės narės „avocat inscrit au barreau", frazė panaudota EB Teismo Statuto 17 straipsnyje bei kitų Statutų nuostatose ir išvertus į anglų kalbą reiškia „advokatas, turintis teisę užsiimti savo praktika valstybės narės teisme". Be to, Teismas pabrėžė, kad konfidencialumo apsauga – tai ir „profesinės etikos ir drausmės taisyklės, kurias dėl bendrų interesų nustato ir užtikrina institucijos, kurioms tam tikslui yra suteikti sprecialūs įgaliojimai" bei pasirėmė Statuto 17 straipsniu šiai koncepcijai apibūdinti. Teismas taip pat pacitavo Tarybos direktyvą 77/249/EC[277] dėl advokato paslaugų teikimo, nustatant konfidencialumo apsaugos ribas. Taigi jei nepriklausomas advokatas siekia, kad jo bendravimas su klientu būtų apsaugotas, jis privalo būti įgijęs kvalifikaciją ir turėti leidimą valstybėje narėje verstis praktika, kurių sąrašas įtvirtintas Direktyvoje 77/249, be to, jis turi veikti Direktyvos nustatytose ribose ir laikytis advokato profesijos disciplinos. Taigi,

nepriklausomo Amerikos advokato, neturinčio teisės verstis praktika valstybėse narėse, bendravimas su klientu nebūtų saugomas. Taip pat gali būti suabejota, ar advokato, turinčio teisę praktikuoti kurioje nors vienoje valstybėje narėje, tačiau teikiančio paslaugas kitoje ne pagal Direktyvoje įtvirtintas paslaugų sąlygas, o užsiimančio neribojama veikla[278], bendravimas su klientu būtų ginamas.

Pagaliau „gynybos teisių" įtaka akivaizdi ir dėl to, kad, Teismo požiūriu, apsauga yra teikiama klientui, o ne advokatui, nors pabrėžiama būtent advokato nepriklausomybė. Teismas pareiškė, kad „konfidencialumo principas neužkerta kelio advokato klientui atskleisti jų tarpusavio susirašinėjimus, jei pastarasis mano, jog jam tai bus naudinga", ir būtent tokios nuomonės Teismas laikėsi medicininės informacijos konfidencialumo atžvilgiu, teigdamas, kad tai naudingiau pacientui, o ne gydytojui[279].

Privatumas

Privatumo klausimas taip pat iškilo kalbant apie konkurencijos normose įtvirtintus patikrinimus Bylose 46/87 ir 227/88 *Hoechst prieš Komisiją (Hoechst v Commission)*[280]. Pareiškėjas *inter alia* teigė, kad jo patalpų krata pažeidė pagrindinę teisę į gyvenamojo būsto neliečiamybę ir ypač pažeidė Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnį, skelbiantį, kad „kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas".

Pakartojęs ankstesniąją precedentinę teisę Teismas šiuos klausimus apžvelgė labai trumpai. Teismo nuomone, nors būsto neliečiamybė ir turi būti įtvirtinta Bendrijos teisinėje sistemoje kaip bendras valstybių narių teisių principas „fizinių asmenų

privataus būsto atžvilgiu“, tokia pati nuostata negali būti taikoma įmonėms, nes pačių valstybių narių teisinėse sistemose komercinių patalpų apsaugos nuo valstybės institucijų kišimosi pobūdis ir laipsnis sureguliuoti skirtingai. Teismas panašiai nutarė, kad Žmogaus teisių konvencijos 8(1) straipsnis kalba apie žmogaus asmeninės laisvės plėtrą ir todėl negali būti taikomas komercinėms patalpoms, o be to, pridūrė, kad šiuo klausimu nėra Europos žmogaus teisių teismo precedentinės teisės. Beje, pastarasis teiginys nėra visiškai tikslus[281], nes Žmogaus teisių teismas prieš keletą mėnesių buvo nagrinėjęs *Chappell* bylą[282], kurioje 8 straipsnis buvo pritaikytas konfiskuojant vaizdo kasetes ir dokumentus iš patalpų, kurių dalis buvo naudojamos kaip biuras. Svarbu tikriausiai yra tai, jog byla buvo nagrinėjama remiantis 8 straipsniu, o Žmogaus teisių teismas net nesvarstė, ar komercinės patalpos apskritai patenka į jo saugomos teisės ribas. Kita vertus, A. G. Mischo detaliai išanalizavo valstybėse narėse[283] įtvirtintas teises įeiti į komercines patalpas ir padarė išvadą, ir Komisija buvo pasirengusi tam pritarti, kad nors ir egzistavo pagrindinė teisė į komercinių patalpų neliečiamybę, ji nebuvo taikoma tokia pačia apimtimi kaip teisė į privataus būsto neliečiamybę, o ekonominėse, fiskalinėse bei socialinėse srityse nustatyta daugybė priemonių, numatančių įvairių rūšių patikrinimus. Galų gale jis pareiškė, kad įmonių teisės yra pakankamai apsaugotos sudarant joms galimybę Teisme (dabar Pirmosios instancijos teismas) ginčyti sprendimų, skiriančių tyrimą ir sustabdančių įmonių veiklą, pagrįstumą.

Nepaisant Konvencijoje numatytos situacijos, Teismas pripažino, kad visų valstybių narių teisinėse sistemose buvo numatyta apsauga nuo savavališko ar neproporcingo kišimosi į bet kokio asmens privačią veiklą ir kad tokios apsaugos būtinybė

privalo būti pripažinta kaip bendrasis Bendrijos teisės principas. Vėliau Teismas paminėjo, kad remdamasis Anglių ir plieno sutartimi, jau buvo nutaręs, jog jis turi teisę nustatyti, ar Komisijos taikomos tyrimo priemonės yra pernelyg didelės[284]. Nepaisant to, šiek tiek stebina tas faktas, kad nors Teismas tvirtino, jog nacionalinėse ar tarptautinėse teisės normose įtvirtintus principus dera užtikrinti Bendrijos teisės kontekste, o ne nacionalinėmis ar tarptautinėmis teisės normomis, Teismas nusprendė, jog tada, kai, Komisija prieš suinteresuotos įmonės valią kartu su nacionalinėmis institucijomis vykdo tyrimą pagal Reglamento 17/62 14(6) straipsnį, turi būti gerbiamos atitinkamos procesinės garantijos, įtvirtintos atitinkamoje nacionalinėje teisėje.

Efektyvi teisminė gynyba

Efektyvios teisminės gynybos principas yra perdėta procesinė garantija. Tačiau jei anksčiau apibrėžtos procesinės teisės iš esmės siejamos su Bendrijos institucijų veikla atliekant procedūras, nustatytas Bendrijos teisėje, tai efektyvios teisminės gynybos principas taip pat taikomas ir valstybių narių atžvilgiu, kada jos veikia Bendrijos teisėje.

Šio principo taikymą galima pailiustruoti Teismo sprendimu, susijusiu su Jungtine Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalyste, dėl ponios Johnston siekimo tęsti policininkės karjerą Šiaurės Airijoje[285]. Johnston gavo Valstybės Sekretoriaus išduotą pažymėjimą pagal Šiaurės Airijos lyčių diskriminacijos įsakymą, nurodantį, kad tas pažymėjimas buvo „lemiantysis įrodymas“, jog vienodo traktavimo principo sąlygos buvo pažeistos. Teismas nusprendė, kad EB Direktyvos nuostata, reikalaujanti, jog valstybės narės užtikrintų asmenims, manantiems,

kad jie yra diskriminuojami dėl lyties, galimybę savo reikalavimus ginti teisme, atspindi bendrąjį teisės principą, kuriuo pagrįstos valstybėms narėms būdingos konstitucinės tradicijos bei Žmogaus teisių konvencijos specifinės nuostatos. Teismas pareiškė, kad šis efektyvios teisminės kontrolės principas reiškia, jog sprendžiamasis (galutinis) pažymėjimas nesuteikė teisės kompetentingoms institucijoms atimti iš asmens galimybę ginti teismine tvarka teises, suteiktas remiantis Direktyva. Neišvengiamai reikia padaryti išvadą, kad Jungtinėje Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystėje vyraujanti tradicija, jog valdymo institucijos gali išduoti tikėtinai galutinį pažymėjimą nesiderina su šiuo bendruoju efektyvios teisminės kontrolės principu.

Nepaisant to, šis principas taikomas ne tik nacionaliniu lygmeniu. Tai – vienas pagrindinių paties Europos Teismo jurisdikcijos principų, ir net galima teigti, kad būtent šiuo principu yra pagrįsta Teismo jurisdikcijos viršenybė Europos Parlamento aktų atžvilgiu Byloje 294/83 *Les Verts prieš Europos Parlamentą (Les Verts v European Parliament)*[286]. Joje Teismas iš pat pradžių suformulavo prielaidą, kad Bendrija paremta teisės įsigalėjimu ir kad „nei jos valstybės narės, nei jos institucijos negali išvengti jų priimtų priemonių tikrinimo, dėl jų atitikimo Sutartį, kaip pagrindinį konstitucinį aktą". Šioje byloje Prancūzijos žalieji ginčijo Europos Parlamento priimtus sprendimus bei taisykles dėl asignavimų skyrimų kaip įnašų į antrųjų tiesioginių Parlamento rinkimų informacinę kampaniją. Nepaisant to, kad tuometinis EEB Sutarties 173 straipsnis kalbėjo tik apie Tarybos ir Komisijos aktus, Teismas nusprendė, kad ta pati bendra Sutarties schema galiojo pateikiant tiesioginius ieškinius dėl visų institucijų priimtų priemonių, kuriomis buvo siekiamos tei-

sinės pasekmės. Teismo nuomone, Europos Parlamentas nebuvo paminėtas greta institucijų, kurių priemonės gali būti ginčijamos todėl, kad pagal EEB Sutarties originalią versiją jam buvo suteikti konsultacijų bei politinės kontrolės įgaliojimai, o ne teisė priimti priemones, galinčias turėti teisinių pasekmių tretiesiems asmenims.

Kadangi, priešingai nei Anglių ir plieno sutartyje, EEB Sutartyje buvo įtvirtinta tik viena nuostata dėl anuliavimo ieškinio, t. y. 173 straipsnis, Teismas nusprendė, kad šioji nuostata yra bendrojo taikymo. Toliau Teismas nusprendė, kad neįtraukus Europos Parlamento priimtų priemonių į galimai ginčytinų kitų institucijų priimtų priemonių sąrašą, būtų pažeista tiek pačios Sutarties dvasia, tiek ir jos sistema. Jei 173 straipsnis nebūtų taip išplėstas, tai Europos Parlamento priimtos priemonės vadovaujantis EEB Sutartimi įsibrautų į valstybių narių ar kitų institucijų galias arba viršytų Parlamentui priskirtų įgaliojimų ribas, o to nebūtų galima skųsti Teismui.

Teismas padarė išvadą, kad anuliavimo ieškinys turi galioti Europos Parlamento priimtoms priemonėms, galinčioms turėti teisinių pasekmių tretiesiems asmenims. Atsižvelgdamas į konkrečius Europos Parlamento sprendimus bei taisykles nagrinėjamu klausimu, Teismas nusprendė, kad jie reguliavo tiek Europos Parlamente jau atstovaujamų politinių grupių, tiek ir norinčių dalyvauti 1984 metų tiesioginiuose rinkimuose teises ir pareigas. Taigi priemonės galėjo sukelti teisinių pasekmių tretiesiems asmenims, ir dėl jų galėjo būti keliamas anuliavimo ieškinys pagal 173 straipsnį. Kitaip tariant, siekiant užtikrinti išsamią Bendrijos institucijų priimamų aktų, turinčių poveikį trečiųjų asmenų teisinei padėčiai, teisminės kontrolės sistemą, Europos Teismas perrašė 173 straipsnį ir įtraukė Europos Parla-

mentą, kaip galimą ginčijamų aktų autorių. Formalus straipsnio perrašymas įvyko 1991 m. Mastrichte patvirtinus Sutarties pakeitimus, ir pagal šiuo metu egzistuojantį EB Sutarties 173 straipsnį Teismas gali svarstyti „Europos Parlamento aktų, siekiančių sukelti teisines pasekmes vis-à-vis tretiesiems asmenims“, teisėtumą. Būtent tokia sąlyga ir buvo įvardyta sprendime.

Nuosavybės teisės

Sutarties nuostatos

EB Sutarties 222 straipsnyje įtvirtinta, kad „ši Sutartis niekaip neriboja valstybių narių normų, reguliuojančių turto nuosavybės sistemą“.

Nepaisant to, netrukus paaiškėjo, jog gali kilti prieštaravimas tarp EB Sutarties 30 ir 36 straipsniuose įtvirtinto draudimo priimti priemones, ekvivalentiškas kiekybiniams apribojimams, prekiaujant tarp valstybių narių, ir apribojimų importui bei eksportui tarp valstybių narių, kuriuos nustato patys prekybininkai remdamiesi intelektinės bei pramoninės nuosavybės teisėmis. Teismas pradedant pirmosios bylos 78/70 *Deutsche Grammophon prieš Metro-SB-Grossmarkte (Deutsche Grammophon v Metro-SB-Grossmarkte)*[287] sprendimu dėl pramoninių nuosavybių teisių išreiškė savo nuostatą, kad ne pačios pramoninės nuosavybės teisių *egzistavimas* gali prieštarauti Sutarčiai, o jų *įgyvendinimas*. Remdamasis šiuo skirtumu Teismas išreiškė nuomonę, kad reikia apsaugoti teisės „specifinį turinį“, apibūdinamą kaip į prekės ženklo, arba patento, ar panašios teisės savininko teisę pirmą kartą išleisti į apyvartą prekes, ginamas patentu ar prekės ženklu. Tačiau, kai patento ar prekės ženklo savininkas pateikia Bendrijos rinkai prekę ar tai padaroma jam sutinkant, jis negali naudotis lygiagrečiais patentais ar prekių ženklais kitose valstybėse narėse siekiant užkirsti kelią prekių

perpardavimui[288]. Kitaip tariant, nuo 1970-ųjų pradžios, turintys intelektinės ir pramoninės nuosavybės teises privalėjo traktuoti Bendriją kaip vieningą rinką.

Galima įžvelgti paralelę tarp tokio Sutarties nuostatų interpretavimo ir bendrojo nuosavybės teisių apsaugos principo plėtros Bendrijos teisėje ta prasme, kad nors nuosavybės teisės iš principo ir turi būti gerbiamos, bet dėl platesnių Bendrijos interesų tų teisių įgyvendinimas gali būti apribotas.

Bendrojo principo plėtotė

Nuosavybės teisių pripažinimo bendruoju Bendrijos teisės principu pagrindus galima rasti Byloje 44/79 *Hauer prieš Lang Rheinland-Pfalz (Hauer v Lang Rheinland-Pfalz)*[289], nors Neustadt an der Weinstrasse Verwaltungsgericht (Administracinis teismas) paties principo dviejuose Europos Teismui pateiktuose klausimuose tiesiogiai neįvardijo. Šios bylos priešistorė yra 1975 m., kai ponia Hauer kreipėsi į tos Žemės valdžios institucijas prašydama leidimo savo žemėje, Bad Durkheime, auginti vynmedžius. Toks leidimas prieš keletą dienų buvo išduotas vienos iš kaimynystėje esančios žemės savininkams. Pagal tam tikrą Vokietijos įstatymą vynmedžius buvo leidžiama auginti tik tam tinkama pripažintoje žemėje, taigi Žemės valdžios institucijos 1976 m. sausio mėn. moters prašymą atmetė dėl jos žemės netinkamumo. Tą patį mėnesį p. Hauer pateikė oficialų skundą dėl tokio priimto sprendimo, o 1976 m. spalio mėn. skundas buvo atmestas ne tik dėl žemės netinkamumo, bet ir remiantis Tarybos reglamentu 1162/76 dėl priemonių, skirtų priderinti vynmedžių auginimą prie rinkos reikalavimų [290], kuris tuo metu kaip tik buvo priimtas, ir uždraudė naujai sodinti

visas vynmedžių rūšis bei išduoti leidimus tokiems naujiems sodinimams.

Po to p. Hauer inicijavo bylos nagrinėjimo procesą vietos administraciniame teisme. Teisminio proceso metu Žemės valdžios institucija pabrėžė, kad norėtų išduoti leidimą remiantis Vokietijos įstatymais, jei būtų pasibaigęs Reglamento 1162/76 draudimas sodinti naujus vynmedžius. Beje, derėtų pažymėti, kad tuo metu, kai Europos Teismas priėmė sprendimą, draudimo galiojimas buvo pratęstas iki 1979 m. gruodžio mėn. pabaigos.

Taigi vienintelė p. Hauer likusi kliūtis buvo minėtas Reglamentas, ir todėl jos vardu buvo teigiama, jog jis jai netaikytinas, nes prašymą ji padavė dar prieš Reglamento įsigaliojimą, ir kad bet kuriuo atveju Reglamentas prieštaravo įvairioms Vokietijos Pagrindinio įstatymo nuostatoms. Tačiau Verwaltungsgericht (Administracinis teismas), kreipdamasis į Europos Teismą, prašė išaiškinti Reglamento interpretavimą, o ne ginčijo jo galiojimą. Visų pirma, jis klausė, remdamasis p. Hauer teiginiu, ar draudimas sodinti naujus vynmedžius taikomas prašymams dėl leidimo auginti vynmedžius suteikimo, paduotiems iki Reglamento įsigaliojimo, ir, antra, ar jis taikytinas visuotinai, t. y. nepriklausomai nuo to, ar konkreti žemė buvo pripažinta tinkama vynmedžius auginti pagal Vokietijos įstatymus.

Teismas gana greitai rado atsakymus į abu klausimus ir nusprendė, kad Reglamento draudimai iš tikrųjų taikomi prašymams dėl leidimo auginti vynmedžius suteikimo, paduotiems iki jo įsigaliojimo, ir nepriklausomai nuo konkrečios žemės pobūdžio. Toks sprendimas atskleidė tikrąją dalyko esmę. Savo kreipimesi dėl išaiškinimo Verwaltungsgericht (Administracinis teismas) pabrėžė, kad tuo atveju, jei Reglamentas turėtų būti būtent taip aiškinamas, Vokietijoje jis negalėtų būti taikomas,

nes prieštarautų Vokietijos Pagrindinio įstatymo 12 ir 14 straipsniams, kuriuose įtvirtintos nuosavybės teisės ir teisė tęsti verslą. Taigi Teismas vėl susidūrė su Bendrijos teisės ir Vokietijos Pagrindinio įstatymo principų santykio problema, kuri buvo iškilusi *Internationale Handelsgesellschaft*[291] ir *Nold*[292] bylose. Skirtingos šio klausimo sprendimų formuluotės abiejose bylose – neigiama pirmojoje ir teigiama antrojoje – buvo pakartotos ir sujungtos.

Perfrazuodamas savo sprendimą *Internationale Handelsgesellschaft* byloje Teismas akcentavo, kad klausimas, ar Bendrijos aktas pažeidė pagrindines teises, gali būti sprendžiamas tik pačios Bendrijos teisės ribose, nes jei būtų remiamasi vienos konkrečios valstybės narės įstatymų ar konstitucinės sistemos kriterijais, tai neigiamai atsilieptų Bendrijos teisės vientisumui ir efektyvumui. Kita vertus, Teismas susilaikė nuo aiškaus pakartojimo, kad „Bendrijos priemonės galiojimas <...> negali būti veikiamas motyvuojant tuo, jog ji prieštarauja <...> valstybės [narės] konstitucijoje suformuluotoms pagrindinėms teisėms“ [293], nors pavartotos sąvokos vis dėlto buvo neigiamos. Galima teigti, jog toks požiūris sudaro nereikalingą įspūdį, kad nėra atsižvelgiama į nacionalinėje teisėje įtvirtintas pagrindines teises vertinant Bendrijos normų galiojimą, kadangi tikroji pozicija gali būti apibrėžta pozityviu teiginiu, jog į pagrindinius nacionalinės teisės principus yra atsižvelgiama kaip į bendrųjų Bendrijos teisės principų šaltinius, tačiau Europos Teismas neturi įgaliojimų juos taikyti kaip nacionalinės teisės normas[294]. Reikia paminėti, kad iš tikrųjų *Internationale Handelsgesellschaft* byloje Europos Teismas taikė proporcingumo principą, vieną iš pagrindinių principų, tačiau kaip Bendrijos teisės, o ne Vokietijos teisės normą.

Pozityvesnis požiūris atsispindėjo *Nold* byloje. Teismas pažodžiui citavo savo sprendimą ir pakartojo, kad pagrindinės teisės yra sudedamoji bendrųjų teisės principų, kurių laikymąsi jis užtikrina, dalis, o saugodamas tas teises jis privalo remtis valstybėms narėms bendromis konstitucinėmis tradicijomis, todėl negali palaikyti priemonių, prieštaraujančių pagrindinėms teisėms, kurias pripažįsta ir gina tų valstybių konstitucijos. Teismas taip pat pakartojo, kad „tarptautinės sutartys dėl žmogaus teisių apsaugos, kurias rengiant dalyvavo ar yra pasirašiusios valstybės narės, gali būti orientyrai, kurių privalu laikytis Bendrijos teisės ribose“[295], ir pabrėžė, kad tokiam požiūriui buvo pritarta 1977 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento, Tarybos ir Komisijos Bendroje Deklaracijoje dėl pagrindinių teisių[296], kurioje buvo akivaizdžiai pasiremta Europos žmogaus teisių konvencija. Dabar, žinoma, visa tai perėmė Mastrichto sutartis.

Verwaltungsgerich (Administracinio teismo) abejones, ar Reglamentas atitinka Vokietijos pagrindinio įstatymo nuostatas, Teismas suprato, kaip raginimą įvertinti šio Reglamento galiojimą Bendrijos teisės principų prasme. Visų pirma Teismas išnagrinėjo nuosavybės teisių klausimą Bendrijos sistemoje, pirmiausia pasiremdamas Žmogaus teisių konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsniu, kuris, Teismo nuomone, atspindi koncepcijas, bendras valstybių narių konstitucijoms[297]. Teismas pažymėjo, kad nors ši nuostata pripažįsta, jog „kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo turi teisę netrukdomas naudotis savo nuosavybe“, tačiau išlieka „valstybės teisė taikyti tokius įstatymus, kokie, jos manymu, jai reikalingi, kad ji galėtų kontroliuoti nuosavybės naudojimą atsižvelgdama į bendrąjį interesą“. Vis dėlto, pripažinęs, kad Reglametas kontroliuoja nuosavybės naudojimą, Teismas manė, jog Konvencijos norma nesuteikia jam

teisės duoti tikslaus atsakymo, ir todėl jis svarstė normas, taikomas įvairiose valstybėse narėse. Tai buvo padaryta atsižvelgiant ne tik į bendras nuostatas, bet į specialias Vokietijos, Italijos bei Airijos konstitucijų normas, kurios rėmėsi ankstesne praktika, beveik nebetaikyta nuo EAPB (Europos anglių ir plieno bendrijos) Sutarties laikų[298]. Šį platesnį Teismo požiūrį galima paaiškinti kaip bandymą nuraminti tuos nacionalinius teismus, besibaiminančius, kad Bendrijos teisės viršenybė kelia grėsmę jų pagrindiniams principams, kad praktikoje Bendrijos lygmeniu į tuos principus yra atsižvelgiama. Teismas padarė išvadą, kad turto nuosavybė priklauso nuo prigimtinių pareigų, socialinių reikalavimų bei bendros gerovės reikalavimo. Be to, Teismas pažymėjo, kad visos vyną gaminančios Bendrijos valstybės yra nustačiusios vynmedžių sodinimo, jų rūšių pasirinkimo ir auginimo metodų apribojimus ir kad niekur šie apribojimai nėra traktuojami kaip pažeidžiantys nuosavybės teises.

Remdamasis Reglamentu 1162/76, kaip tokio pobūdžio apribojimo pavyzdžiu, Teismas svarstė, ar nustatyti draudimai atitiko Bendrijos vynuogininkystės teisės aktų siekiamus tikslus, t. y. nustatyti ilgalaikę vyno rinkos pusiausvyrą ir pagerinti rinkai pateikiamo vyno kokybę. Kalbant apie tai Reglamentas1162/76 tapo laikina priemone, kuria buvo siekiama sustabdyti jau egzistavusios perprodukcijos augimą. Taigi Teismas nusprendė, kad nuosavybės teisių įgyvendinimas nebuvo nederamai apribotas, nes apribojimus galima buvo pateisinti siekimu užtikrinti Bendrijos bendrąjį interesą. Teismas sutiko su A. G. Capotorti nuomone ir su Vokietijos Vyriausybės pateiktomis pastabomis.

Po to Teismas ėmėsi nagrinėti klausimą, ar Reglamentas pažeidė teisę laisvai užsiiminėti verslu. Tai buvo lygiai tas pats principas, koks buvo iškeltas *Nold* byloje, todėl Teismas pakar-

tojo savo sprendimo teiginį, jog ši teisė „turi būti interpretuojama jos saugomos veiklos socialinės funkcijos kontekste“[299], o ne kaip apimanti neribotą išimtinę teisę. Teismas pabrėžė, kad Reglamentas niekam neužkirto kelio auginti jau pasodintus vynuogynus, o kadangi draudimai naujai sodinti paveikė laisvę tęsti vynuogininkystės veiklą, tai nuosavybės teisės apribojimas buvo natūralus to padarinys, pateisinamas dėl jau minėtų priežasčių.

Taigi tiek Bendrijoje, tiek valstybėse narėse nuosavybės teisės bei laisvė užsiimti verslu gali būti tam tikrų valdžios institucijų apribotos dėl bendrojo intereso. Be to, Bendrijoje tokios ribojančios priemonės taikomos ne tik dėl bendrojo intereso, bet taip pat, kad atitiktų Bendrijos politikos tikslus ir nebūtų neproporcingos jų siekiams. Pritaikant anglų kalbos terminologiją, apribojimai privalo būti protingi (pagrįsti).

A. G. Capotorti svarstė, ar tokio nuosavybės teisių ribojimo atveju reikia mokėti kompensaciją, tačiau padarė išvadą, kad taip derėtų elgtis tik tada, kai priemonė sąlygoja nuosavybės eksproprijavimą, o nagrinėjamu atveju tokios situacijos, jo nuomone, nebuvo[300].

Toks požiūris buvo patvirtintas ir vėliau. Byloje C-265/87 *Schrader*[301] Teismas pakartojo, kad tiek teisė į nuosavybę, tiek laisvė užsiimti verslu ar profesija sudaro bendrųjų Bendrijos teisės principų dalį. Tačiau Teismas pažymėjo, kad tie principai nėra neribota išimtinė teisė ir turi būti interpretuojami jų saugomos veiklos socialinės funkcijos kontekste. Todėl teisė į nuosavybę ir laisvė užsiimti verslu ar profesija gali būti apribotos ypač kalbant apie bendros rinkos organizavimą, „jei tie apribojimai faktiškai atitinka Bendrijos siekiamus tikslus dėl bendrojo intereso ir jei jie nėra neproporcingos ir neleistinos kliūtys,

pažeidžiančios garantuojamų teisių pačią esmę". Galima teigti, kad nuosavybės teisės „pačios esmės" koncepcija atitinka nuosavybės teisės „specifinį turinį", kuris buvo išplėtotas intelektinės nuosavybės precedentinėje teisėje, aptartoje pirmoje šio skyriaus dalyje.

Byloje C-280/93 *Vokietija prieš Tarybą (Germany v Council)*[302] buvo nustatyti nuosavybės teisių esminiai apribojimai. Vokietija teigė, kad dėl bendros bananų rinkos organizavimo prekybininkai, kurie pardavinėjo bananus iš trečiųjų šalių, neteko savo rinkos dalies, ir todėl buvo pažeistos jų nuosavybės teisės. Nepaisant to, Teismas pabrėžė, kad joks verslininkas negali reikalauti nuosavybės teisės į rinkos dalį, kurią jis turėjo iki bendros rinkos organizavimo, nes tokia rinkos dalis buvo tik trumpalaikė ekonominė padėtis, veikiama kintančių aplinkybių rizikos.

Griežčiausias nuosavybės teisių įgyvendinimo apribojimas Bendrijos teisėje – orlaivio sulaikymas – buvo nagrinėtas Byloje C-84/95 *Bosphorus Hava Yollari Turiszm ve Ticaret AS prieš Transporto, energetikos ir komunikacijų ministrą, Airiją ir Generalinį prokurorą (Bosphorus Hava Yollari Turiszm ve Ticaret AS v Minister for Transport, Energy and Communications, Ireland and the Attorney General)*[303]. Airijos Vyriausybė, remdamasi Tarybos Reglamentu 990/93, kurio dėka įsigaliojo kai kurios JT Saugumo Tarybos nuostatos, nustatančios prekybos bei finansų embargą Jugoslavijos Federacinei Respublikai (Serbijai ir Juodkalnijai), nusprendė Dublino oro uoste sulaikyti Turkijos oro linijų Bosphorus orlaivį dėl to, kad pastasis buvo išsinuomotas iš Jugoslav Airlines (JAT), nes dauguma akcijų ar kontrolinis akcijų paketas priklausė asmeniui ar įmonei, veikiančiai Jugoslavijos Federacinėje Respublikoje. Bosphorus buvo pripažinta

visiškai nekalta šalimi, nesiekianti pažeisti JT sankcijų. Bosphorus užginčijo sprendimą Airijos teisme, kuris kreipėsi į Teismą.

Bosphorus daugiausia rėmėsi teise netrukdomai naudotis nuosavybe ir teise užsiimti verslu. A. G. Jacobsas, atsižvelgdamas į Konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnį bei tam tikrą Europos žmogaus teisių teismo precedentinę teisę, padarė išvadą, kad teisė netrukdomai naudotis turtu apėmė tą intereso rūšį, kurią Bosphorus turėjo į sulaikytą orlaivį. Tačiau jis pastebėjo, jog Europos žmogaus teisių teismas taip pat pripažino, kad turi būti nustatyta tnkama pusiausvyra tarp bendrojo bendruomenės intereso poreikio ir individų pagrindinių teisių apsaugos reikalavimų. Apžvelgęs keletą Žmogaus teisių teismo ir Teisingumo teismo sprendimų, kuriuose buvo iškeltas toks klausimas, A. G. Jacobsas reziumavo, kad svarbiausias klausimas buvo tas, ar įsikišimas į Bosphorus Airway's orlaivio valdymą buvo proporcinga priemonė siekiant bendrojo intereso, apibrėžto Reglamente. Taigi proporcingumo principas, kurį Bophorus pateikė kaip atskirą argumentą, tapo pagrindine testo dalimi, kurį reikėjo pritaikyti tikrinant nuosavybės teisių įgyvendinimo apribojimų teisėtumą, o tokiu požiūriu taip pat pasirėmė Europos Teismas, priimdamas sprendimą.

Siekdami nustatyti interesų pusiausvyrą tiek A. G. Jacobsas, tiek Teismas pažymėjo, kad nustatant embargą siekiama patenkinti ypatingą viešąjį interesą, t. y. pašalinti karo padėtį regiono, nes bet kuri priemonė, įtvirtinanti sankcijas, aišku, sukelia pasekmes, darančias įtaką teisei į nuosavybę ir todėl padaro žalos neatsakingiems už situaciją asmenims. Taigi atsižvelgiant į šį pagrindinį bendrąjį interesą buvo nuspręsta, kad minėto orlaivio sulaikymas negali būti traktuojamas kaip netinkamas ar neproporcingas.

Bendrijos kvotos ir nuosavybės teisės

Buvo atkreiptas dėmesys, jog „neįmanoma ignoruoti pagyvėjusios prekybos kvotomis, išplėtotos kai kuriose šalyse narėse“ [304], kuri gali būti palyginta su Audito Rūmų nuomone, kad ši prekyba kvotomis trukdo sistemai efektyviai sumažinti perprodukciją [305]. Detaliai nenagrinėjant bendros pieno bei pieno produktų rinkos organizavimo, vadovaujantis bendraisiais Bendrijos teisės principais yra įdomu sužinoti, kokia apimtimi priemonė, skirta sumažinti produkciją, sąlygoja Bendrijos teisę gintinas nuosavybės teises.

Pieno kvotų sistema – tai Europos Bendrijos teisės kūrinys. 1984 m. ji buvo įvesta remiantis EEB Tarybos teisės aktu[306], kurio tikslas – sumažinti pieno ir pieno produktų gamybos perviršį, todėl buvo nustatyta baudžiamojo pobūdžio rinkliava gamintojams ar pirkėjams, viršijusiems nustatytus rekomenduojamus kiekius, su išlyga, kad tokia pirkėjui nustatyta rinkliava pereina gamintojui. Nuosavybės teisių klausimas iškilo dėl to, kad pieno kvotos priklausė nuo gamintojo ir turto (holdingo) derinio.

1984 m. balandžio mėn. pirmasis kvotų paskirstymas priklausė nuo gamintojo tiekimų ar tiesioginių pardavimų per tam tikrus nustatytus metus. Nepaisant to, nors pirmasis paskirstymas priklausė nuo gamintojo veiklos, paskesnį perdavimą lėmė Bendrijos teisės aktuose įtvirtintas turto (holdingo) kriterijus. Tarybos reglamento 857/84 7 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad, pardavus, išnuomavus ar perdavus turtą paveldėjimo tvarka, visi ar dalis atitinkamai paskirtų kiekių privalo būti perleisti pirkėjui, nuomininkui ar paveldėtojui nustatyta tvarka. Buvo įtvirtintos ir kelios išimtys, tačiau derėtų pažymėti, kad pačiuo-

se Tarybos Reglamentuose nėra nieko pasakyta apie reversiją (grąžinimą) žemės savininkui pasibaigus nuomai arba kompensaciją už išvykstantį nuomininką, kuris neketina tęsti pieno gamybos. Tačiau Komisija, įgyvendindama Reglamentą 1371/84, nurodė į jo 5(3) straipsnyje numatytus kitus perdavimo būdus, turinčius „panašias teisines pasekmes" gamintojams.

Reversijos (turto grąžinimo), kompensacijos ir nuosavybės teisių klausimas iškilo Byloje 5/88 *Wachauf prieš Bundesamt für Ernährung und Fortwirtschaft (Wachauf v Bundesamt für Ernährung und Fortwirtschaft)*[307] . Europos Teismas priimdamas sprendimą šioje byloje aiškiai pripažino, kad turto grąžinimas pasibaigus nuomai sukeltų „panašias teisines pasekmes" kaip ir perdavimo būdai, išvardyti Reglamente, taigi iš principo kvotos pereitų kartu su turtu. Toliau Teismas nutarė, kad bent jau tais atvejais, kai kvotos paskyrimas yra paties nuomininko darbo rezultatas, būtų pažeista pagrindinė nuomininko teisė atimant jo darbo vaisius be jokios kompensacijos. Nepaisant to Teismas reziumavo, kad Bendrijos teisės aktai valstybėms narėms paliko pakankamai laisvės savo nuožiūra užtikrinti, kad nuomininkas galėtų arba pasilikti visą ar dalį savo kvotos, arba jos atsisakęs gautų kompensaciją. Reikėtų pažymėti, kad Teismas taip pat nusprendė, matyt, dėl to, kad ginčas kilo nacionalinės iš rinkos pašalinusių gamintojų schemos kontekste, jog kvotos, už kurią nuomininkas gauna kompensaciją, dalis negali būti perduodama žemės savininkui, bet turi būti traktuojama kaip atšaukta. Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės schema, įtvirtinta 1986 m. Žemės ūkio įstatymu, numato mechanizmą, pagal kurį nuomininkas jauna kompensaciją už kvotos dalį, tačiau tą kompensaciją turėtų išmokėti žemės savininkas, kuriam minėta kvota perleidžiama.

Vėliau paaiškėjo, kad Teismo pavartota frazė „darbo vaisiai“ *Wachauf* byloje yra ir tiksli, ir svarbi. Teismas nepripažino, kad į kvotą galėjo būti pareikšta nuosavybės teisė, tačiau minėtu konkrečiu atveju turtas nebuvo išnuomotas kaip įrengta pieninė, o būtent nuomininkas įsigijo karvių, pieno gaminimo techninę įrangą, ir todėl kvota traktuotina kaip nuomininko darbo vaisiai.

Tokia išvada kyla iš sprendimo Byloje C-2/92 *R prieš MAFF, ex p Bostock (R v MAFF, ex p Bostock)*[308], kurioje buvo nagrinėjamas nuomos sutarties nutraukimas dėl turto, išnuomoto kaip pieno ūkis Anglijoje, iki įsigaliojant 1986 m. Žemės ūkio įstatymui. Kvota sugrįžo žemės savininkui kartu su turtu nenumatant kompensacijos. Nuomininko teigimu, tuo buvo pažeistas bendras Bendrijos teisės nuosavybės pagarbos principas. Nors Teismas pakartotinai patvirtino, kad valstybės narės, įgyvendindamos Bendrijos teisės normas, privalo laikytis Bendrijos teisinės sistemos pagrindinių teisių apsaugos reikalavimų, bet nepripažino nuomininko teiginio, kad, remiantis nuosavybės teisių apsauga valstybės narės nustatytų kompensaciją, kurią sumokėtų žemės savininkas išeinančiam nuomininkui arba suteiktų nuomininkui tiesiogine teisę reikalauti kompensacijos iš žemės savininko. Pabrėžęs, kad *Wachauf* kalbėjo apie nuomininko darbo vaisių apsaugą, Teismas nusprendė, kad Bendrijos teisinės sistemos ginama nuosavybės teisė neapima teisės parduoti, siekiant gauti pelną, tokį privalumą kaip rekomenduojamus kiekius paskirtus bendrai organizuojant rinką, kuris nėra sąlygojamas suinteresuoto asmens kapitalo ar profesinės veiklos[309].

Panašaus požiūrio buvo laikomasi nagrinėjant priemokų sistemos (gamybos kvotos), taikomos avienos, ožkienos, jautienos

bei veršienos gamintojams, įvedimo klausimą Byloje C-38/94 *R prieš žemės ūkio, žvejybos ir maisto ministrą, ex p Šalies žemės savininkų asociaciją (R v Minister for Agriculture, Fisheries and Food, ex p Country Landowner's Association)*[310]. Čia teisę į priemoką gamintojas galėjo perleisti su turtu arba be jo, atsisakydamas dalies teisių, perduotų nacionaliniam rezervui. Žemės savininkai teigė, kad valstybės narės privalo nustatyti kompensacijų mechanizmą žemės ūkio paskirties žemės savininkų nuostoliams atlyginti tuo atveju, kai teisę į priemoką perleidžia gamintojai, neturintys nuosavybės tesių į žemę, kurioje jie augina gyvulius. Žemių savininkų teigimu, skiriant lengvai perleidžiamas kvotas gamintojams, kurie yra tik nuomininkai, būtų sumažinta pagrindinė žemės vertė. Žemės ūkio, žvejybos ir maisto ministerija tokius argumentus priėmė, bet atmetė teiginius dėl jos pareigos kompensuoti žemės savininkų nuostolius. Teismas dar kartą patvirtino savo jurisprudenciją *Bostock* byloje ir pareiškė, kad joks Bendrijos teisinės sistemos palaikomas principas, ir ypač teisės į nuosavybę apsaugos principas nereikalauja, kad būtų mokama tokia kompensacija. Kita vertus, Teismas nutarė, kad kiekviena valstybė narė privalo įvertinti tokių priemonių būtinybę ypač atsižvelgdama į pasiruošimą nacionaliniu lygmeniu įgyvendinti ginčijamas normas, ir nacionalines teisės normas, reglamentuojančias žemės savininko ir nuomininko santykius.

Pagaliau Byloje C-63/93 *Duff ir kiti prieš žemės ūkio ir maisto ministrą, Airiją ir Generalinį prokurorą (Duff and others v Minister for Agriculture and Food, Ireland and The Attorney General)*[311], kurioje, *inter alia,* buvo teigiama, kad gamintojų nuosavybės teisės buvo pažeistos nesuteikiant jiems papildomų pieno kvotų, kai jie priėmė plėtros planus remiantis Bendrijos

teise. Teismas nusprendė, kad ginčijamos normos nepažeidė teisės į nuosavybę esmės, nes jomis buvo siekiama patenkinti bendrąjį Bendrijos interesą, o gamintojai galėjo tęsti pieno gamybą tokiu pačiu gamybos lygiu kaip ir iki naujų normų įsigaliojimo (30 paragrafas).

Taigi bendra išvada būtų tokia, kad nors Bendrijos institucijos ir valstybės narės, veikdamos Bendrijos teisės ribose, privalo gerbti nuosavybės teises, šių teisių įgyvendinimas gali būti gerokai apribotas, jei tai gali būti pateisinta bendruoju interesu.

Gero administravimo principai

Įvadas

Šiame skyriuje bus nagrinėjama, kiek plačiai Bendrijos teisėje buvo išplėtota bendroji gero administravimo teorija. Europos Teismas tokį terminą savo sprendimuose vartoja dažnai ir kartu su ankstesniuose šios knygos skyriuose aptartais bendraisiais principais.

Jau pačioje pradžioje derėtų paaiškinti, jog ne visada gero administravimo principas Europos Bendrijos teisėje teisiškai užtikrinamas. Byloje 64/82 *Tradax prieš Komisiją (Tradax v Commission)*[312] A. G. Slynnas pažymėjo, kad jis nemano, „jog egzistuoja koks nors visuotinai pripažintas teisės principas, kad tai, ko reikalaujama remiantis gero administravimo principu būtinai taps teisiškai užtikrinama norma. Turėti patogius bylų katalogus gali būti laikoma esmine gero administravimo dalimi, tačiau ji nėra teisiškai užtikrinama norma. Teisės normos ir geras administravimas gali sutapti (pvz., kai reikia užtikrinti sąžiningą veiklą bei proporcingumą). Reikalavimai keliami pastarajam gali tapti pirmojo aiškinimo kriterijumi. Taigi šios kategorijos nebūtinai yra sinonimiškos. Be abejo, kartais kai teismai ragina kažką atlikti vadovaujantis geru administravimu, jie tai daro dėl to, kad nėra tikslios teisinės normos“.

Galima pateikti daugelį pavyzdžių, kai Bendrijos administravimo reikalaujamas elgesys yra aiškiai apibrėžtas, ir dėl to jį

teisminėje peržiūroje būna lengviau nagrinėti. Vienas iš tokių svarbių reikalavimų –pateikti kartu su tam tikru aktu jį pagrindžiančius motyvus – šiame skyriuje bus nagrinėjamas plačiau.

Tačiau apibendrinant reikia turėti galvoje tai, kad pažeidus net ir tiesiogiai išreikštą reikalavimą aktas, kuriuo remiantis pažeidimas įvykdytas, nebūtinai bus panaikintas, nebent jei galima įrodyti, jog jis būtų buvęs kitoks, jei nebūtų įvykdytas minėtas pažeidimas[313]. Taigi kai Komisija pažeidė tiesioginį reikalavimą nepateikti konkurencinės bylos ieškovams tam tikros konfidencialios informacijos, buvo nuspręsta, kad dėl to vėlesnis sprendimas nebus panaikintas, nes netinkamai paskleistoji informacija nesuteikė teisės ieškovams pareikšti argumentų, kurie būtų galėję daryti įtaką sprendimo esmei[314].

Kalbant apie Europos Teismo išplėtotus gero administravimo principus, kad būtų patogiau galima juos suskirstyti į keturias pagrindines grupes: administracinis sąžiningumas (administrative good faith), nuoseklumas, kruopštumas ir informavimas.

Administracinis sąžiningumas

Šią frazę dažnai galima rasti Europos Teismo sprendimuose. Tam tikra prasme ji lyginama su pagrįstumu, ir todėl buvo pripažinta, kad Komisija pažeidė šį principą liepdama Airijai per 5 dienas pataisyti įstatymą, kuris prieš tai galiojo apie 40 metų ir dėl kurio Komisija nebuvo pareiškusi jokių nusiskundimų Airijai stojant į Bendriją[315]. Panašiai buvo nutarta ir Byloje 293/85 *Komisija prieš Belgiją (Commission v Belgium)*[316], kai Komisija skyrė 8 dienas atsakyti į jos laišką, pradedantį vykdomosios bylos nagrinėjimą pagal EB Sutarties 169 straipsnį ir 15 dienų atsižvelgti į argumentuotą nuomonę, kurioje buvo reika-

laujama panaikinti tam tikrus mokesčius studentams užsieniečiams už universitetų bei profesinio mokymo kursus. Nors Teismas ir pripažino, kad jau beprasidedantys mokslo metai galėjo pateisinti nustatytus trumpus terminus, vis dėlto nusprendė, kad konkrečiu atveju Komisija galėjo imtis veiksmų dar prieš šešis mėnesius, ir tokia skuba atsirado tik dėl to, kad Komisija nesugebėjo imtis veiksmų anksčiau. Taigi nustatyti terminai buvo nepagrįsti. Kita vertus, Byloje C-56/90 *Commission v United Kingdom*[317], kurioje Jungtinei Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystei teigiant, kad ji fiziškai negalėjo priimti reikalingų priemonių dėl vandens kokybės per du mėnesius, kuriuos savo argumentuotoje nuomonėje nustatė Komisija, Teismas pažymėjo, kad Komisija atkreipė Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės dėmesį į susiklosčiusią situaciją beveik prieš dvejus metus prieš pateikiant argumentuotą nuomonę. Vadinasi, nustatytas terminas buvo pagrįstas. Bet kuriuo atveju buvo pabrėžta, kad vienas iš būdų atsižvelgti į argumentuotą nuomonę būtų buvęs paprasčiausias draudimas maudytis probleminėse vietovėse[318]. Akivaizdu, kad tai glaudžiai susiję su proporcingumo principu, kuris, kaip buvo minėta 3-iame skyriuje, Bendrijos teisėje pirmiausia atsirado kalbant apie vadybos veiksmų laisvės įgyvendinimą Byloje 8/55 *Belgijos angliakasių federacija prieš Aukščiausiąją valdžią (Fédération Charbonnière de Belgique v High Authority)*[319], kurioje buvo nuspręsta, kad Aukščiausioji valdžia privalo proporcingai reaguoti į neteisėtą elgesį. Kita vertus, Komisijos gero administravimo pavyzdžiu Teismas pripažino atvejį, kai išduodant licencijas tik ribotam prekių kiekiui buvo atsižvelgiama į pasiūlymus dėl leidžiamo ar mažesnio kiekio, o pasiūlymai dėl didesnio kiekio nei leistinas buvo ignoruojami[320].

Priešingai, administracinio sąžiningumo principas reiškia, kad Komisijos elgesys turi būti interpretuojamas atsižvelgiant į tai, kokia tam tikru metu jai prieinama informacija, o ne į tai, ko ji nenumatė dėl nepdairumo. Taigi norint nustatyti, ar Komisija pagrįstai nesiėmė apsaugos priemonių prieš konkrečių bulvių importą, reikia atsižvelgti į jos turėtą informaciją tą dieną, kai buvo priimtas sprendimas, o ne į tai, kas įvyko po to rinkoje[321].

Bendrijos institucijos privalo laikytis administracinio sąžiningumo principo net ir ginčuose su savo personalu[322]. Taigi buvo nuspręsta, kad „atsižvelgiant į „sąžiningumo principą", kuriuo turi būti pagrįsti santykiai tarp Bendrijos administracijos ir jos pareigūnų", yra neteisingas Komisijos teiginys, jog skundai, susiję su 1978 m. priimtais sprendimais dėl teisių, susijusių su pensija, kai suinteresuoti pareigūnai iki 1981 m. atliktų individualių paskaičiavimų negalėjo sužinoti, kaip minėti sprendimai juos paveiks, buvo įteikti pavėluotai. Panašiai buvo nuspręsta Bylose T-33/89 ir T-74/89 *Blackman prieš Europos Parlamentą (Blackman v European Parliament)*[323], t. y., kad Parlamentas negalėjo teigti, jog pareiškėjas pavėlavo pateikti savo skundą pagal Personalo reglamentą, kai jis laiku pateikė skundą socialinės apsaugos tarnybai prieš tai kreipęsis į jos vadovą patarimo telefonu. Skundas turėjo būti nusiųstas skiriančiai į pareigas institucijai, tačiau socialinės apsaugos tarnyba, užuot perdavusi jį tam tikram departamentui, paprasčiausiai grąžino pareiškėjui, o dėl to jis pavėlavo pateikti skundą skiriančiai į pareigas institucijai.

Kita vertus, buvo nuspręsta, kad kandidatas į vienos iš Bendrijos institucijų postų privalo pats imtis priemonių, užtikrinančių, jog informacija apie testų datas jį pasieks: Byloje 155/85

Strack prieš Parlamentą (Strack v Parliament)[324] buvo nuspręsta, kad atsiuntus pranešimą apie būsimą testą prieš dvi savaites net ir vasaros atostogų metu nebus pažeidžiamas gero administravimo principas.

Nuoseklumas

Kitas gerai žinomas Bendrijos teisės principas, aptartas 4-ame skyriuje, t. y. teisėtų lūkesčių apsaugos principas, lemia reikalavimą Bendrijos institucijoms elgtis nuosekliai. Šio principo taikymas vadybos ir administavimo srityje gali būti Bylos 81/72 *Komisija prieš Tarybą (Commission v Council)*[325] pavyzdys, kurioje Teismas nusprendė, kad 1972 m. kovo 21 d. priimtas Tarybos sprendimas trejus metus taikyti specifinę atlyginimų Bendrijos personalui nustatymo sistemą buvo privalomojo pobūdžio ir sutrukdė Tarybai teisiškai priimti Reglamentą, prieštaraujantį sprendimo sąlygoms.

Ši taisyklė yra ypač svarbi kalbant apie Bendrijos institucijų ir jų personalo ryšius, taip pat atsižvelgiant į tai, ką Europos Teismas vadina „vidaus direktyvomis", institucijos vidaus priemones, kurios pačios savaime nėra teisiškai privalomos. Taigi Komisijos taikoma „procedūrinė tvarka" pervedant pareigūnus iš B lygio į A lygį, nors ir nesanti privaloma teisės norma vadovybei, buvo pripažinta elgesio norma, nurodanti, kad dera laikytis nusistovėjusios praktikos ir nuo kurios vadovybė be priežasties negali nukrypti[326]. Buvo nuspręsta, kad bendrasis vienodo Komisijos pareigūnų traktavimo principas taip pat reikalauja laikytis tokio požiūrio. Sprendimas, dėl kurio buvo be priežasčių nukrypta nuo „procedūrinės tvarkos", buvo anuliuotas. Panašiu požiūriu buvo remtasi ir, pavyzdžiui, dėl „vidaus direkty-

vos", kad skirstant pareigūnus pagal lygius vadovaujantis Personalo reglamentu, turi būti atsižvelgta į profesinę patirtį.[327]

Instituciniu lygmeniu buvo nuspręsta, jog vidaus taisyklių privalu laikytis net teisės aktų leidybos proceso metu. Taigi Byloje 68/86 *Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė prieš Tarybą (United Kingdom v Council)*[328] Teismas nusprendė, kad nors remiantis ankstesne Tarybos praktika Sutarties nuostatomis reikalaujama balsų dauguma ir negalėjo būti pakeista, vidaus taisyklėse galėjo būti įtvirtintas balsavimo procedūros nustatymo mechanizmas, ir taip galėjo reikalauti vienbalsio sutarimo prieš pradedant raštišką procedūrą, net jei pagrindinis balsavimas vyktų kvalifikuotos daugumos būdu. Taigi jeigu Tarybos procedūrinės normos įtvirtino tokį reikalavimą, tai jo privaloma laikytis, jei Taryba oficialiai tų normų nepakeičia.

Ne vidaus taisyklių kontekste yra gerai žinoma viena byla dėl Komisijos priežiūros įgaliojimų vykdymo savo nuožiūra, t. y. dėl teisės šiuo atveju spręsti, ar pradėti nagrinėjimo procesą pagal EB Sutarties 169 straipsnį. Ši byla sukėlė tam tikrus pusiau įstatyminius padarinius. Tai buvo *Defrenne*[329] byla, kurioje Teismas nusprendė, kad EB Sutarties 119 straipsnis dėl vienodo darbo užmokesčio už vienodą vyrų ir moterų darbą turi būti tiesiogiai taikomas nuo jo sprendimo priėmimo dienos, o ne nuo 1962 m., kai jis turėjo būti įgyvendintas. Esminiu tapo Teismo pareiškimas, kad „sprendžiant pagal kai kurių valstybių narių elgesį bei Komisijos pasirinktą požiūrį, nuolat išdėstomą suinteresuotiems asmenims, ypač derėtų atkreipti dėmesį į faktą, jog gana ilgą laiko tarpą suinteresuotos šalys veikė prieštaraudamos 119 straipsniui". Itin Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad nors Komisija kartas nuo karto pagrasindavo pradėti proce-

są remiantis EB Sutarties 169 straipsniu, t. y. dėl Sutarties įpareigojimų pažeidimo, tačiau niekad to nepadarė. Taigi neteisingas 119 straipsnio galiojimo suvokimas dar labiau sustiprėjo. Nors tuo nepripažįstama, jog Teismas kuria naują teisę, šį atvejį galima interpretuoti lyg ir draudimą (*estoppel*), beveik turintį įstatymo galią, uždraudžiantį teisės akto galiojimą atgaline data. Tai mažų mažiausiai tarsi įdomi naujovė, ypač po to, kai Teismas nusprendė, jog nei 1961 m. gruodžio 30 d. valstybių narių rezoliucija ir Tarybos direktyva 75/117 negalėjo sustabdyti tiesioginio 119 straipsnio veikimo po jame ir Prisijungimo akte nustatytų terminų pasibaigimo – tačiau Komisijos veikla galėjo! Akivaizdžiai kyla klausimas, kaip institucijos veikla gali sąlygoti rezultatą, kuris negali atsirasti leidžiant teisės aktus? Kaip ten bebūtų, reikia pastebėti, kad Teismas savo sprendimą pagrindė bendruoju teisinio tikrumo principu[330].

Beje, yra buvę daug atvejų, kai Teismas nusprendė, jog asmuo negali remtis neteisėtu Komisijos elgesiu. Pavyzdžiui, Byloje 188/82 *Thyssen*[331], kurioje plieno įmonė negalėjo naudoti savo kvotų pilna apimtimi paskutinįjį 1980 m. ketvirtį dėl to, kad laiku negavo informacijos iš Komisijos ir todėl viršijo kvotas pirmajam 1981 m. ketvirčiui. Europos Teismas tiesiog pareiškė, kad „nors Komisija neteisėtai pasielgė, tai nepateisina Bendrijos teisę pažeidusios įmonės veiksmų, nepriklausomai nuo to, kad pastaroji savo elgesį pagrindė ekonomiškai", tačiau vis dėlto paskirtą baudą sumažino iki simbolinių 5 ekiu. Taip pat asmuo negali remtis neteisėtu elgesiu, kuris anksčiau buvo kitiems leidžiamas: Byloje 188/83 *Witte prieš Europos Parlamentą (Witte v European Parliament)*[332] pareiškėjas nesėkmingai bandė pasinaudoti ankstesne Bendrijos institucijų valdymo praktika, pagal kurią asmeniui per penkerius metus šešis mėne-

sius nebuvus darbo vietoje buvo išmokama ekspatriacijos išmoka, taip pat ir ekspatrijuotų pareigūnų, dirbančių institucijoje, vaikai buvo laikomi ekspatriantais. Tokia praktika sunkiai derinosi su Personalo reglamento nuostatomis ir todėl buvo nutraukta remiantis Auditorių Teismo kritika.

Panašiu požiūriu buvo remtasi dėl ankstesnio teisės aktų leidybos proceso. Byloje 68/86 *Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė prieš Tarybą (United Kingdom v Council)*[333] buvo nagrinėjama situacija, kurioje Tarybai, remiantis Sutarties žemės ūkio nuostatomis, priėmus Direktyvą, skirtą suderinti vartotojų bei visuomenės sveikatos apsaugos nacionalinius įstatymus, Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė pareiškė, kad ankstesniais atvejais Taryba, susidūrusi su tokiais mišriais tikslais, naudojo dvejopą teisinę bazę, o be to, pasirėmė Sutarties bendruoju 100 straipsniu. Tačiau buvo nuspręsta, jog teisinė bazė turi remtis objektyviais veiksniais, kuriais galima pasinaudoti teisminėje peržiūroje, ir kad pati Tarybos praktika negalėjo nukrypti nuo Sutarties normų bei sukurti precedento, privalomo Bendrijos institucijoms dėl teisingos teisinės bazės.

Taip pat buvo nustatyta, kad joks Bendrijos pareigūnas negali teisėtai pažadėti netaikyti Bendrijos teisės[334], ir vienoje iš bylų, iškeltų dėl EAPB plieno produkcijos kvotų sistemos[335], Teismas nusprendė, kad Komisijos neįpareigojo vieno iš jos aukšto rango pareigūno pareiškimas, jog bauda nebus skiriama. Nors tuo atveju buvo nuspręsta, kad Komisija negalėjo neskirti baudos, jei buvo nustatytas produkcijos kvotų pažeidimas, byla patenko į tą pačią bylų kategoriją kaip ir sprendimas konkurencijos byloje[336]. Čia nustatyta, kad vyresniojo pareigūno požiūris dėl susitarimo atleidimo nuo prievolės neįpareigoja Komisijos.

Kita vertus, Bylose 29, 31, 36, 39-47, 50 ir 51/63 *Usines de la Providence prieš Aukščiausiąją valdžią (Usines de la Providence v High Authority)*[337], kuriose buvo nagrinėti tam tikru metu nuolatinai kartojami ilgaamžės EAPB Aukščiausiosios valdžios pareigūnų pažadai sumokėti „transporto paritetą", Teismas nusprendė, jog tokia situacija susiklostė dėl Aukščiausiosios valdžios pareigūnų priežiūros stokos, todėl, nors „transporto paritetai" ir negalėjo būti mokami, Aukščiausioji valdžia buvo atsakinga dėl nuostolių.

Nepaisant to, yra viena sritis, kurioje prekybininkai negali remtis net *teisėtu* pačios Komisijos elgesiu. Tai yra baudų, skiriamų už EB konkurencijos normų pažeidimus, dydis. Pavyzdžiui, *Pioneer*[338] byloje Europos Teismas nusprendė, kad Komisija neprivalėjo savo prieštaravimuose paminėti galimą bendro baudų lygio politikos pasikeitimą, nes tai yra bendrosios politikos dalykas, nesusijęs su konkrečios bylos faktais. Beje, tame pačiame sprendime, paminėjęs, jog Komisija pripažino šiuo atveju skyrusi gerokai didesnes baudas nei anksčiau, Teismas pareiškė, jog Komisijai ne tik nedraudžiama (*estoppel*) kelti baudų lygį už tam tikro tipo pažeidimus, bet ir „teisingai taikydama Bendrijos konkurencijos taisykles Komisija bet kuriuo metu gali priderinti baudų lygį prie politikos poreikių". Kaip bevertintų šį principą jo paveiktos įmonės savininkai, jis atitinka įsigalėjusią šios rūšies precedentinę teisę. Taigi *BMW* bylose[339] Teismas nusprendė, jog Komisijai nutarus neskirti baudos mažmenininkams panašioje situacijoje anksčiau, nepanaikino jos galios tą padaryti apskritai. Kita vertus, nors ir negalima pasikliauti Komisijos baudų lygio praktika, aišku yra tai, jog prieš skiriant bausmę, turi būti aiški ir nedviprasmiška nuostata, įgalinanti ją skirti.

Kruopštumas

Bendrijos valdyme kruopštumo principas – tai pareiga laiku atsakyti į paklausimus bei laiku atlikti veiksmus. Kai kurie tokių pareigų atlikimo terminai nustatyti Sutartyse: EB Sutarties 175 straipsnyje ir EAPB Sutarties 35 straipsnyje nustatytas dviejų mėnesių terminas, per kurį Komisija (ar Taryba pagal EB Sutartį) gali atitinkamai apibrėžti savo poziciją ar atlikti veiksmus siekiant išvengti neveikimo. Šiuos terminus analogijos būdu Komisija pritaikė svarstydama valstybės pagalbą[340] ir nusprendė, kad nauja pagalba, apie kurią valstybė narė praneša Komisijai pagal EB Sutarties 93 straipsnį, turi būti traktuojama kaip „egzistuojanti“ pagalba (ir todėl nereikalaujanti išankstinio Komisijos pritarimo), jei Komisija neatsako per du mėnesius, nes Komisijai nesugebėjus išreikšti savo požiūrio per tam tikrą laikotarpį, laikoma, jog ji veikė „nepakankamai kruopščiai“. Tačiau nepaisant to, jog Komisija neprivalėjo priimti oficialaus palankaus sprendimo, Teismas vis dėlto pridūrė, jog „remiantis gero administravimo principu reikalaujama, kad Komisija <...> informuotų suinteresuotą valstybę“ – informavimo reikalavimo pavyzdys bus pateiktas šiame skyriuje.

Bene akivaizdžiausias nesugebėjimo atsakyti į skundus pavyzdys yra susijęs su personalo ginčais. Remiantis Personalo reglamento 90 ir 91 straipsniais, Bendrijos institucijos pareigūnas privalo per savo tiesioginį viršininką paduoti skundą jį paskyrusiai institucijai. Pastaroji turi atsakyti per keturis mėnesius prieš priimdama sprendimą. Tokia sistema buvo įdiegta siekiant sumažinti personalo bylų skaičių Europos Teisme nustatant vidaus priemonę, tačiau yra buvę laikotarpių, kai institucijos faktiškai ignoravo pareigą duoti atsakymą. Lordų Rūmų atran-

kos komiteto ataskaitoje dėl nesėkmingo 1979 m. pasiūlymo įsteigti EB Administracinį personalo tribunolą[341] teigiama, kad iš 15 Teismo nagrinėtų personalo bylų 1978 m. tik vienu atveju į vidaus skundą buvo išsamiai atsakyta laiku!

Net ir tais atvejais, kai nėra nustatyti specialūs terminai ar konkreti pareiga duoti atsakymą, Teismas laikosi bendro principo, jog institucijos privalo į paklausimus atsakyti. Galima pateikti du pavyzdžius, kai Komisijai nedavus atsakymų, klausimai buvo nagrinėjami Teisme. Byloje *IAZ International*[342], kurioje buvo pareikštas kaltinimas dėl pažeidimo pagal EB Sutarties 85 straipsnį, Teismas nusprendė, kad Komisija nesilaikė gero administravimo reikalavimų neduodama atsakymo dėl susitarimo pakeitimų projekto tarp suinteresuotų šalių, nepaisant to, jei tas pakeistas susitarimas ir neatitiko visų Komisijos keliamų reikalavimų ir negalėjo daryti įtakos galutiniam sprendimui. *Lucchini*[343] byloje Komisija neatsakė į plieno įmonės teleksą, kuriame buvo išdėstytas pasiūlymas nutraukti savo gamybą ateityje dėl to, kad anksčiau viršijo savo produkcijos kvotas. Šiuo atveju Komisijos elgesys leido Teismui per pusę sumažinti baudą minėtai įmonei. Panašiai baudos buvo sumažintos Komisijai nepateikus atsakymo į prašymą pakeisti plieno gamybos kvotas iki šių kvotų termino pabaigos[344], taip pat simboliška bauda buvo skirta tuo atveju, kai Komisija pavėluotai informavo apie pakeistas kvotas[345].

Komisija buvo įpareigota apmokėti pareigūnui išlaidas, dėl pavėluoto pranešimo apie jo administracinę padėtį[346]. Byloje 19/69 *Richez-Parise*[347] Europos Teismas nusprendė, kad nors suteikiant neteisingą informaciją pareigūnas ir nepatyrė žalos, delsimas tokią informaciją ištaisyti užtraukė atsakomybę. Panašiai buvo traktuota ir situacija, kai pareigūnai buvo suklaidinti

dėl nuomos pašalpų. Tuo atveju buvo nuspręsta, kad pareiškėjai turi teisę į nuostolių, atsiradusių dėl Komisijos aplaidumo laiku neištaisytos klaidos, kompensaciją, kaip patyrę žalą dėl blogo Komisijos administravimo[348].

Kita vertus, galima pateikti keletą pavyzdžių, kai Europos Teismas akivaizdžiai ilgų delsimų nelaikė gero administravimo principo pažeidimais. Taigi Byloje 103/83 *Usinor prieš Komisiją (Usinor v Commission)*[349], 18 mėnesių pavėlavus nustatyti EAPB kvotas tam tikros naujos produkcijos reikalavimų patenkinimo tikslais (nuo tada, kai buvo atkreiptas Komisijos dėmesys), Teismas netraktavo kaip pernelyg dideliu delsimu, matyt, dėl to, jog reikėjo ištirti situaciją. Ta pati situacija nagrinėta ir Byloje 14/78 *Denkavit prieš Komisiją (Denkavit v Commission)*[350], kai Komisijai 21 mėnesį uždelsus pradėti nagrinėjimą vykdomosios bylos prieš Italiją pagal EB Sutarties 169 straipsnį dėl tam tikrų gyvulinės kilmės maisto produktų uždraudimo buvo pasiteisinta remiantis tuo, kad „Komisijos negalima kaltinti dėl to, jog ji laukė išsamios informacijos prieš spręsdama tokį sudėtingą klausimą įrodančios, kaip tam tikros pašarų gyvuliams medžiagos, gali neigiamai paveikti tiek gyvūnų, tiek žmonių sveikatą“. Taigi kuo situacija yra techniškai sudėtingesnė, tuo ilgesnis delsimas yra pateisinamas, tačiau tebūna atleista autoriui už abejonę, bet ar visuomet valstybės pagalbos ir Bendrijos teisės atitikimo klausimas gali būti laikomas nesudėtingu, nepaisant to, jog jam nagrinėti *Lorenz*[351] atveju buvo skirti tik du mėnesiai. Vis dėlto Pirmosios instancijos teismas nusprendė, kad treji metai delsimo ruošiant ataskaitą yra „faute de service“ (pranc. „tarnybos klaida“), jei pareigūno darbas atliktas netvarkingai ar nepilnai, todėl privalu atsakyti už žalą[352].

Informavimas

Tam tikra prasme informavimą galima traktuoti kaip kruopštumo aspektą. Jei Komisija išsiunčia paprastą, o ne registruotą laišką dėl antidempingo procedūrai svarbios informacijos, ir dėl to nėra jokių garantijų, kad adresatas jį tikrai gaus, laikoma, jog pareiga teikti informaciją, numatytą pagrindiniame antidempingo reglamente, nebuvo tinkamai įvykdyta [353].

Šiuo metu Bendrijos teisėje yra nustatyta, kad pranešimas apie sprendimą yra atskiras dalykas nei sprendimo priėmimas. Personalo reglamento 25 straipsnis reikalauja, kad sprendimai dėl konkrečių individų suinteresuotiems Bendrijos pareigūnams būtų siunčiami raštu, tačiau Bylose 316/82 ir 40/83 *Kohler prieš Auditorių teismą (Kohler v Court of Auditors)*[354] buvo nuspręsta, kad jei pranešimas visuomet siunčiamas po sprendimo priėmimo[355], tai pranešimas raštu negali būti išankstinis sprendimas. Minėtoje byloje buvo nagrinėjamas žodinis sprendimas, perduotas pokalbio metu tarp Auditorių teismo prezidento ir pareiškėjo. Teisingumo teismas nusprendė, kad bet kuriuo atveju Auditorių teismas negali teigti, jog jo paties nesugebėjimas perduoti sprendimą raštu reiškė sprendimo nebuvimą apskritai. Beje, tai taip pat reiškia, kad laiku nenusiųstas sprendimas nepanaikina paties sprendimo, nes net ir pavėluotas informavimas nedaro jokios įtakos sprendimo esmei. Nepaisant to byloje [356], kurioje toks klausimas iškilo, buvo nagrinėjamas Europos Parlamento delsimas, dėl to Teismas išreiškė „apgailestavimą“, ir Europos Parlamentui buvo įsakyta sumokėti išlaidas. Taigi toliau laikomasi nuostatos, kad institucija, nesugebėjusi perduoti informacijos, turi sumokėti išlaidas arba jų dalį[357].

Tam tikra prasme informavimo lygis, privalomas vadovaujantis Bendrijos gero administravimo principais, gali sutapti su natūralaus teisingumo principais. Remiantis Personalo reglamento 26 straipsniu dokumentų dėl administracinio statuso bei bet kokių pranešimų dėl teisnumo, veiksnumo bei elgesio institucijos neturi teisės naudoti prieš pareigūną anksčiau nei jis su minėtais dokumentais susipažins. Precedentinėje teisėje dėl konkurencinių bylų nagrinėjimo Komisijoje išdėstytas požiūris buvo panašus, t. y. Komisija, priimdama sprendimą, negali remtis neatskleista informacija[358]. Taigi jei Komisija nori apsaugoti savo informacijos šaltinius ar neturi teisės atskleisti tam tikros informacijos (pvz., verslo paslapčių), tai ji negali tiesiogiai tokios informacijos panaudoti.

Dabar bus apsvarstyti trys aspektai, kurie gali būti plačiąja prasme laikomi susijusiais su informavimu: pareiga neklaidinti, pareiga paaiškinti ir pareiga pagrįsti.

Pareiga neklaidinti

Byloje 169/73 *Continentale France prieš Tarybą (Continentale France v Council)*[359] buvo nustatytas principas, jog Bendrijos institucijos, pateikusios klaidinančią informaciją, turėtų atlyginti dėl to atsiradusius nuostolius, nors, kaip jau buvo minėta 4 skyriuje, būtent ten buvo nuspręsta, kad pareiškėjas, būdamas apdairiu prekybininku ir žinodamas rinkos dėsnius, neturėjo pasikliauti Tarybos informacija. Pagrindinis kriterijus atsakomybei atsirasti yra klausimas, ar ginčijamas elgesys „galėjo ar turėjo sąlygoti tokią apdairaus asmens klaidą“. Iš pirmo žvilgsnio toks požiūris sunkiai dera prie anksčiau minėtų atvejų, kai atsakyti

reikėjo ne dėl to, kad buvo suteikta neteisinga informacijos, o dėl to, kad institucijos nesugebėjo kontroliuoti savo pareigūnų [360] ar ištaisyti neteisingos informaciją[361]. Šiuo atveju skirtumas yra tas, kad Taryba siekia informuoti trečiąsias šalis.

Daugelyje bylų dėl pareigūnų pateiktos neteisingos informacijos buvo priimti įsakymai apmokėti išlaidas. Taigi Bylose 15 ir 29/59 *Knutange prieš AV (Knutange v HA)*[362] atsakovui buvo liepta apmokėti ieškinį, kuris buvo iškeltas dėl Aukščiausiosios valdžios pareigūno laiško, informuojančio apie priimtą sprendimą, nors buvo visai ne taip. Panašiai[363] Komisijai buvo įsakyta padengti išlaidas dėl to, jog Komisijos vyresnysis pareigūnas suteikė pareiškėjui neteisingą informaciją apie ekspatriacijos pašalpas, taip pat[364] kai pareiškėjams buvo suteikta neteisinga informacija dėl valiutų kursų pervedant atlyginimus į jų valstybes.

Pareiga paaiškinti

Greta tiesioginio reikalavimo įvardyti daugumos Bendrijos aktų priėmimo priežastis, Europos Teismas savo praktikoje suformavo bendrąjį principą pateikti paaiškinimus ypač tada, kai su asmeniu ar prekybininku elgiamasi ne taip, kaip jis galėtų tikėtis pagal bendrąją Bendrijos teisę. Praktikoje tai dažniausia reiškia, jog institucija privalo paaiškinti, kaip ir kodėl ji atlieka konkrečius veiksmus. Byloje 144/82 *Detti prieš Teisingumo Teismą (Detti v Court of Justice)*[365] Teismo atrankos komisija negalėjo paaiškinti, kodėl kandidatų, laikiusių testą Liuksemburge, darbus vertino griežčiau nei kandidatų, laikiusių tą patį testą Briuselyje (akivaizdžiai dėl to, kad kandidatams Briuselyje

buvo skirtas ilgesnis diktantas). Teismas, naudodamasis savo teisminėmis galiomis, panaikino atrankos komisijos sprendimą remdamasis tuo, kad vertinimas privalo būti nedviprasmiškas, o suiteresuoti asmenys turi žinoti jo kriterijus. Kita vertus[366], buvo nuspręsta, kad nenurodžius kandidatų atrankos sąlygų remiantis išiimtine procedūra, nustatyta Personalo reglamento 29(2) straipsnyje[367], kai įprastos normos bet kuriuo atveju netaikomos, nepadaro įvykdytos atrankos iš karto negaliojančia, tačiau ir šiuo atveju Parlamentas (atsakovo institucija) buvo už tai atsakingas ir privalėjo padengti išlaidas.

Byloje 270/82 *Estel prieš Komisiją (Estel v Commission)*[368], kuri siejosi su plieno sektoriumi, buvo nuspręsta, kad Komisija privalėjo paskelbti metodus, kuriais remiantis ji pakeitė plieno kvotas, nors byla baigėsi tik tuo, kad Teismas sumažino baudą už kvotų viršijimą.

Problemų kyla ir dėl kainų apskaičiavimo žemės ūkio rinkose, kai gali būti ginčijami bendri įstatymai. Byloje 64/82 *Tradax prieš Komisiją (Tradax v Commission)*[369] Teismas įvardijo kriterijus, pagal kuriuos galima būtų nustatyti, kada Komisija turėtų savo paskaičiavimus aiškinti. Teismas nusprendė, kad Komisija gali pateikti savo CIF (kainos, draudimo, frachto) kviečių kainų paskaičiavimus (tai ir buvo minėtos bylos dalykas) teismo proceso metu, tačiau remiantis „gero administravimo“ principu, ji privalo duomenis periodiškai skelbti. Vis dėlto Komisija neprivalo skelbti duomenų, jei to reikalauja atskiras prekybininkas. Turint galvoje tiesioginį reikalavimą nurodyti priežastis, paaiškėja, kad leidžiama ne taip plačiai paaiškinti bendruosius teisės aktus, nei tuomet, kai aktai skirti konkretiems individams.

Pareiga pagrįsti

EB Sutarties 190 straipsnyje nustatyta, kad „Europos Parlamento ir Tarybos bendrai priimtuose reglamentuose, direktyvose bei sprendimuose, taip pat tokiuose aktuose, kuriuos priima Taryba arba Komisija privalo būti įvardytos juos priimti paskatinusios priežastys ir visi pasiūlymai ar nuomonės, kuriuos pagal šią Sutartį reikėjo gauti". Taigi straipsnyje yra nustatytas reikalavimas, kad aktai, kurie, remiantis Sutarčių apibrėžimais, yra įpareigojantys, privalo būti pagrįsti. Kita vertus, EAPB Sutartis reikalauja, kad nuomonės, apibrėžiamos kaip ir neįpareigojančios, taip pat būtų pagrįstos, nes 15 straipsnyje nustatyta, kad „Komisijos reglamentuose, direktyvose ir nuomonėse turi būti nurodomi jų priėmimo pagrindai..." Net ir EB bei Euratomo Sutarčių sistemoje tų sutarčių individualios nuostatos, įgaliojančios priimti Nuomones, faktiškai reikalauja pastarąsias pagrįsti. Taigi remiantis EB sutarties 169 straipsniu, jei Komisija mano, jog valstybė narė neįvykdė prievolės pagal šią sutartį, ji, šiuo reikalu pareiškia „argumentuotą nuomonę".

Akivaizdu, kad pareigos pagrįsti aktus svarba priklauso nuo to, koks aktas ir kuo remiantis jis yra priimamas[370]. Buvo nuspręsta, kad bendro pobūdžio aktai gali būti pagrįsti „apsiribojant bendros situacijos, sąlygojusios jų priėmimą, apibūdinimu bei bendrų tikslų, kurių jais siekiama, apibrėžimu"[371]. Individualaus pobūdžio sprendimų, dėl kurių gali kilti valdymo ar administravimo veiklos laisvės diskusijos, pagrįstumo klausimu Teismas išreiškė savo požiūrį, kurį vėliau tiksliai suformulavo Byloje 24/62 *Vokietija prieš Komisiją (Germany v Commission)*[372]. Teismas nusprendė, kad EB Sutarties 190 straipsnyje „siekiama suteikti galimybę šalims apginti savo teises, Teismui

vykdyti kontrolės funkciją bei valstybėms narėms ir visiems suinteresuotiems piliečiams įvertinti aplinkybes, dėl kurių Komisija vadovavosi Sutartimi. Siekiant šių tikslų pakanka Sprendime glaustai, tačiau aiškiai ir tinkamu būdu nurodyti svarbiausius teisinius bei faktinius aspektus, kuriais jis yra grindžiamas ir kurie yra būtini tam todėl, kad Komisijos motyvai priimti Sprendimą būtų suprasti". Taip apibrėžti pagrindai yra svarbus elementas plėtojant tam tikrų sprendimų teisminę kontrolę: institucija yra priversta nuspręsti, kurie teisiniai bei faktiniai aspektai yra reikalingi ir, tą padariusi, suteikia galimybę adresatams, jei jie to nori, ginčyti konkrečius klausimus, o Teismui – galimybę peržiūrėti konkrečius dalykus nagrinėjant bylą. Be abejo, galima pastebėti, kad didžiausią dalį Komisijos tam tikruose konkurencijos sprendimuose užima pagrindų nurodymas, o paties sprendimo esmė išdėstoma pačioje pabaigoje keletu eilučių.

Palikus nuošalyje plieno sektorių bei EB konkurencijos normas, iš ankstesnių šio skyriaus dalių paaiškėja, kad būtent Bendrijos institucijų elgesys su savais pareigūnais yra labiausiai administracinio ar vadybinio pobūdžio ir todėl būtent šioje srityje atskirų sprendimų atveju pagrindų nurodymo reikalavimas yra siauriau interpretuojamas, nors, kita vertus, galima pastebėti ir teisminės kontrolės plėtojimąsi. Personalo reglamento 25 straipsnyje nustatyta, kad „bet koks sprendimas dėl konkretaus asmens, priimtas pagal šį Personalo reglamentą, privalo nedelsiant būti perduotas raštu pareigūnui, kuriam yra skirtas. Bet kokiame sprendime, darančiame neigiamą poveikį pareigūnui, privalo būti įvardyti jo priėmimo pagrindai". Šios nuostatos santykis su pagrindiniais Sutarties reikalavimais ne visuomet buvo tinkamai apsvarstytas, nors reikėtų turėti omenyje, kad

Sutarties reikalavimai yra nustatyti tik bendriems Parlamento ir Tarybos bei Tarybos ir Komisijos (EAPB atveju tik Komisijos), bet ne kitų institucijų veiksmams.

Dar prieš įsigaliojant Personalo reglamentui, Bylose 43, 45 ir 48/59 *Lachmuller prieš Komisiją (Lachmuller v Commission)*[373], akivaizdžiai taikant bendrąjį administracinės teisės principą, buvo nuspręsta, kad sprendimo, sukeliančio poveikį pareigūnui, pagrindimo sąlygos turi būti specifinės, be to, turi būti galimybė tuos įrodymus užginčyti. Tačiau nuo pat Personalo raglamento įsigaliojimo 25 straipsnis buvo suprantamas pernelyg paraidžiui. Taigi daugelyje bylų – nuo Bylos 94 iki bylos 96/63 *Bernusset prieš Komisiją (Bernusset v Commission)*[374] – buvo nuspręsta, kad sprendimams, kuriais asmuo yra paaukštinamas tarnyboje, įrodymų nereikia, nes toks sprendimas nedaro neigiamo poveikio asmeniui, kuriam yra adresuotas, t. y. laimėjusiam kandidatui, o nepaskyrimo priežasties nelaimėjusiems kandidatams nurodymas gali būti interpretuojamas kaip išankstinis nusistatymas prieš juos. Nepaisant to, nuo sprendimo priėmimo byloje 44/71 *Marcato prieš Komisiją (Marcato v Commission)*[375] pozicija dėl paskyrimo į pareigas ar paaukštinimo tarnyboje konkurso rezultatų šiek tiek sušvelnėjo: nors galutinis sprendimas ir neprivalo būti pagrįstas, pirmajame etape yra sprendžiama, ar kandidatai atitinka pranešime apie konkursą išdėstytas sąlygas ir ar gali dalyvauti konkurse. Teismas nustatė, kad tai atliekama remiantis objektyvia informacija ir kad „privaloma nurodyti pakankamas priežastis dėl motyvacijos". Buvo nuspręsta, kad neužtenka tik nurodyti pareiškėjui sąlygos, kurios jis neatitiko, nepaaiškinant kodėl. Tokios nuostatos Teismas laikėsi ir priimdamas sprendimą Byloje 112/78 *Sonne prieš Komisiją (Sonne v Commission)*[376]. Pareiškėjui buvo

leista dalyvauti konkurse 1975 metais, tačiau atsakyta 1977 metais, nors pastarajame konkurse kvalifikaciniai reikalavimai buvo panašūs. Antroji Kolegija nusprendė, kad „dėl kandidato negali būti priimtas sprendimas mažiau palankus nei ankstesniame konkurse, nebent nurodytos priežastys akivaizdžiai tokį sprendimą pateisina", ir tokiu atveju nepakanka tik nurodyti neišpildytą sąlygą.

Tačiau Byloje 69/83 *Lux prieš Auditorių Teismą (Lux v Court of Auditors)*[377] Antroji Kolegija priešingai nusprendė, kad siekiant išsiaiškinti tai, ar sprendimas buvo deramai pagrįstas, privalu atsižvelgti į visas aplinkybes (įskaitant ankstesnį elgesį), net jei tiesioginis įrodymas nebuvo pakankamas. Šiame kontekste buvo nuspręsta, kad sprendimas buvo tinkamai pagrįstas, nors Auditorių Teismui ir teko apmokėti išlaidas, nes ginčas kilo būtent dėl netinkamo tiesioginio įrodymo (paaiškinimo). Palikę nuošalyje personalo ginčus, galima pastebėti, kad Teismas ir Pirmosios Instancijos Teismas nurodė, kad, nustatant, ar tinkamai pagrįstos tokios skirtingos sferos, kaip atleidimas nuo muito mokesčių[378] ar profesinio mokymo finansavimo iš Europos Socialinio Fondo nutraukimo[379], reikia atsižvelgti į kontekstą.

Be to, Teismas daugeliu atvejų pabrėžė, kad vidaus priemonė, nedaranti įtakos statutinei pareigūno padėčiai, neprivalo būti paaiškinta[380], nors ji gali ir neigiamai paveikti asmeninę pareigūno padėtį, o taip atsitiko, kai mokslininkams iš Euratomo tyrimų centro nebuvo leista pristatyti savo darbų tarptautinėje konferencijoje[381].

Tikriausiai silpniausiai į pagrįstumo aspektą personalo bylose Teismas įsigilino nagrinėdamas atleidimus iš darbo pagal Personalo reglamento 50 straipsnį. Vadovaujantis daugeliu su atleidimu iš darbo susijusiomis nuostatomis reikia pagrįsto

sprendimo, tačiau 50 straipsnyje, kuriame leidžiama įdarbinančiai institucijai „išleisti į pensiją“ vyresnius (A1 ir A2 lygių) pareigūnus „tarnybos vardan“, tokio reikalavimo nėra. Taigi Byloje 17/68 *Reinarz prieš Komisiją (Reinarz v Commission)*[382] Teismo Pirmoji kolegija nusprendė, kad „ši nuostata tiesiogiai nurodo, jog tokio sprendimo priežasčių įvardyti nereikia“! Tačiau Byloje 34/77 *Oslizlok prieš Komisiją (Oslizlok v Commission)*[383], kai Pirmojoje kolegijoje vėl buvo nagrinėjamas toks pat klausimas, buvo nuspręsta, kad pareiškimas apie įvairių suinteresuotų pareigūnų tam tikrų savybių faktišką patikrinimą atitiko „Sutarties 190 straipsnio ir Personalo reglamento 25 straipsnio 2 dalies reikalavimus ta prasme, kad sprendimuose turi būti nurodyti pagrindai, kuriais remiantis jie buvo priimti“. Taigi matyt, jog Sutarties reikalavimų, nors ir labai ribotai, yra paisoma net ir priimant sprendimus, darančius poveikį pareigūnams.

Tačiau kai kuriose su atleidimu iš darbo susijusiose bylose tokių reikalavimų nebuvo laikomasi. Byloje 346/82 *Favre prieš Komisiją (Favre v Commission)*[384] buvo nuspręsta, kad nereikia nurodyti priežasčių atleidžiant iš darbo neterminuotos sutarties bandymo laikotarpiui priimtą pareigūną pagal „Europos Bendrijų kitų tarnautojų įdarbinimo sąlygų“ 47(2)(a) straipsnį. Tokia išvada padaryta remiantis tuo, jog minėto straipsnio nuostata įdarbinančiai institucijai suteikė teisę nutraukti darbo sutartį paprasčiausiai prieš tam tikrą laiko tarpą apie tai pranešant darbuotojui, ir todėl Teismas galėtų įsikišti tik akivaizdžios klaidos ar piktnaudžiavimo įgaliojimais atveju[385]. Ir nors minėti bylų pavyzdžiai rodo, jog pareigūnams neturėtų kilti abejonių dėl jų atleidimo iš tarnybos pagrįstumo, teismo sprendimai vargu, ar atitinka Sutarties 190 straipsnio ir Personalo reglamento 25 straipsnio principą, kad sprendimai turi būti pagrįsti.

Gero administravimo normų nesilaikymo padariniai

Jau aptariant gero administravimo principus buvo galima nustatyti teisminių priemonių spektrą. Tačiau dabar pabandysime jas apibendrinti. Tais atvejais, kai gero administravimo normos, reikalaujančios pagrįsti aktus, yra tiesiogiai įtvirtinamos Bendrijos teisėje, jų nepaisymas bus traktuojamas kaip Sutarties ar bet kokios teisės normos, susijusios su minėtų normų taikymu, pažeidimas arba esminio procedūrinio reikalavimo pažeidimas. Todėl teisės aktas, priimtas remiantis pažeista norma ar kuriame įtvirtintas toks pažeidimas, gali būti panaikintas pagal EB Sutarties 173 straipsnį arba EAPB Sutarties 33 straipsnį ar preliminariu teismo nutarimu pripažintas neteisėtu. Tačiau taip pat aišku, kad nerašytinių gero administravimo principų pažeidimas gali būti anuliavimo priežastimi, jei nebuvo laikomasi „procedūrinės tvarkos“[386], nebuvo nurodyti įdarbinimo sąrašų vertinimo kriterijai[387] ar pažeisti teisėti lūkesčiai[388].

Taip pat yra pripažįstama, kad teisės aktas, kurio negalima anuliuoti, vis dėlto gali būti paskelbtas „neegzistuojančiu“. Byloje 1 ir 14/57 *Usines a Tubes de la Sarre prieš AV (Usines a Tubes de la Sarre prieš AV)*[389] Teismui buvo pateiktas prašymas anuliuoti Nuomonę, priimtą pagal EAPB Sutarties 54 straipsnį. Išnagrinėjęs šio teisės akto pobūdį Teismas nusprendė, kad ne tik EAPB Sutartis reikalauja nurodyti pareiškiamos Nuomonės pagrindus, bet ir kad pagrindimas „yra tokio akto esminis ir būtinas sudėtinis elementas, be kurio toks aktas negali egzistuoti“, taip pat padarė išvadą, kad tokiu atveju nepagrįstas aktas yra neegzistuojanti priemonė! Savo vėlesniame sprendime Teismas pripažino, kad šią „neegzistavimo“ doktriną galima sieti su

EAPB Sutarties 33 straipsnyje nustatyta Teismo jurisdikcija panaikinti tik Sprendimus ir Rekomendacijas, bet ne Nuomones. Taigi, paskelbdamas priemonę „neegzistuojančia", jis atliko akto, kurio tiesiogiai negalėjo panaikinti, kontrolę. Byloje 60/81 *IBM prieš Komisiją (IBM v Commission)*[390] Teismas užsiminė, kad ne tik patys aktai, kuriuos galima panaikinti, bet ir procedūriniai veiksmai gali būti teisminės peržiūros objektais, „jei ginčijamos priemonės neturi bent minimalių teisėtumo bruožų". Galima pasvarstyti, ar paskelbti „neegzistuojančiu" galima ir tokiu atveju.

Įpareigojimas atlyginti nuostolius gali būti skirtas ir tada, kai žala padaroma nesilaikant gero administravimo reikalavimų, pavyzdžiui, nepakankamai kontroliuojant pareigūnų pareiškimus įmonėms[391] ar delsimas ištaisyti neteisingą informaciją[392]. Byla 289/81 *Mavrides prieš Europos Parlamentą (Mavrides v European Parliament)*[393] parodo, kad nuostolių atlyginimas gali tapti tinkama priemone, kai pažeidimas negali iš karto sąlygoti ginčijamos priemonės anuliavimo. Gero administravimo principais galima naudotis gynyboje kaip tai buvo padaryta Bylose 118-123/82 *Celant prieš Komisiją (Celant v Commission)*[394], kur administracinio sąžiningumo reikalavimas buvo iškeltas siekiant atremti Komisijos teiginį, kad ieškinys iškeltas per vėlai.

Daugeliu atvejų gero administravimo reikalavimų pažeidimas leido sumažinti baudas, kurias skyrė Komisija, o kai kada ir anuliuoti pačius sprendimus, pavyzdžiui, Komisijai nedavus ar pavėlavus duoti atsakymus į prašymus pakeisti EAPB kvotas[395].

Ir pagaliau galima pažymėti, kad dažniausiai, kai gero administravimo principų nesilaikė EB institucija, nors tai tiesiogiai nedaro įtakos priimtų priemonių teisėtumui, ji gali būti įpareigota atlyginti išlaidas, jei pareiškėją suklaidino tam tikra engia-

ma priemonė[396] ar jam nebuvo perduota atitinkama informacija[397]. Deja, kai kurie pavyzdžiai rodo, jog Teismas, pripažindamas, kad buvo gero administravimo standartų, tegali apgailestauti, ypač dėl konkurencijos proceso klausimų[398]. Iš tiesų bendras principas yra tas, kad pažeidus Bendrijos teisę aktas bus panaikintas tik tada, jei bus įrodyta, jog ginčijamas aktas būtų buvęs kitoks, jei būtų laikomasi nuoseklumo[399], ir kad pareiškėjas suinteresuotas tai įrodyti[400].

Nors šie pavyzdžiai ir nėra visiškai vienodi, galima padaryti išvadą, kad valdymo (administravimo), kaip įstatymų leidybos priešybės, sferoje nors ir ne kiekvienas gero administravimo principų pažeidimas užtraukia teisinių priemonių taikymą, tačiau Bendrijos teisė numato teisines priemones, jei toks pažeidimas paveikia teisinę ar teisiškai saugomą situaciją arba padaro didelę žalą.

Bendrųjų Bendrijos teisės principų statusas ir jų naudojimas

Įvadas

Ankstesniame skyriuje išaiškėjo, kad ne visų bendrųjų Bendrijos teisės principų statusas yra vienodas, ir todėl jų pažeidimas sukelia nevienodas teisines pasekmes. Visos sudėties Teismas tą atvirai pripažino savo bylos C-353/92 *Graikija prieš Komisiją (Greece v Commission)*[401] sprendime. Joje buvo nagrinėjamas Graikijos Vyriausybės ieškinys, kuriame buvo tvirtinama, jog dėl Reglamento nuostatos Bendrijos sojos pupelių gamintojai atsidūrė mažiau palankioje konkurencinėje situacijoje nei valstybių, nesančių narėmis, gamintojai. Teismas pasirėmė A. G. Jacobso argumentu, kad Bendrijos preferencija jokiu būdu nebuvo teisiškai įformintas reikalavimas, kurio nesilaikant galima panaikinti ginčijamą priemonę. Tačiau dera prisiminti, kad nacionaliniu lygmeniu buvo nuspręsta reikalauti, jog valstybės narės, besiremdamos tuo pačiu principu, apmokestintų prekes, importuojamas iš trečiųjų šalių, kurios pažeidžia Bendrųjų muitų tarifų vieningumą[402].

Atsižvelgiant į tokį suinteresuotumą, šiame skyriuje bus siekiama išsiaiškinti, kada bendrieji Bendrijos teisės principai buvo taikyti kaip parama interpretuojant teisės aktus, kaip Bendrijos teisės aktų galiojimo kriterijus, kaip Bendrijos institucijų

padarytos žalos atlyginimo pagrindas ir kaip valstybių narių veiksmų suvaržymas.

Interpretavimas

Bene akivaizdžiausias interpretuojant naudojamo bendrojo Bendrijos principo pavyzdys yra rėmimasis bendrojo teisinio tikrumo principu įtvirtinant, kad konkretaus sprendimo nuostatos taikomos tik nuo jo priėmimo dienos, kuris buvo aptartas 4 skyriuje. Tačiau bendresne prasme galima teigti, kad dažniausiai bendrieji principai, siekiant užtikrinti teisės aktų galiojimą, tampa interpretavimo gairėmis, o ne teisės aktų galiojimo kriterijais. Taip teisinio tikrumo principas buvo panaudotas *Deuka* bylose[403]. Pirmoje iš šių bylų Teismas turėjo nustatyti, ar Komisijos reglamentas galioja. kadangi numatė padidintų priemokų už kviečių perdirbimą panaikinimą, net ir už tuos kviečius, kuriuos perdirbėjas supirko dar prieš įsigaliojant minėtam reglamentui. Nustatęs, jog perdirbimo įmonė gali reguliuoti savo gamybą pagal metinę derliaus programą, Teismas nusprendė, jog dėl teisinio tikrumo Reglamentą dera taikyti taip, kad įmonė vis dėlto turėtų naudos iš intervencinės sistemos, jei prekės pirktos prieš Reglamento įsigaliojimą ir jei prašymas (priemokai gauti) tarpininkaujančiai agentūrai buvo pateiktas iki Reglamente nustatyto termino pabaigos. Taip išaiškinus Reglamentą buvo nuspręsta, kad jis yra teisėtas. Antroje byloje buvo nagrinėjami panašūs klausimai dėl Reglamento, numatančio tam tikrų perdirbimo priemokų sumažinimą ar panaikinimą, teisėtumo, į kuriuos Teismas taip pat panašiai atsakė, t. y.: Teismas nustatė, kad tuo atveju, kai įsipareigojimas perdirbti buvo prisiimtas prieš Reglamente įtvirtintų terminų pabaigą, tai dėl teisi-

nio tikrumo apskaičiuojant perdirbimo priemokos dydį teisinga buvo remtis prašymo padavimo metu galiojusiomis nuostatomis, net jei techniškai mišinys buvo paruoštas ir vėliau.

Bendraisiais Bendrijos teisės principais galima naudotis derinant juos su kitais Teismo interpretavimo būdais – tiksliniu bei teleologiniu interpretavimu ar su apdairumu teisės aktų taikymo analogijos būdu kitose situacijose, nepatenkančiose į jų apibrėžtų nuostatų reguliavimo sritį. Interptetavimas analogijos metodu buvo panaudotas siekiant ištaisyti bendrojo principo pažeidimą. Byloje 165/84 *Krohn*[404] priėmė sprendimą, jog draudimas manijoko iš Tailando importuotojams nutraukti savo licenciją, kai kitiems trečiųjų šalių importuotojams tą daryti buvo leidžiama, pažeidė vienodo traktavimo principą, todėl Teismas nusprendė, kad paralelinius teisės aktus, taikomus importui iš kitų šalių, privaloma analogijos būdu taikyti ir importui iš Tailando.

Kad nebūtų pažeistas bendrasis principas, teisės aktai analogijos būdu buvo taikomi ir kitose bylose: Bylose 201 ir 202/85 *Klensch prieš Liuksemburgo žemės ūkio ministrą (Klench v Luxembourg Minister of Agriculture)*[405] kur buvo nuspręsta, kad Tarybos Reglamente 857/84 tiksliai nenustačius ūkininkų, savo noru atsisakiusių pieno gamybos, pieno kvotų perpaskirstymo, remiantis analogijos principu turėtų būti taikomos normos, reguliuojančios ūkininkų, nutraukiančių gamybą pagal specialias schemas, ir tada jų kvotos pereitų į nacionalinį rezervą. Teismo nuomone, kaip padarė Liuksemburgo Vyriausybė, tokio ūkininko kvotas perleidus jo produkcijos supirkėjui, būtų pažeistas nediskriminacijos principas kitų gamintojų atžvilgiu, o minėtą gamintoją susaistytų su vieninteliu supirkėju tuo atveju, jei jis sugalvotų grįžti į rinką.

Galiojimo kriterijus

Nors pažeidus Bendrijos pirmenybės teikimo (preferencijos) principą ginčijama priemonė gali būti ir nepripažinta negaliojančia[406], tai remiantis ankstesnėmis šios knygos dalių išvadomis akivaizdu, kad, pažeidus nediskriminacijos, proporcingumo, teisėtų lūkesčių, teisės būti išklausytam principus, Bendrijos aktas gali būti anuliuotas.

Galiojimo klausimai gali būti keliami Teisme (ar, priklausomai nuo bylos, Pirmosios instancijos teisme), pateikiant ieškinį dėl anuliavimo, pareiškimą dėl negaliojimo, susijusį su tiesioginiu ieškiniu pateiktu Teisme, nacionaliniam teismo kreipimesi arba ieškinio kontekste. Pastarasis aspektas bus aptartas kitoje šio skyriaus dalyje, tačiau pagrindinė užduotis yra nustatyti, kaip (kokiu aspektu) Teismas gali atsižvelgti į bendruosius principus minėtais jurisdikcijos atvejais.

Ieškiniai dėl anuliavimo

Visose trijose Sutartyse yra pripažįstamos tos pačios keturios anuliavimo priežastys: kompetencijos stoka; esminio procedūrinio reikalavimo pažeidimas; Sutarties ar bet kokios su jos taikymu susijusios teisės normos pažeidimas ir piktnaudžiavimas įgaliojimais.

Teisė būti išklausytam, kurios pažeidimas nustatytas tiriant Bylą 17/74 *Transocean prieš Komisiją (Transocean v Commission)*[407], – tai reikalavimas, kuris nebuvo įtvirtintas nei EB Sutartyje, nei tam tikruose antriniuose teisės aktuose. Tačiau, pripažinęs šios bendrosios normos egzistavimą, Teismas nutarė, kad jos pažeidimas turi būti traktuojamas kaip esminio proce-

dūrinio reikalavimo pažeidimas pagal Sutarties 173 straipsnį, ir anuliavo ginčijamą sąlygą. Po Bylos C-49/88 *Al-Jubail Fertiliser prieš Tarybą (Al-Jubail Fertiliser v Council)*[408] Teismas papildė šią koncepciją, nuspręsdamas, kad Bendrijos teisės pagrindinių teisių nepaisymas bus traktuojamas kaip esminio procedūrinio reikalavimo pažeidimas. Tuo atveju buvo pažymėta, jog Komisija neįrodė, kad pareiškėjai gavo būtiną informaciją, ir dėl to negalėjo iškelti jiems antidempingo bylos.

Kita vertus, Byloje C-135/92 *Fiskano prieš Komisiją (Fiscano v Commission)*[409], kurioje buvo nagrinėjamas Komisijos atsisakymas išduoti žvejybos licenciją pareiškėjui dėl nuosavybės teise priklausančio laivo, nesuteikus galimybės pareiškėjui išsakyti savo nuomonės. Toks atsisakymas suteikti licenciją buvo anuliuotas, nes pažeidė teisę būti išklausytam, net nesiremiant 173 straipsnio terminologija.

Kaip ten bebūtų, jau ilgą laiką galioja nuostata, kad bendrojo principo pažeidimas gali būti traktuojamas kaip pačios Sutarties pažeidimas. Byloje 112/77 *Töpfer prieš Komisiją (Töpfer v Commission)*[410] pareiškėjas, turėjęs daug baltojo cukraus eksporto licencijų, išduotų iki 1977 m. balandžio 26 d., ir pagal kurias eksporto muitų formalumai buvo įvykdyti po 1977 m. liepos 15 d., pateikė ieškinį pagal 173 straipsnį, reikalaudamas anuliuoti Komisijos reglamentą, kuriuo buvo sumažinta Vokietijos markėmis mokama kompensacija asmenims, turintiems cukraus eksporto licencijas, išduotas iki 1977 m. balandžio 26 d., kuris įsigaliojo nuo 1977 m. liepos 15 d. Pareiškėjas *inter alia* teigė, kad Reglamentu buvo pažeistas bendrasis teisėtų lūkesčių apsaugos principas – vienas dažniausiai Teisme taikomų bendrųjų Bendrijos teisės principų. Teismas nusprendė, kad pareiškimas dėl minėto principo pažeidimo yra priimtinas

remiantis 173 straipsniu, nes šis principas yra Bendrijos teisinės sistemos dalis, ir bet kokio pobūdžio jo nepaisymas „yra Sutarties ar bet kurios su jos taikymu susijusios teisės normos pažeidimas", vadovaujantis minėta nuostata. Tokio sprendimo loginis pagrindas yra tas, kad teisės principas, net jei jis kilęs iš nacionalinės teisės, ir pripažintas Bendrijos teisės principu, patenka į Sutartimi įtvirtintą sistemą. Tokiu atveju *a fortiori*, bendrasis principas yra tiesiogiai nustatytas Sutartyje, kaip pavyzdžiui, EB Sutarties 6 straipsnyje (buvusiame 7 straipsnyje) ir 40(2) straipsnyje yra įtvirtintas nediskriminacijos principas.[411]

Tačiau bendrojo principo pažeidimas nesuteikia absoliučios teisės panaikinti ginčijamą priemonę. Tai jau buvo nagrinėta kalbant apie gero administravimo principus. Galima įvardyti ir kitą seniai įtvirtintą principą, kilusį iš nacionalinės teisės, kurio esmė ta, jog, pavyzdžiui, dėl bendrojo principo pažeidimo galima bus panaikinti aktą tik tuo atveju, jei pareiškėjas sugebės įrodyti, jog pasekmės būtų buvusios kitokios, jei pažeidimas nebūtų įvykdytas. Kitokiame kontekste ši problema iškilo nagrinėjant personalo bylą 90/74 *Deboeck prieš Komisiją (Deboeck v Commission)*[412] . Ieškinyje buvo prašoma panaikinti vidaus konkurso sekretoriaus vietai užimti rezultatus, o vienas iš pareiškėjos argumentų buvo tas, kad po konkurso paskelbimo nebuvo pranešta apie laisvą vietą remiantis tokiu Personalo reglamento reikalavimu. Teismas nusprendė, kad ji nebuvo suinteresuota toje situacijoje, nes ji negalėjo būti nei paaukštinta, nei perkelta (šios procedūros gali būti atliekamos prieš vykdant konkursą) be dalyvavimo konkurse, ir ji faktiškai konkurse dalyvavo. Po to buvo pateikta A. G. Warnerio nuomonė, kurioje jis trumpai apžvelgė valstybėse narėse susiklosčiusią situaciją, supriešindamas Prancūzijos teisės tradiciją ir prancūziško tipo sistemas,

kuriose asmuo, suinteresuotas dėl rezultato[413], gali pateikti bet kokį argumentą siekdamas ginčijamo akto anuliavimo. Taip pat *inter alios* buvo atsižvelgta, į Lordo Wilberforc'o teiginį Byloje *Malloch prieš Aberdeen Corporation (Malloch v Aberdeen Corporation)*[414], kad „procedūros nesilaikymas, sąlygojęs tiek prigimtinio teisingumo pažeidimą, tiek esminę valdymo klaidą, negali tapti pareiškėjo teisės gynimo priemone teismuose, nebent tais pažeidimais padaryta ypač esminė žala". Taip pat paminėjo Danijos, Olandijos ir Vokietijos teismų sprendimus, kuriuose teigiama, kad ieškovas negali skųstis pažeidimais, kurie nepadarė jam jokios žalos.

Šiuo atveju labiau domina ne pats lyginamasis nagrinėjimas, o tai, kad Teismas, nepaisant stipriai akcentuojamo prancūziškojo požiūrio, jau anksčiau yra priėjęs prie tokios išvados. Dėl to kyla dvi problemos: pirma, sunku tiksliai įvardyti Teismo taikomų bendrųjų principų kilmę – teisėjai negali visiškai atsiriboti nuo savo teisinio paveldo, net jei speciali lyginamoji analizė ir neminima – ir antra, atsiranda pavojus Bendrijos teisę traktuoti kaip Prancūzijos administracinės teisės išplėtimą. Ši problema iškilo Byloje 37/72 *Marcato prieš Komisiją (Marcato v Commission)*[415] dėl pranešime apie konkursą nenurodytos amžiaus ribos. A G. Mayras pasirėmė klasikiniu prancūzišku požiūriu: „Kandidatas, kuriam nebuvo leista dalyvauti konkurse, turi neginčijamą teisę ginčyti konkurso, iš kurio, jo nuomone, buvo neteisėtai pašalintas, eigą. Jam negali būti užkirstas kelias kelti ieškinio dėl teisinių klausimų, kad ir kokie jie bebūtų."

Nepaisant to, Teismas neatsižvelgė į minėtą normą, o akcentavo pareiškėjo pageidavimą dėl amžiaus ribos nurodymo, pažymėdamas, kad nurodžius amžiaus ribą pareiškėjas būtų turėjęs pats pasišalinti iš konkurso.

Panašių pavyzdžių dėl konkurso procedūrų galima rasti ir sujungtose bylose 209-215 ir 218/78 *Van Landewyck prieš Komisiją (Van Landewyck v Commission)*[416]. Ieškinyje buvo teigiama, kad Komisija perdavė neteisingai konfidencialią informaciją ieškovams, tačiau Teismas nusprendė, jog vien dėl to sprendimo negalima panaikinti, nebent būtų įrodyta, kad sprendimas būtų buvęs kitoks, jei nebūtų įvykdytas šis pažeidimas. Faktiškai buvo nuspręsta, kad gauta informacija nesuteikė pareiškėjui teisės remtis kokiu nors argumentu, galėjusiu daryti įtaką sprendimo esmei.

Ši taisyklė taip pat taikytina nagrinėjant valstybių narių (ir, matyt, EB institucijų) pateiktus ieškinius: Byloje 259/85 *Prancūzija prieš Komisiją (France v Commission)*[417] nagrinėjant valstybės pagalbą buvo nuspręsta, kad net ir valstybė narė turi įrodyti, jog ginčijamas sprendimas būtų buvęs kitoks, jei nebūtų įvykdytas procedūrinis pažeidimas.

Pareiškimas dėl negaliojimo (plea of illegality)

Kadangi EB Sutarties 184 straipsnyje yra tiksli nuoroda dėl EB Sutarties 173 straipsnyje įtvirtintų anuliavimo pagrindų, tokias pačias nuostatas galima taikyti ir šiuo atveju. Tačiau remiantis šios knygos kontekstu reikėtų pažymėti, kad Teismas pareiškimą dėl negaliojimo nustatė bendruoju principu, kurio esmė ta, jog asmuo, kuriam leidžiama ginčyti atskirą aktą (individualaus pobūdžio), tuo pat metu gali ginčyti ir bendrojo teisės akto, kuriuo vadovaujantis tam tikras atskiras aktas buvo priimtas, galiojimą, o to daryti tiesiogiai jis negalėtų. Nors EAPB Sutarties 36 straipsnyje numatyta, jog asmuo turi teisę ginčyti pagrindinio bendrojo sprendimo galiojimą tik tuo atve-

ju, kai jis siekia, kad sprendimas dėl piniginės nuobaudos ar periodinių baudos mokėjimų būtų panaikintas. Byloje 9/56 *Meroni prieš AV (Meroni v HA)*[418] buvo nuspręsta, kad tai atspindėjo tik specifinį EB ir Euratomo Sutartyse įtvirtinto bendrojo principo taikymo būdą, kai juo vadovaujantis pareiškėjui leidžiama ginčyti bendrųjų sprendimų ir rekomendacijos, kuriais remiantis tam tikras buvo priimtas sprendimas, galiojimą. EB Sutarties 184 straipsnyje ir Euratomo Sutarties 156 straipsnyje leidžiama pradėti nagrinėti Reglamento „netaikomumo" klausimą proceso, kuriame jis yra ginčijamas, metu, tačiau Byloje 92/78 *Simmenthal prieš Komisiją (Simmenthal v Commission)*[419] buvo nuspręsta, kad EB Sutarties 184 straipsnis turi būti taikomas ir aprėpti Bendrijos institucijų aktus, kurie, net ir nebūdami reglamentais, sukelia analogiškas pasekmes, ir todėl juos tiesiogiai ginčyti gali tik Bendrijos institucija ar valstybė narė. Šiuo atveju pareiškėjas galėjo pareikšti apie bendrojo pranešimo dėl kvietimo dalyvauti negaliojimą neteisėtumo, nes juo remiantis ginčijamas sprendimas ir buvo priimtas.[420]

Nacionalinių teismų kreipimaisi

EB Sutarties 177 straipsnyje ir paralelinėse kitų Sutarčių nuostatose nėra specialiai įtvirtintų pagrindų, kuriais remiantis Teismas galėtų pripažinti Bendrijos teisės aktus negaliojančiais priimdamas preliminarų nutarimą pagal nacionalinio teismo kreipimąsi dėl tokio nutarimo. Dėl to daugelyje bylų, atsižvelgiant į nacionalinio teismo kreipimąsi, Europos Teismas Bendrijos priemonę pripažino negaliojančia tik todėl, kad, pavyzdžiui, ji pažeidė nediskriminacijos[421], proporcingumo[422] ar teisėtų lūkesčių apsaugos principus[423]. Be to, nacionalinis teismas

privalo išsiaiškinti *locus standi* klausimus, taip pat – ar egzistuoja bylos šalių interesai dėl nurodyto bendrojo principo pažeidimo, nes kaip jau buvo aptarta 4 skyriuje, bylos šalis, iš tiesų galėjusi pateikti tiesioginį ieškinį dėl anuliavimo, bet to laiku nepadariusi, negali ginčyti Bendrijos akto galiojimo[424].

Atsakomybė už nuostolius

Kaip jau buvo minėta[425], EB Sutarties 215 straipsnyje yra nurodoma nesutartinė atsakomybė dėl nuostolių, kuri nustatoma „pagal bendrus valstybių narių įstatymams būdingus principus". Ši nuostata yra vienintelė tiesioginė Sutartyse egzistuojanti užuomina, kad bendrieji principai kilę iš valstybių narių įstatymų. Prieš pradedant aptarinėti, kokio mąsto bendrųjų principų pažeidimas sukelia atsakomybę dėl nuostolių, reikia pažymėti, kad šioje sferoje Bendrijos teisei įtaką padarė nacionaliniai principai ne tik dėl atsakomybės pagrindų, bet ir dėl tokių dalykų kaip, pavyzdžiui, nukentėjusiojo asmens nerūpestingumo, dėl kurio gali būti sumažinami, bet nebūtinai panaikinami atlygintini nuostoliai koncepcijos išsiplėtojimo[426]; bei taip pat svarstant ar galima atsakomybė „be kaltės" pagal EB Sutarties 178 ir 215 straipsnius, kuriuose tiesiogiai remiamasi vokiškąja „Sonderopfer" (specialios aukos) bei prancūziškąja „rupture de l'égalité devant les charges publiques" (nevienodas visuomeninių pareigų paskirstymas)[427] koncepcijomis.

Atsakomybės už žalą, atsiradusią dėl privalomųjų norminių aktų, klausimai jau nuo Bylos 5/71 *Schöppenstedt prieš Tarybą (Schöppenstedt v Council)*[428] dažnai buvo sprendžiami vadovaujantis nuostata, kad „jei žala padaryta dėl teisinio akto priėmi-

mo ekonominės politikos priemonių srityje, tai Bendrijai nėra užtraukiama nesutartinė atsakomybė už nuostolius, kuriuos dėl tos veiklos patiria asmenys <...> nebent būtų akivaizdžiai pažeista aukštesnės galios asmens apsaugos teisės norma", vėlesniuose sprendimuose žodį „akivaizdžiai" pakeičiant „rimtai". Tokiomis „aukštesnės galios normomis" gali būti iš pačios Sutarties kilusios normos, ir Teismo pripažinti bendrieji Bendrijos teisės principai[429]. „Aukštesnės galios normų" pripažinimas įrodo tą faktą, kad Europos Bendrijos kontekste egzistuoja tam tikros pagrindinės teisės normos, kurių Bendrijos institucijos visuomet privalo laikytis, nepaisant to, kokias formuluotes jos vartoja. Kitaip tariant, Bendrijos teisės pagrindiniai bendrieji principai, tokie kaip nediskriminavimo, teisėtų lūkesčių apsaugos ar proporcingumo, visuomet turi aukštesnę teisinę galią nei bet koks Bendrijos antrinis teisės aktas.

Tačiau aukštesnės galios normos pažeidimas pats savaime negali būti pakankamai „rimta" priežastimi, užtraukiančia atsakomybę dėl nuostolių. Apie tai galima spręsti iš sujungtų bylų 83 ir 94/76 ir t. t. *Bayerische HNL prieš Tarybą ir Komisiją (Bayerische HNL v Council and Commission)*[430]. Ginčytame Reglamente buvo įtvirtintas reikalavimas gyvulių pašarų gamintojams pirkti nugriebto pieno miltelius pagal intervencines schemas, ir tai buvo pripažinta specialaus nediskriminavimo principo, įtvirtinto EB Sutarties 40(2) straipsnyje, bei bendrojo proporcingumo principo pažeidimu. Nepaisant to, Teismas nustatė, kad „asmenims gali būti keliami reikalavimai <...> pripažinti tam tikrose ribose jų ekonominiams interesams darančią žalą, remiantis įstatyme įtvirtinta priemone – nesuteikiant jiems teisės gauti kompensacijų iš valstybės lėšų net tuo atveju, jei minėta priemonė būtų pripažinta niekine". Kadangi Reglamen-

tas pakėlė gamybos kainas maždaug tik 2 proc., t. y. gerokai mažiau nei pasaulinės panašių gyvulių pašarų rinkos kainų svyravimai, buvo nuspręsta, kad „Reglamento poveikis įmonių pelnui neviršijo ekonominės rizikos, būdingos šiems žemės ūkio sektoriams".

Beje, Byloje 238/78 *Ireks-Arkady prieš Tarybą ir Komisiją (Ireks-Arkady v Council and Commission)*[431] buvo nuspręsta, kad Reglamentas pažeidė bendrąjį vienodo traktavimo principą, nes juo remiantis buvo nutrauktos grąžinamosios išmokos už *quellmehl* produkciją, tuo tarpu už paprastą krakmolą (prieš pagaminant želatiną) jos išliko. Taigi padaryta žala „viršijo šiai veiklos sferai būdingos ekonominės rizikos ribą", nors taip pat buvo pabrėžta, kad nukentėjo nedaug gamintojų ir kad nutraukus grąžinamasias išmokas buvo pažeista ir kukurūzų krakmolo gamintojų lygybė, kuri egzistavo nuo pat bendros javų rinkos organizavimo pradžios (1962 m.). Apibendrinant galima padaryti išvadą, kad aukštesnės galios normos pažeidimas bus laikomas pakankamai „rimtu", jei padaryta žala peržengs Teismo nustatytą, konkrečiai sferai būdingą ekonominės rizikos ribą, nors tokiais atvejais Teismas taip pat pabrėžė, kad Bendrija nebus atsakinga, nebent jos institucija akivaizdžiai ir šiurkščiai viršijo savo įgaliojimus, bet tai yra daugiau institucijos elgesio, o ne žalos dydžio įvertinimo kriterijus, sunkiai suderinamas su galimybe šioje sferoje pritaikyti atsakomybę be kaltės.

Bylose C-104/89 ir C-37/90 *Mulder prieš Tarybą ir Komisiją (Mulder v Council and Commission)*[432] yra atskirtas elgesys, užtraukiantis atsakomybę, nuo elgesio, tokios atsakomybės neužtraukiančio. Pieno gamintojai, pateikė ieškinius Teismui, nes sutikę nutraukti pieno produkcijos gamybą penkeriems metams pagal ankstesnę Bendrijos schemą kai negamino produkcijos

būtent tais metais (šiuo atveju –1983 m.), kai buvo skaičiuojamos pieno kvotos, ir todėl jiems nebuvo suteiktos kvotos, kai 1984 m. Tarybos reglamentu 857/84 buvo įvesta kvotų sistema. Teismui pripažinus šiuos teisės aktus neteisėtais[433] vėliau jiems buvo suteiktos pieno kvotos, sudarančios 60 proc. jų pagamintos produkcijos per metus prieš jiems pradedant dalyvauti „iš gamybos pasitraukiančių" schemoje pagal Tarybos reglamentą 764/89, o tai Teismas taip pat pripažino neteisėtu[434]. Abiem atvejais buvo nuspręsta, kad teisės aktai pažeidė bendrąjį teisėtų lūkesčių apsaugos principą, tačiau nagrinėjant ieškinį dėl žalos atlyginimo buvo nuspręsta, kad tik pirmasis teisės aktas, kuriuo remiantis nebuvo suteiktos jokios kvotos, užtraukia atsakomybę Bendrijos institucijoms.

Teismas paaiškino, kad Bendrijos institucijos, visiškai neatsižvelgdamos į suinteresuotų gamintojų padėtį, akivaizdžiai ir šiurkščiai pažeidė savo galias, o dėl to atsiradusios pasekmės peržengė šiai sferai būdingos ekonominės rizikos ribą. Kita vertus, remiantis teisės aktu, kuriuo minėtiems gamintojams buvo suteiktos 60 proc. kvotos nuo jų buvusios produkcijos, atsižvelgta į jų padėtį (nors ir pažeidžiant teisėtų lūkesčių principą), nes šis teisės aktas atskleidė ekonominės politikos siekį išlaikyti netvirtą pieno rinkos balansą, taip pat suderinti laikinai nutraukusių gamybą ir kitų gamintojų interesus. Teismo nuomone, Taryba atsižvelgė į svarbesnius viešuosius interesus ir dėl to labai neviršijo savo galių.

Galima teigti, jog siekiant nustatyti, ar aukštesnės galios norma rimtai pažeista priėmus šį sprendimą, buvo labiau akcentuotas institucijos elgesys, o ne pareiškėjo patirtos žalos dydis. Taigi galima suabejoti, ar 40 proc. produkcijos praradimas – tai normali prekybos rizika.

Kaip ten bebūtų, atsakomybę už žalą, atsiradusią dėl teisės aktų, užtraukia ne tik aukštesnės galios normos pažeidimas, kilęs dėl pačio akto turinio, bet taip pat ir, pavyzdžiui, jo įgyvendinimo aplinkybės. Tokia nuostata buvo patvirtinta Byloje 74/74 *CNTA prieš Komisiją (CNTA v Commission)*[435], kurioje buvo nuspręsta, kad nutraukus tam tikrų dydžių piniginių kompensacijų mokėjimus netaikant jokių pereinamojo laikotarpio priemonių, kai nėra jokio itin svarbaus viešojo intereso, buvo pažeisti pareiškėjo teisėti lūkesčiai. Tai įvyko tada, kai piniginės kompensacijos buvo apskaičiuojamos remiantis dolerio kursu ir todėl, Teismo nuomone, „prekybininkas gali teisėtai tikėtis, jog jam neatšaukiamai sudarius sandorį <...> neįvyks jokie nenumatyti pokyčiai, dėl kurių jis neišvengiamai patirtų nuostolių dėl valiutų kursų pokyčių“. Tačiau apdairus verslininkas galėjo traktuoti pirmiau buvusį piniginės kompensacijos dydį, kuris rėmėsi nacionalinių valiutų verte, išreikšta doleriu, kaip apimantį valiutų kursų pokyčių riziką, nors kyla abejonė, ar jis gali vėliau įsigaliojusį piniginės kompensacijos dydį (panaikintą 1992 m. pabaigoje), laikyti padengiančiu skirtumą tarp Tarybos nustatyto nacionalinės valiutos „reprezentacinio kurso“ ir šios valiutos einamosios vertės, išreikštos Bendrijos valiutų krepšeliu.

Valstybių narių veiklos apribojimai

Bendrosios nuostatos

Bendrieji Bendrijos teisės principai reguliuoja valstybių narių veiklą tik tada, kai jos veikia Bendrijos teisės ribose. Taigi nors lyčių lygybės principą galima tiesiogiai taikyti Bendrijos

institucijų veikloje[436], tačiau nacionalinės valdžios atžvilgiu jis taikomas tik esant specialiam Bendrijos teisės aktui[437]. Nacionalinėms saugumo priemonėms, skirtoms laisvam prekių judėjimui užtikrinti pagal EB Sutarties 36 straipsnį, buvo taikomas proporcingumo testas[438], o nacionaliniams apribojimams dėl kapitalo judėjimo tuo metu, kai Bendrijos teisės aktai nereikalavo šių judėjimų liberalizavimo, toks testas taikomas nebuvo[439], kadangi tokie apribojimai buvo tik nacionalinės teisės dalykas, todėl nereikėjo jų derinti su Bendrijos proporcingumo ar nediskriminavimo principais.

Tačiau Bendrijos teisėje remiantis bendraisiais principais gali būti tiek teigiamų, tiek ir neigiamų įpareigojimų. Pavyzdžiui, pagal Bendrijos pirmenybės (preferencijos) principą valstybėms narėms gali būti keliamas reikalavimas nustatyti tam tikrus mokesčius prekėms, importuojamoms iš trečiųjų šalių, jei jos pažeidžia Bendruosius muitų tarifus [440]. Be abejo, tais atvejais, kai Bendrijos teisė traktuoja nacionalines institucijas kaip kompetentingus organus, nacionalinių institucijų veiksmai gali būti pagrindas atsirasti teisėtiems lūkesčiams pagal Bendrijos teisę [441] .

Apribojimų apimtis

Nacionalinės valdžios institucijų veikla priklauso Bendrijos teisės sferai tada, kai jos įgyvendina Bendrijos politiką, pavyzdžiui: Bendrąją žemės ūkio politiką, kada jų veikla tiesiogiai remiasi kitais Bendrijos teisės aktais, ir vadovaujantis Bendrijos teise joms leidžiama nustatyti tam tikrus apribojimus veiklai, ypač jei tai susiję su laisvo judėjimo teisių įgyvendinimu pagal Bendrijos teisę.

Nors iš pirmo žvilgsnio atrodytų, jog 40(3) straipsnis draudžia gamintojų diskriminavimą, o įtvirtintas bendrasis nediskriminavimo principas reguliuoja tik Bendrijos teisės aktų galiojimą, tačiau Europos Teismas, spręsdamas Bendrosios žemės ūkio politikos kontekste bylas 201 ir 202/85 *Klensch prieš Liuksemburgo žemės ūkio valstybės sekretorių (Klensch v Luxembourg Secretary of State for Agriculture)*[442], nusprendė, kad minėtas principas yra taikytinas bet kokiai tiek Bendrijos, tiek nacionalinių valdžios institucijų priimtai priemonei kalbant apie bendrą žemės ūkio rinkos organizavimą. Taigi šiuo atveju buvo nuspręsta, kad Liuksemburgo Vyriausybė savo nuožiūra pasirinkus pagal kuriuos metus bus skaičiuojamos pieno kvotos remiantis pieno kvotų sistemomis, turėjo laikytis nediskriminavimo principo.

Taip pat galima pažymėti, kad dėl Bendrosios žemės ūkio politikos, kalbant apie pieno kvotų taisykles, buvo nuspręsta, kad valstybėms narėms yra privalomi bendrieji Bendrijos teisės principai, reikalaujantys gerbti nuosavybės teises[443].

Byla 222/84 *Johnston prieš RUC Vyriausiąjį konsteblį (Johnston Chief Constable af the RUC)*[444] byla gali būti pavyzdys, kada Bendrijos teisės aktais yra reguliuojama valstybių narių veikla. Poniai Johnston buvo įteiktas Valstybės sekretoriaus išduotas liudijimas remiantis Šiaurės Airijos lyčių diskriminavimo įsakymu, kuriame buvo pateikti „aiškūs įrodymai" dėl lyčių lygybės principo pažeidimo. Teismas nuprendė, kad EB direktyvos nuostata, reikalaujanti, kad valstybės narės visiems asmenims, laikantiems save nukentėjusiais dėl lyčių diskriminacijos, užtikrintų galimybę gintis teisme, atspindi bendrąjį teisės principą, būdingą valstybių narių konstitucinėms tradicijoms, taip

pat – specialias Žmogaus teisių konvencijos nuostatas. 5 skyriuje buvo paminėta, kad Teismo sprendimu bendrasis efektyvios teisminės kontrolės principas reiškia, kad valstybės institucija, priimdama galutinį dokumentą, negali iš asmens atimti galimybės teisminio proceso būdu apginti teises, įtvirtintas Direktyvoje.

Pirmasis Europos Teismo sprendimas, besiremiantis konkrečiomis Žmogaus teisių konvencijos nuostatomis, gali būti pavyzdys, kad valstybių narių galios yra ribojamos bendraisiais principais tais atvejais, kai Bendrijos teisė jas įgalina nustatyti tam tikrus apribojimus veiklai, kuri priešingu atveju yra leidžiama ar reikalaujanti leidimo pagal Bendrijos teisę[445]. Byla kilo dėl to, kad Prancūzijos valdžia, remdamasi visuomenės interesų politikos pagrindais pagal EB Sutarties 48 straipsnį, pabandė apriboti italo darbininko teises gyventi Prancūzijoje, nes pastarasis itin aktyviai dalyvavo Prancūzijos vidaus politiniame gyvenime 1968-ųjų įvykių metu. Teismas nustatė, kad apribojimai valstybių narių galioms kontroliuoti kitų valstybių narių piliečių judėjimą remiantis Bendrijos teise tiesiog atspindėjo bendresnio pobūdžio principą, įtvirtintą įvairiose Žmogaus teisių konvencijos nuostatose ir numatantį, kad „minėtuose straipsniuose įtvirtintas teises galima apriboti saugant demokratinės visuomenės nacionalinius ar visuomeninius interesus tik kilus demokratinėje visuomenėje būtinybei juos apginti“. Taigi sprendime buvo nustatyta, kad migranto darbininko teisės nuolat apsigyventi apribojimas dėl jo profesinės sąjungos veiklos nebuvo būtinas ginant demokratinės visuomenės nacionalinius ar visuomeninius interesus.

Šiame kontekste yra svarbus proporcingumo principas, ypač kalbant apie laisvos prekių rinkos nacionalinius apriboji-

mus[446]. Galima teigti, kad Teismas taiko gana griežtą proporcingumo testą nacionalinėms nuostatoms, kurios veikia ribotų išimčių, numatytų EB Sutartyje dėl pagrindinių keturių laisvių veikimo, sferoje. Taigi Byloje 118/75 *Watson and Belmann*[447] buvo nuspręsta, kad nors Italija ir galėjo reikalauti užsienio piliečių pranešti apie savo buvimą, tačiau buvo neteisėta nustatyti tokią neproporcingą nuobaudą, kuri tapo asmenų laisvo judėjimo kliūtimi.

Be to, tokiu pat požiūriu remiantis buvo įvertintos nacionalinės priemonės, kurios lyg ir nustatė sankcijas už Bendrijos teisės reikalavimų nesilaikymą, bet iš tiesų galėjo daryti netiesioginį poveikį Bendrijos teisėje įtvirtintų teisių vykdymui. Kaip pavyzdį galima pateikti Tarybos direktyvą 80/1263, kuri numatė mechanizmą, pagal kurį asmuo, turintis vienoje valstybėje narėje išduotą vairuotojo pažymėjimą, bet nusprendęs nuolat apsigyventi kitoje valstybėje narėje, galėtų pasikeisti į jo buvimo valstybėje išduodamą pažymėjimą. Tačiau buvo nustatyta, kad asmens buvimo valstybė senąjį pažymėjimą pripažins tik vienerius metus, o tai reiškė, kad pažymėjimas privalo būti pakeistas būtent šį laikotarpį. Toks reikalavimas buvo panaikintas 1996 metais įsigaliojus Tarybos direktyvai 91/439, kurioje buvo numatyta, jog abi valstybės turi pripažinti vairuotojo pažymėjimus. Byloje C-193/94 *Skanavi ir Chryssanthakopoulos*[448] ponia Skanavi ir jos vyras 1992 m. atvyko nuolat gyventi į Vokietiją siekdami perimti Vokietijos įmonę. Ponią Skanavi sustabdė Vokietijos policija šiek tiek daugiau nei po vienerių metų jai dar tebeturint Graikijos vairuotojos pažymėjimą ir dėl to jai buvo pateikti kaltinimai pagal tam tikrą Vokietijos normą dėl vairavimo neturint vairuotojo teisių, kurios sankcija numatė laisvės atėmimo bausmę iki vienerių metų.

Europos Teismo nuomone, tuo metu pagal EB Sutarties 52 straipsnį galiojęs valstybių narių reikalavimas pripažinti vairuotojo pažymėjimus nebuvo visiškai suderintas. Tačiau Teismas taip pat pažymėjo, kad nors pagal Direktyvą 80/1263 pažymėjimą derėjo pasikeisti per vienerius metus, jis, tam laikotarpiui pasibaigus, ir toliau liko galioti toje šalyje, kurioje buvo išduotas. Taigi, teisė vairuoti transporto priemonę priimančios šalies teritorijoje nebuvo suteikta, nes nebuvo išduotas toje šalyje galiojantis pažymėjimas, o įpareigojimas pakeisti vairuotojo pažymėjimą yra traktuotinas kaip būdas paklusti administraciniams reikalavimams. Ir nors pripažindamas, jog nesant Bendrijos normų valstybės narės turi teisę pačios nustatyti nuobaudas už tokius pažeidimus, Teismas (remdamasis A. G. Léger) nusprendė, kad jos neturi teisės, reguliuodamos tokius formalumus, nustatyti tokias neproporcingai griežtas nuobaudas, pažeidimo atžvilgiu, kad jos galėtų tapti kliūtimi laisvam asmenų judėjimui, ypač jei būtų numatyta laisvės atėmimo bausmė. Be to, Teismo nuomone, kriminalinių bausmių, net ir finansinio pobūdžio, taikymas būtų neproporcingas pažeidimo sunkumui atsižvelgiant į nuteisimo sukeliamas pasekmes, pavyzdžiui, asmens darbinei ar profesinei veiklai, ypač jo galimybei užsiimti veikla ar užimti tam tikras pareigas, o tai savo ruožtu vėliau ilgam apribotų judėjimo laisvę.

Proporcingumo principas taip pat buvo naudojamas patikrinti valstybių narių tam tikrų valstybinių sektorių įdarbinimo politikos teisėtumą. Bylose C-259/91, C-331/91 ir C-332/91 *Allué prieš Università degli Studi di Venezia (Allué v Università degli Studi di Venezia)*[449] kilo klausimas dėl Italijos teisės aktų, ribojančių užsienio kalbų asistentų universitete darbo sutarčių

trukmę iki vienerių metų, o toks ribojimas neatitiko EB Sutarties 48(2) straipsnio dėl laisvo darbuotojų judėjimo, nes minėtos nuostatos faktiškai kalbėjo apie darbuotojus, esančius kitų valstybių narių piliečiais. Buvo nuspręsta, kad tokios nuostatos atitiko 48(2) straipsnio sąlygas tik ta prasme, kiek jos „gerbė" proporcingumo principą, t. y. kiek jose buvo nustatytos tinkamos ir būtinos priemonės užsibrėžtam tikslui pasiekti. Taigi Bendrijos teisė neužkirto kelio valstybėms narėms su užsienio kalbų asistentais sudaryti darbo sutartis apibrėžtam laikotarpiui nuo jų paskyrimo momento, išskyrus tai, jei pagal mokymo programą reikalavimai negali būti įvykdyti per tą laiko tarpą. Kita vertus, ilgiau trunkančių mokymo programų sutartys, t. y., kai dėstomos privalomos ar labai populiarios kalbos, turi būti neterminuotos kaip ir tokiais pat pagrindais sudarant sutartis su kitų dalykų dėstytojais. Atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, vienerių metų darbo sutartis esant galimybei ją pratęsti, buvo nesaugi asistentams dėl darbo santykių išlaikymo ir sudarė galimybę nacionalinei valdžiai tuo piktnaudžiauti. Taigi tai prieštaravo EB Sutarties 48(2) straipsniui.

Byloje C-288/89 *Gouda*[450] Teismas, remdamasis EB Sutarties 59 straipsniu dėl paslaugų teikimo, nusprendė, kad nacionalinių nuostatų taikymas paslaugų teikėjams, įsisteigusiems kitose valstybėse narėse turi užtikrinti užsibrėžto tikslo siekimą, kad nebūtų imamasi to, kas nėra būtina tam tikslui pasiekti. Kitaip tariant, jei neįmanoma pasiekti tokį patį rezultatą švelnesnėmis priemonėmis.

Bendrijos teisės principų įtaka Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės teisės sistemai

Klausimai

Nacionaliniu lygmeniu Bendrijos teisės principai yra taikomi Bendrijos teisės kontekste. Tačiau lieka neišspręstas bendresnis klausimas, kiek plačiai Europos Bendrijos teisės, o ypač Europos Teisingumo Teismo, išplėtotos teisinės priemonės, koncepcijos bei principai galioja Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės teisės sistemoje. Akivaizdi įtaka buvo juntama tada, kai reikėjo priimti nacionalines priemones Bendrijos teisės pažeidimams spręsti, ir kai kuriais atvejais buvo akivaizdu, kad Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės teismai iš anksto nuspėjo, kokiu požiūriu remsis Europos Teismas.

Kai Prancūzijos paukštienos gamintojai, remdamiesi Europos Teismo sprendimu, pripažįstančiu, jog Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės apribojimai Prancūzijos paukštienos importui faktiškai pažeidė EEB Sutarties 30 straipsnį ir negalėjo būti pateisinti sveikatos apsauga, Anglijos teismuose pateikė ieškinius Žemės ūkio ministerijai[451], kilo klausimas dėl atsakomybės atlyginti žalą pažeidus EB teisę ministe-

rijos aktais [452]. Apeliacinio teismo teisėjas Parkeris LJ, pateikdamas daugumos sprendimą, minėtoje byloje dėl žalos atlyginimo rėmėsi Europos Teismo precedentine teise dėl Bendrijos institucijų atsakomybės atlyginti teisės aktų sąlygotą žalą pagal 215 straipsnį, siekdamas apriboti aplinkybes, kurioms esant būtų užtraukiama tokia atsakomybė, kai Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės ministras pažeidžia Bendrijos teisę. Nors analogijos privalumais ir abejojama[453], tačiau galima pateikti pavyzdį, kai bendrasis Bendrijos teisės principas, išplėtotas iš pirmųjų valstybių narių teisės, buvo pritaikytas nacionalinėje teisės sistemoje tos valstybės narės, įstojusios į EB su „antrąja banga". Taigi Žemės ūkio ministerija taikiai išsprendė ginčą išmokėdama Prancūzijos gamintojams 3,5 mln. svarų sterlingų[454]. Beje, po dešimties metų Europos Teismas Bylose C-46/93 *Brasserie du Pêcheur* ir C-48/93 *Factortame III* pasirėmė tokiu pačiu požiūriu[455]. Teismas, svarstydamas sąlygas, kurioms esant valstybė narė gali užsitraukti tokią atsakomybę, pripažino, kad jos iš principo turėtų būti tokios pačios kaip ir reguliuojančios Bendrijos institucijų atsakomybę pagal EB Sutarties 215 straipsnį, atsižvelgiant į ginčijamo teisės akto autoriaus kompetenciją. Tačiau jei pagal 215 straipsnį (turintį ypač plačius įgaliojimus) Bendrijos institucija, tik akivaizdžiai ir šiurkščiai pažeidusi savo įgaliojimus užsitrauks atsakomybę, Teismas nurodė, jog valstybės narės neturi nuolatinės visa apimančios diskrecijos teisės veikdamos Bendrijos teisės reguliuojamose sferose. Vis dėlto Teismas minėtose dviejose bylose nusprendė, kad valstybių narių kompetencija yra tinkama ir nurodė tokiomis aplinkybėmis kylančios atsakomybės kriterijus: pažeista nuostata turi suteikti teises asmenims; pažeidimas turi būti pakanka-

mai rimtas; turi būti tiesioginis priežastinis ryšys tarp valstybės pažeisto įsipareigojimo ir nukentėjusių šalių patirtos žalos.

Teismas, kalbėdamas apie pažeidimo rimtumą, pasiūlė, jog reikėtų atsižvelgti į pažeistos normos aiškumą ir tikslumą, Bendrijos ar nacionalinės valdžios institucijoms paliktą kompetenciją, į tai, ar pažeidimas ir padaryta žala buvo tyčiniai, ar nėra pateisinamų teisės klaidų, ar Bendrijos institucijos pozicija prisidėjo prie pažeidimo ir, ar buvo priimtos ar išlaikytos priešingos Bendrijos teisei nacionalinės priemonės (arba praktika). Ypač Teismas pabrėžė, kad Bendrijos teisės pažeidimas bus laikomas pakankamai rimtu, jei išliks ir po to, kai bus priimtas sprendimas, patvirtinantis tokį pažeidimą, arba bus priimtas preliminarus nutarimas ar įsigalėjusi precedentinė teisė, kuria remiantis bus akivaizdu, jog ginčijamas elgesys yra pažeidimas. *Factortame III* byloje taip pat buvo pasiūlyta atsižvelgti į Komisijos tam tikru laiku išsakytas nuomones. Kita vertus, Teismas nusprendė, kad nereikia įrodyti (Teismo nuomone, dėl šios koncepcijos skirtingose teisinėse sistemose egzistuoja įvairūs požiūriai) nacionalinės valdžios institucijų kaltės greta to, kad nustatomas jų padarytas pakankamai rimtas Bendrijos teisės pažeidimas.

Beje, šio skyriaus tikslas yra ne tik parodyti, kokią įtaką bendrieji Bendrijos teisės principai turi tada, kai Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės institucijos taiko Bendrijos teisę, bet taip pat ir kokią įtaką jie daro situacijoms, kurių tiesiogiai Bendrijos teisė nereguliuoja. Šiuo tikslu derėtų panagrinėti tris koncepcijas ar principus, kuriais paprastai remiasi Europos Teisingumo Teismas: tikslinį interpretavimą, teisėtų lūkesčių apsaugos principą ir proporcingumo principą.

Žinoma, yra sunku, o gal ir neįmanoma, įrodyti, jog kai kurie principai taikomi Jungtinės Didžiosios Britanijos Karalystės teisinės sistemoje vien tik todėl, kad jie egzistuoja kaip bendrieji Bendrijos teisės principai. Tačiau galima teigti, kad Anglijos teisė ir Bendrijos teisė turi glaudžių paralelių, kalbant apie konkrečių principų plėtrą Jungtinei Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystei įstojus į Europos Bendrijas.

Tikslinis interpretavimas

Ypač ryškus pavyzdys gali būti ne bendrasis Bendrijos teisės principas, bet viena iš joje dažniausiai naudojamų technikų, t.y. tikslinis ar teleologinis interpretavimas. Šis principas turėjo ypatingą reikšmę įsigaliojant daugeliui EB Sutarties pagrindinių nuostatų. Be to, jo atsiradimą paskatino ir tas faktas, kad Bendrijos teisės aktų tekstai visomis oficialiomis (šiandieną jų – 11) Bendrijos kalbomis yra laikomi autentiškais. Be to, daugelyje sprendimų yra tokios pastraipos kaip ir šioji, paimta iš 1973 metų sprendimo[456]:

> Negalima remtis jokiais lingvistiniais skirtingų kalbinių variantų skirtumais, šiuose variantuose vartojamu skirtingu žodžių skaičiumi, nes ginčijamų nuostatų reikšmė privalo būti nustatyta pagal jų tikslus.

Kita vertus, kol šis požiūris Jungtinėje Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystėje nebuvo žinomas, vyravo tradicija aktus aiškinti remiantis juose vartojamų žodžių lingvistine analize, taigi tokią techniką buvo bandoma taikyti ir Bendrijos teisėje. Byloje *R prieš Henn ir Darby (R v Henn and Darby)*[457]

kilo klausimas, ar Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės draudimas importuoti nepadorias prekes įtvirtino priemonę, lygiaverčią kiekybiniams importo iš kitos valstybės narės apribojimams, draudžiamą remiantis EB Sutarties 30 straipsniu, t. y. plačiausia Sutarties nuostata dėl laisvo prekių judėjimo. Tuometinis vyriausiasis teisėjas lordas Widgery'as pasiūlė, kad esant *absoliučiam* draudimui negali būti „kiekybinio" apribojimo, nes draudimas nustatytas neatsižvelgiant į kiekį. Nesunku įsivaizduoti, kokia būtų vidaus rinkos apimtis, jei valstybės narės galėtų nevaržomai nustatyti absoliučius draudimus įvežti prekes iš kitų valstybių narių. Europos Teismas 30 straipsnį išaiškino, kaip draudžiantį „valstybėms narėms priimti normas, kurios tiesiogiai ar netiesiogiai, faktiškai ar potencialiai gali trukdyti Bendrijos vidaus prekybai". Laimė, Lordų rūmai deramai atsižvelgė į Europos Teismo precedentinę teisę ir perdavė klausimą Teismui, kad būtų priimtas preliminarus nutarimas[458]. Europos Teismas nusprendė, kad draudimas iš tiesų buvo priemonė, ekvivalentiška kiekybiniam apribojimui, tačiau ji gali būti pateisinta visuomenės moralės principais, remiantis EB Sutarties 36 straipsniu.

Nepaisant to, kad praėjus keleriems metams po Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės prisijungimo Apeliaciniame teisme lordas Denningas bandė panaudoti Europos Teismo techniką su Bendrijos teise[459] nesusijusiam klausimui spręsti, apibūdindamas tą techniką, „neįprastais" angliškais žodžiais – „schematišku ir teleologiniu" interpretacijos metodu, įvardydamas ją kaip leidžiančią spręsti problemas nagrinėjant teisės aktų struktūrą bei tikslą, tačiau Lordų rūmų požiūris buvo gerokai kitoks. Lordas Wilberforc'as teigė[460], kad jis neturė-

jo naudos iš metodų, kurie, kaip sakoma, yra naudojami Europos Bendrijų Teisingumo Teisme aiškinant EB Sutartį.

Tačiau jau 1980-ųjų viduryje Anglijos teisėjai net ir spręsdami „teisininkų teisės“ dalykus iš tiesų taikė tikslinę interpretaciją taip ją ir įvardydami. Taigi Byloje *Bank of Scotland prieš Grimes (Bank of Scotland v Grimes)*[461], Apeliacinio teismo teisėjai pareiškė, kad 1973 metų Teisingumo vykdymo įstatymo 8 skyriui taiko tikslinės interpretacijos metodą, kai norima palikti namo nuosavybę savininkui, nepajėgusiam sumokėti likusios paskolos dalies nekilnojamam turtui įsigyti ne tik reguliariai mokant tradicinę paskolą (tai reguliuoja minėta nuostata), bet taip pat ir dotacijos formos paskolos atveju (kuriai ne taip lengva pritaikyti skyriaus nuostatas).

Panašiu požiūriu rėmėsi ir Lordų rūmai. Byloje *Smalley prieš Crown Court, Warwick (Smalley v Crown Court, Warwick)*[462] lordas Bridge'as išskyrė 1981 m. Aukščiausiojo Teismo įstatymo 28 ir 29 skyrių tikslus. Tai pašalino galimybę peržiūrėti apeliacine tvarka Karūnos Teismo sprendimą susijusį su teisminiu nagrinėjimu pagal kaltinamąją išvadą, ir, be jokių abejonių, tokiam sprendimui nebuvo taikoma teisminė priežiūra, nes 1968 m. Baudžiamosios apeliacijos įstatymas numatė specialią baudžiamųjų apeliacijų sistemą. Tačiau ši byla buvo užvesta dėl Karūnos Teismo įsakymo išieškoti įsipareigotą sumą iš laiduotojo, kuris garantavo Teismui dėl atsakovo, vėliau neatvykusio, kai buvo gautas kvietimas pasirodyti Karūnos Teisme. Deja, Baudžiamosios apeliacijos įstatyme įtvirtinta apeliacijų sistema galėjo pasinaudoti tik asmuo, kuriam buvo pareikštas kaltinimas. Taigi laiduotojas – asmuo, pateikiantis finansinę garantiją, kad atsakovas pasirodys teisme – reikalavo teisminio įsakymo

peržiūrėjimo. Nors įsakymas tiesiogine prasme buvo sprendimas, susijęs su kaltinamuoju procesu, lordas Bridgec'as teigė neįžvelgiąs jokios suprantamos įstatyminės priežasties, dėl kurios su kaltinamuoju procesu susijusių klausimų išskyrimas iš teisminės priežiūros nebūtų taikoma tokiam įsakymui, jei jis neturi įtakos proceso eigai, ir kad nėra jokios aiškios priežasties, dėl kurios nukentėjęs laiduotojas negalėtų ginti savo teisių teisminės peržiūros būdu.

Be to, galima teigti, kad Lordų rūmai, būtent priėmę tikslinės interpretacijos techniką, galų gale *Pepper prieš Hart (Pepper v Hart)*[463] byloje nusprendė, kad Parlamento medžiagą (t. y. ypač Hansard) galima nurodyti kaip pagalbinę priemonę aiškinant įstatymus, kurie yra dviprasmiški ar nesuprantami arba kurių tiesioginė prasmė absurdiška, nes remiantis Parlamento medžiaga išsprendžiami minėti netikslumai ar atskleidžiami įstatymo tikslai, kurie buvo neaiškūs dėl dviprasmiško ar migloto teksto. Šioje kalboje, su kuria dauguma sutiko, lordas Browne-Wilkinsonas pažymėjo[464], kad jis priima advokato (lordo Lesterio, Karališkojo advokato) argumentus, kurie visų pirma buvo paremti faktu, jog teismai taiko tikslinę interpretaciją siekdami išsiaiškinti parlamento tikslus, dangstomus žodžiais.

Tačiau Anglijos teismai nenoriai taiko tikslinę interpretaciją tada, kai asmeniui yra palankesnis pažodinis interpretavimas. Toks požiūris akivaizdus byloje, iškeltoje pagal Dr. Davido Oweno[465] ieškinį Broadcasting Complaints komisijai, kurioje atsitiktinai galima rasti vieną aiškiausiai įtvirtintų tikslinės interpretacijos pripažinimų teisėjui lordui May pasakius, kad „šiuolaikinių interpretacijos principų prasme yra visiškai teisėta pripažinti tikslinį požiūrį ir nuspręsti, kad įstatyminė nuostata

yra taikytina konkrečiai situacijai tada, kai ji buvo aiškiai tam skirta, nors pažodinis interpretavimas gali to ir neatskleisti." Tačiau jis pridūrė nemanąs, kad atvirkštinė situacija būtų teisinga ir kad būtų teisėta naudoti tikslinės interpretacijos principą siekiant neleisti teisės akto taikyti situacijoje, kurioje jis yra taikytinas vien tik pažodine prasme.

Beje, reikia pripažinti, kad Europos Teisingumo Teismas buvo pasiryžęs taikyti tikslinės interpretacijos principą prieš asmenį, kuris tikėjosi pasiremti pažodiniu Bendrijos teisės aktų interpretavimu. Kaip pavyzdį galima pateikti ponų Padovani[466] ir von Mengesas[467], kuriems nepasisekė, istorijas. Ponas Padovani siekė naudos iš EB reglamento, kuris numatė javų importo mokesčių sumažinimą juos įvežant į Italiją jūra. Laivas, vežantis javus, atvyko į Italijos uostą, visi importo muitinės formalumai buvo atlikti tame Italijos uoste, taigi formaliai prekės buvo importuotos į Italiją. Tačiau laivas Italijos uoste nebuvo iškrautas, bet nuplaukė į Nyderlandus. Teismas nusprendė, kad nors pono Padovani importas ir atitiko reglamento pažodinius reikalavimus, t. y. jūra į Italiją importuojamų javų muito mokesčių sumažinimas atitinka ir Italijos atviro uosto bei iškrovimo mokesčius, tačiau tai galiotų tik tada, jei javai į Italiją būtų importuoti ne tik formaliai, bet iš tikrųjų būtų iškrauti Italijoje.

Kita vertus, ponas von Mengesas pasinaudojo teisės aktais, skirtais skatinti ūkininkus nutraukti pieno gamybą. Jis iš tiesų atsikratė savo pieninių karvių bandos, kaip reikalavo Reglamentas, bet įsigijo avių bandą, kurią naudojo ne mėsos ar vilnų, o avių pieno gamybai. Nors avių pienas formaliai ir nebuvo įtrauktas į bendrą pieno produktų rinką, Teismas vis tiek nusprendė, kad jis sudarė konkurenciją produkcijai, esančiai rin-

koje, taigi jo nauja veikla nepadėjo sumažinti pieno perprodukcijos, o tai ir buvo minėtos schemos tikslas, todėl jis neturi teisės remiantis šia schema gauti suteikiamos subsidijos.

Teisėti lūkesčiai

Teisėtų lūkesčių apsaugos principas, tapęs pagrindiniu iš bendrųjų Europos Bendrijos teisės principų, kilo, kaip buvo paminėta 4 skyriuje, iš vokiškojo „Vertrauensschutz" principo, kuris, Vokietijos teismų sprendimu, yra tam tikrų Vokietijos Pagrindinio įstatymo nuostatų esmė. Remiantis šio principo tokia forma, kokią išplėtojo Europos Teisingumo Teismas, nors ir negalima lūkesčių ginti *contra legem*, vis dėlto esant tam tikroms aplinkybėms lūkesčiams gali būti teikiamas prioritetas net prieš visuotinai privalomą teisės aktą. Kaip klasikinį pavyzdį galima pateikti Bylos 81/72 *Komisija prieš Tarybą (Commission v Council)*[468] sprendimą, kurioje buvo nagrinėjamas Komisijos ir Tarybos ginčas dėl Europos Bendrijų pareigūnų atlyginimų metinių didinimų apskaičiavimų.

Teismas pripažino[469] Tarybos reglamentą negaliojančiu, nes jis prieštaravo ankstesniu neoficialiu Tarybos sprendimu nustatytai politikai. Taip nuspręsdamas Teismas nesutiko su A. G. Warnerio nuomone, kurioje jis citavo valstybių narių, o ypač Anglijos ir Prancūzijos precedentinę teisę, duodamas suprasti, kad tokio principo nėra. Be abejo, galima teigti, kad tradicinis Anglijos požiūris, jog karališkoji valdžia, t. y. centrinė vykdomoji valdžia, negali suvaržyti savo būsimųjų vykdomųjų veiksmų geriausiai atsispindėjo byloje, kilusioje dėl Pirmojo pasaulinio karo[470]. Britanijos atstovybė Stokholme nusiuntė laišką

laivo savininkams švedams skatindami nusiųsti jį į Britanijos uostą, teigdami, jog laivas bus atleistas nuo muito mokesčių, jei atplukdys į Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę leidžiamų prekių krovinį. Laivui, atvykusiam į Britanijos uostą su minėtomis prekėmis, neleido atlikti muitų procedūrų (negavo atleidimo nuo muitų mokesčių). Savininkai pateikė ieškinį dėl nuostolių, tačiau buvo nuspręsta, kad vyriausybė negali varžyti savo veiksmų laisvės su valstybės gerove susijusiuose klausimuose. Toks principas taip pat buvo pritaikytas ir vietos valdžios bei visuomeninių organizacijų veiklai. Tačiau būta ir išimčių. 1972 m., prieš pat Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės prisijungimą prie EEB, teisėtų lūkesčių principą (galima sakyti, kad tokią sąvoką į Anglijos teisę įvedė lordas Denningas dar 1969 m.)[471] Anglijos apeliacinis teismas panaudojo prieš vietos valdžią byloje dėl Liverpulio korporacijos ir taksi licencijavimo[472]. Vadovaudamasi 1847 m. Miesto policijos įstatymu, kuris nurodė, kad galima išduoti licencijų samdomoms karietoms, kiek mano yra būtina jų kontroliuojamoje teritorijoje, Liverpulio korporacija nuo 1948 m. taksi skaičių sumažino iki 300. 1971 m. rugpjūčio mėn. Taryba įpareigojo šio skaičiaus nedidinti, kol nebus išleistas privačias samdomas mašinas kontroliuojantis įstatymas. Nepaisant to, 1971 m. gruodį Taryba nusprendė padidinti 1972-iesiems metams skirtų licencijų skaičių. Tokį sprendimą užginčijo Taksi parko vairuotojų asociacija, ir Apeliacinis teismas nusprendė, kad nors Taryba ir turi apsispręsti dėl savo vykdomos politikos, ji turi sąžiningai elgtis tiek esamų, tiek ir būsimų licencijų turėtojų atžvilgiu. Taigi Taryba gali keisti savo pažadus tik po to, kai tinkamai apsvarsto visų suinteresuotų asmenų pareiškimus.

Vėliau, siekiant užkirsti kelią koorporacijos veiksmams, jai buvo duotas įsakymas neleidžiantis padidinti licencijų skaičių pagal priimtą jos nutarimą tol, kol nebus išklausyti visų suinteresuotų šalių atstovai, įskaitant ir Taksi parko vairuotojų asociaciją.

Tačiau po to Lordų rūmai pažymėjo, kad teisėti lūkesčiai gali būti panaudoti prieš centrinę valdžią, net prieš ministrą, veikiantį pagal monarcho suteiktas išimtinės teisės galias, ir situacijose panašiose kaip ir minėtas Komisijos bei Tarybos ginčas. Toks buvo įžymusis GCHQ ginčas[473]. Valstybės tarnybos profesinės sąjungos reikalavo valstybės tarnybos ministro, t. y. Ministro Pirmininko, išleistos instrukcijos teisminio peržiūrėjimo, pagal kurią turėjo būti peržiūrėtos valstybės tarnautojų, dirbančių GCHQ, darbo sąlygos, siekiant panaikinti narystę bet kokiose profesinėse sąjungose, išskyrus departamento personalo asociacijoje, kurią yra aprobavęs GCHQ direktorius. Profesinės sąjungos nariai teigė, kad GCHQ darbuotojai turėjo teisėtų lūkesčių, jog su jais bus tariamasi prieš priimant bet kokius svarbius sprendimus dėl jų tarnybos sąlygų pasikeitimo.

Šio ieškinio teisinius pagrindus išanalizavo lordas Fraseris. Pasak jo, net jei asmuo ir neturi teisinio pagrindo į reikalaujamą teisę ar privilegiją pagal privatinę teisę, jis gali teisėtai tikėtis tokios teisės ar privilegijos, ir tokiu atveju teismai gins jo lūkesčius teismine tvarka pagal viešąją teisę. Be abejo, jis pridūrė, kad tokio tipo teisėti lūkesčiai visuomet yra susiję su teise ar privilegija, į kurią pareiškėjas neturi teisės pagal privatinę teisę, arba jos prieštarauja jo teisėms pagal privatinę teisę, dažniausiai – tiesioginėms įdarbinimo sąlygoms. Nuo pat GCHQ veiklos pradžios 1947 m., išankstinės konsultacijos buvo nekeičiama taisyklė planuojant svarbius tarnybos sąlygų pakeitimus, ir dėl

to jis padarė išvadą, kad jei nebūtų iškilęs nacionalinio saugumo klausimas, profesinės sąjungos būtų galėję teisėtai tikėtis, kad ministras konsultuosis su jomis prieš išleisdamas tokią instrukciją.

Palikus nuošaly akivaizdžią kontinentinės terminologijos įtaką viešosios ir privatinės teisės sferoms, kuri tapo madinga Lordų rūmų administracinės teisės bylose nuo 1982 m., galima teigti, kad Lordų rūmai, kaip ir Europos Teismas savo sprendime *Komisija prieš Tarybą* byloje, pripažino, kad lūkesčiai gali būti svarbesni už kategorišką teisinę situaciją ir bus ginami teismuose.

Ex p Khan[474] byla gali būti pateikta kaip pavyzdys situacijų, kai neiškilo nacionalinio saugumo klausimas. Buvo nuspręsta, kad Vidaus reikalų ministerijos rašto gavėjas galėjo teisėtai viltis, jog bus laikomasi rašte išdėstytų procedūrų ir kriterijų dėl vaiko siekiant jį įvaikinti, atvykimo į Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę, o Valstybės sekretorius galėjo taikyti kitokius kriterijus bei procedūras tik tada, jei jis visų pirma būtų suteikęs rašto gavėjui progą išsakyti argumentus, kodėl kitokie kriterijai bei procedūros konkrečioje situacijoje negali būti taikomi.

Tačiau galima pažymėti, kad visos minėtos angliškos bylos tiria lūkesčių apsaugą dėl procedūrų laikymosi, tą patį galima pasakyti ir apie Škotiją[475], nors Europos Bendrijos teisėje yra akivaizdu, kad pagrįsti lūkesčiai yra vienodai ginami, pavyzdžiui, kaip *Mulder* byloje dėl pieno kvotų suteikimo tiems asmenims, kurie dalyvavo Bendrijos pasišalinusių iš gamybos schemoje[476]. Tačiau tarp Jungtinėje Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystėje taikomų kriterijų teisėtų lūkesčių apsaugai galima įžvelgti tam tikrų prieštaravimų[477].

Tokia galimybė buvo iš karto paneigta[478], tačiau pačią koncepciją teisėjas Sedley'as detaliai aptarė Byloje *R prieš Žemės ūkio ministeriją, ex p Hamble Fisheries (R v Ministry of Agriculture, ex p Hamble Fisheries)*[479]. Kalbant apie žvejybos jūroje licencijų išdavimą Žemės ūkio, žvejybos ir maisto ministerija (MAFF) laikėsi politikos, pagal kurią buvo padidintas bendras galingumas perduodant dviejų ar daugiau mažesnių laivų licenciją didesniam laivui, su sąlyga, kad visas laivyno galingumas nepadidės. 1992-ųjų metų pradžioje žvejybinio bortinio tralerio „Nellie" savininkai įsigijo du laivus, norėdami jų licencijas perrašyti „Nellie" pagal minėtą politiką, todėl ir paisydami galingumo apribojimų sumažino „Nellie" variklių galią. Tačiau pasirodė, kad egzistuojantys apribojimai žvejojant bortiniais traleriais negali užtikrinti problemiškų Šiaurės jūros žuvų atsargų apsaugos (t. y. žuvų atsargos nepasipildo dėl dabartinės komercinės žvejybos lygio), ir todėl 1992 m. kovo mėn. MAFF nusprendė peržiūrėti to rajono licencijų sistemą ir įvedė skubų moratoriumą dėl problemiškų žuvų atsargų žvejybos licencijų perleidimo ir bendro bortinių tralerių skaičiaus Šiaurės jūroje arba Škotijos vakariniuose vandenyse. Siekdama apriboti tinkamų laivų skaičių, MAFF nustatė, kad žvejai turi teisę į licenciją tik tuo atveju, jei pateikia ankstesnes žvejybos šiuose rajonuose registracijas. Taigi tik jau anksčiau žvejoję tuose rajonuose laivai galėjo kreiptis dėl naujų licencijų.

Įgyvendindama šią politiką MAFF neišdavė „Nellie" licencijos, nes minėtas traleris neturėjo teisės į licenciją nei pagal naujas taisykles, nei pagal nustatytas tų taisyklių išimtis. „Nellie" savininkai kreipėsi į teismą dėl MAFF sprendimo neišduoti licencijos Šiaurės jūros bortiniam traleriui teigdami, kad jie tei-

sėtai vylėsi, jog bet kokie licencijų sistemos pasikeitimai nesutrukdys užbaigti licencijų išdavimo pagal anksčiau MAFF patvirtintą sistemą, ir kad įgyvendinant naują politiką turėjo būti įvestos tinkamos pereinamosios nuostatos, siekiant užtikrinti interesus žvejų, kurie prisiėmė neatšaukiamų ankstesnės politikos įsipareigojimų.

Nors teisėjo Sedley'o teigimu, Anglijos teisėje ginami tiek materiniai, tiek procesiniai teisėti lūkesčiai, šioje byloje buvo remiamasi beveik vien tik Europos Teismo jurisprudencija. Įvertinęs šiuos argumentus Sedley'as pareiškė, kad jei Europos Bendrijos bendros žemės ūkio politikos įgyvendinimo kontekste vykdant kiekvienos valstybės narės veiklą įgyvendinant šią bendrą programą reguliuotų tik jos vietos teisė, pagrindinis politikos tikslas būtų sužlugdytas. Apibendrindamas jis teigė, kad, vykdant bendrą žemės ūkio politiką, esant galimybei tiek iš valstybių narių, tiek nagrinėjant bylą prieš jas kreiptis į Teisingumo Teismą, įpareigoja vietos teismus išsamiai remtis Teisingumo Teismo jurisprudencija. Principui apibrėžti ir jo prasmei įvardyti buvo tiesiogiai pasiremta profesoriaus Schwarze'o knyga *European Administrative Law* (*Europos administracinė teisė*)[480].

Sedley'as atmetė teiginį, kad principas yra grindžiamas draudimo neigti ankstesnius pareiškimus (*estoppel*) principu, nurodydamas, kad valstybės valdžios institucijos negali sustabdyti savo pareigų vykdymo ir pradėjo aiškintis teisėto lūkesčio klausimą. Pirma, jis atskyrė pažadą nuo veiksmų, pastebėdamas, kad pirmuoju atveju yra sąlyginai lengva nuspręsti, ar pažado davėjas privalo jo laikytis. Tačiau tada, kai atliekamus esminius veiksmus reguliuoja besikeičianti politika, negalima tikėtis, kad įvykus politikos pokyčiams veiksmų pobūdis nepakis. Toliau jis

atskyrė „pagrįstus“, bet nebūtinai teisėtus ir todėl nebūtinai ginamus lūkesčius, bei lūkesčius, kurie suteikia suinteresuotam asmeniui tam tikrą teisę ir atitinkamas pareigas.

Kalbėdamas apie politikos pokyčius Sedley'as pažymėjo, jog gali kilti minčių, kad jokie lūkesčiai, net ir pagrįsti, neišliktų dėl besikeičiančios politikos. Tačiau yra įtvirtinta, kad „valstybės institucija, nesąžiningai ar neteisingai elgdamasi su privačiu asmeniu, nesant jokio svarbaus visuomeninio intereso, piktnaudžiauja savo galiomis“ [481]. Sedley'o žodžiais tariant, „teismas privalo pripažinti konstitucinę ministerijos laisvės formuoti ir keisti politiką svarbą; tačiau teismas taip pat privalo ginti interesus tų asmenų, kurie teisėtai tikisi kitokio elgesio su jais, o tai yra svarbiau nei politikos pasirinkimas, nes dėl pastarosios gali sužlugti“.

Pritaikęs byloje šį testą Sedley'as prašymą atmetė. Jo nuomone, ministras turėjo teisę tiek griežtai riboti laivyno dydį, kiek tai buvo sąžininga. Jis atsižvelgė į žvejų, iš pat pradžių priklausiusių nuo žvejybos bortiniais traleriais Šiaurės jūroje, padėtį; tačiau, jo nuomone, atsižvelgiant į vyriausybės teisėtus tikslus ir reikalavimus yra sąžininga netaikyti pereinamųjų politikos nuostatų paraiškas pateikusioms įmonėms, nepaisant to, kad jos pradėjo perleidžiamų licencijų įsigijimo procedūrą tikėdamos ir ketindamos minėtas licencijas laiku perrašyti laivui, siekdamos žvejoti bortiniu traleriu.

Tačiau kai Apeliaciniame Teisme byloje *R prieš Vidaus reikalų departamento valstybės sekretorių, ex p Hargreaves (R v Secretary of State for the Home Department, ex p Hargreaves)* [482], iškilo teisėtų lūkesčių klausimas, lordas teisėjas Hirstas pareiškė, jog ankstesnės bylos buvo susijusios su procedūriniais dalykais

ir palaikė nuomonę, kad Sedley'o požiūris buvo erezija. Jo nuomone, esminiams bylos klausimams taikytinas ne teisėtų lūkesčių, o „*Wednesbury*[483] pagrįstumo" testas, apie kurį kalbėsime kitoje šio skyriaus dalyje. Nepaisant to, ar Sedley'o požiūris buvo erezija ar ne, jis galėjo numatyti daugiau remdamasis Bendrijos teisės teisėtų lūkesčių principu: tiek, kiek MAFF įgyvendina bendrą EB žvejybos politiką, galima teigti, kad ji priklauso nuo Bendrijos teisės principo[484]. Tačiau net klausimo nagrinėjimas tik Anglijos teisėje nėra baigtas. Lordų rūmuose sakydamas kalbą Byloje *Pierson prieš Vidaus reikalų departamento Valstybės sekretorių (Pierson v Secretary of State for the Home Department)*[485], lordas Steynas rėmėsi tuo, kad Vidaus reikalų ministerijos advokato teigimu, teisėtų lūkesčių doktrina užtikrina apsaugą tik nuo procedūrinių pažeidimų, ir pareiškė: „Tai prieštaringas klausimas. Gynyba nebūtinai yra teisi."

Jei Anglijos teisėje teisėtų lūkesčių apsauga iš tiesų apsiriboja procesiniais dalykais, tada tai yra gerokai siauresnė koncepcija nei bendrasis Bendrijos teisės principas – ir tikriausiai atspindi teismų nenorą spręsti politinius klausimus, tai taip pat apribojo ir proporcingumo principo taikymą, bet apie tai kalbėsime vėliau. Tačiau Europos Teismo precedentinės teisės tiesioginis svarstymas bent jau yra diskusijų dalis.

Prieš pereinant prie kito klausimo reikėtų pabrėžti, kad Byloje *R prieš Žemės ūkio ministeriją, ex p Hamble Fisheries (R v Ministry of Agriculture, ex p Hamble Fisheries)*[486] nusprendus, jog polikos pakeitimai teisėtų lūkesčių nepažeidė, Sedley'as pareiškė, kad „priimtomis priemonėmis buvo sąžiningai nustatytos proporcijos norimam tikslui pasiekti, atsižvelgiant ir į tai, kas įtraukiama ir kas neįtraukiama į [pereinamąsias] nuostatas".

Kitais žodžiais tariant, jo nuomone, proporcingumas buvo esminis kriterijus nustatant pusiausvyrą tarp visuomeninių interesų, dėl kurių politika buvo pakeista, ir tarp interesų tų asmenų, kurių veikla rėmėsi ankstesniąja politika – o tai verčia svarstyti, koks proporcingumas buvo įtvirtintas Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės teisės sistemoje.

Proporcingumas

Savo pareiškime dėl teisminio nagrinėjimo pagrindų Anglijos teisėje lordas Diplockas, sakydamas kalbą GCQH byloje, savaip išvardijo visuotinai pripažintus pagrindus, tačiau pridūrė[487]: „Negalima tvirtinti, kad laikui bėgant, nagrinėjant vieną bylą po kitos, neatsiras naujų pagrindų. Ypač pabrėžiu galimybę ateityje priimti proporcingumo principą, kurį pripažino kai kurių Europos Ekonominės Bendrijos narių administracinė teisė". Taip buvo tiesiogiai pripažinta galimybė specialiai inkorporuoti iš kitų Bendrijos valstybių narių teisių bei pačios Bendrijos teisės išplėtotus principus į Anglijos administracinę teisę, tačiau reikia pasakyti, kad daugiau nei po dešimties metų, 1996-ųjų metų pabaigoje, Aldous LJ vis dar galėjo pažodžiui pacituoti minėtą pasisakymą[488].

3 skyriuje buvo pažymėta, jog proporcingumas kaip principas Bendrijos teisėje prigijo pasiskolinus jį iš Vokietijos teisės, nusprendus, kad jos „Verhltnismässigkeitsgrundsatz" yra kai kurių Pagrindinio įstatymo nuostatų pagrindas. Iš pradžių jo taikymas Bendrijos teisėje apsiribojo pripažinimu, jog bausmė turi atitikti nusikaltimą svarstant anglies ir plieno įmonių veiklą. Klasikinį proporcingumo apibrėžimą Bendrijos administra-

cinėje teisėje A. G. Dutheilletis de Lamotheas pateikė 1970 metais[489]. Jo esmė ta, kad remiantis visuomenės interesų pagrindais piliečiams galima skirti tik tokius įpareigojimus, kurie yra griežtai būtini minėtiems tikslams pasiekti.

Nors lordo Diplocko pastabos reiškia, kad proporcingumo principas nėra taikomas Anglijos teismuose, pastarieji neatsilieka perduodami Europos teismui nagrinėti klausimus, prašydami nustatyti, ar konkreti Bendrijos teisės nuostata nepažeidžia minėto principo. Pavyzdžiu gali būti Byla *E. D. ir F. Man prieš Intervention Board*[490], kurioje buvo nagrinėjami EB teisės aktai, reikalaujantys, jog asmuo, laimėjęs cukraus eksporto konkursą, pateiktų užstatą, šiuo atveju 1 670 000 svarų, siekiant užtikrinti, jog eksportas iš tikrųjų bus įvykdytas. Remiantis tam tikru EB reglamentu minėtas užstatas yra prarandamas, jei per nurodytą laikotarpį nesikreipiama dėl eksporto licencijos. Man Sugar dėl įvairių priežasčių apie keturias valandas pavėlavo kreiptis dėl savo eksporto licencijos, ir Anglijos teisėjas Gladwellis kreipėsi į Europos Teismą klausdamas, ar EB reglamentas, reikalaudamas viso užstato paėmimo pavėlavus kreiptis dėl eksporto licencijos laiku, pažeidė proporcingumo principą, ypač dėl to, kad faktiškai buvo likę pakankamai laiko eksporto sandoriui įvykdyti. Europos Teismas nusprendė, kad principas be jokių abejonių buvo pažeistas, o tokią išvadą jis padarė tam tikram reglamentui pritaikęs tikslinės interpretacijos metodą. Sprendimo pagrindas buvo tai, jog Teismas, interpretuodamas įstatymą, atskyrė pirminį įsipareigojimą, t. y. faktiškai įvykdyti eksporto sandorį, ir antrinį įsipareigojimą – kreiptis dėl eksporto licencijos per nustatytą laikotarpį. Teismo nuomone, proporcingumo principas būtų pažeistas už antraeilio įsipareigojimo nevykdymą baudžiant taip pat griežtai kaip ir už pirmaeilio.

Jau buvo pažymėta, jog šis principas gali būti taikomas ne tik Bendrijos institucijoms, bet taip pat ir nacionalinės valdžios institucijoms, kai pastarosios veikia Bendrijos teisės ribose, ir būtent todėl Jungtinėje Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystėje „susidūrė“ su principu priimant priemones, ribojančias laisvą prekių judėjimą, ką buvo galima pateisinti tik sveikatos apsauga, numatyta EB Sutarties 36 straipsnyje.

3 skyriuje buvo pateiktas normų, reguliuojančių UTK (ultraaukštoje temperatūroje kaitinto) pieno importo į Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę tvarką, pavyzdys [491]. Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė nustatytu laiku pareikalavo, kad UTK pienas būtų perdirbtas Jungtinėje Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystėje, ir sužlugdė visą tokio importo ekonominę naudą, o tai buvo tolygu importo draudimui. Europos Teismas nusprendė, kad Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės sveikatos reikalavimus buvo galima lygiai taip pat patenkinti pareikalavus, kad importuotojai turėtų kompetentingų eksportuojančios valstybės narės institucijų išduotus sertifikatus bei atlikus mėginių kontrolę.

Kitu pavyzdžiu galėtų būti įžymioji paukštienos byla[492], kurioje buvo nagrinėjamas 1981 metais nustatytas draudimas į Didžiąją Britaniją importuoti paukštieną ir kiaušinius iš visų valstybių narių, išskyrus Daniją ir Airiją, siekiant užkirsti kelią Njukaslo ligos epidemijai. Be to, kad Europos Teismo nuomone, atsižvelgiant į aplinkybes, apskritai nebuvo rimtai apsvarstyta sveikatos apsaugos politika ir buvo nuspręsta, kad Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės priimtos priemonės buvo neproporcingos siekiamam tikslui. Kitaip tariant,

visiškas importo uždraudimas galėtų būti pateisintas tik tada, jei Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė įrodytų, jog jos veiksmai buvo vienintelė galimybė, o Europos Teismas nusprendė, kad galėjo būti panaudotos ir ne tokios griežtos priemonės.

Greta klausimų, patenkančių į Bendrijos teisės reguliavimo sferą, Anglijos teismai taip pat noriai taiko proporcingumo koncepciją ir Europos žmogaus teisių konvencijos atžvilgiu, kuri, nors ir neįjungta į Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės teisės sistemą, tačiau gali būti panaudota kaip pagalbinė priemonė interpretuojant. Byloje *Derbyshire County Council prieš Times Newspapers (Derbyshire County Council v Times Newspapers)*[493] Kinkel lordas Keithas citavo Europos žmogaus teisių teismo jurisprudenciją, kad nurodytų, jog Konvencijos 10 straipsnyje įtvirtinta saviraiškos laisvė, turėtų būti laikoma „demokratinės visuomenės būtinybe", kurios apribojimas įmanomas tik esant svarbiam visuomeniniam poreikiui, taip pat tokie apribojimai privalo atitinkti teisėtai siekiamą tikslą. Tokį pat požiūrį lordas teisėjas Hirstas išsakė byloje *R prieš Vidaus reikalų departamento valstybės sekretorių, ex p Hargreaves (R v Secretary of State for the Home Department, ex p Hargreaves)*[494] dėl išimčių, susijusių su teise į privataus bei šeimos gyvenimo gerbimą, kuri įtvirtinta Konvencijos 8 straipsnyje.

Tačiau lieka neišspęstas klausimas, kokio proporcingumo principo pripažinimas reikštų įtvirtintą šią koncepciją Anglijos teisėje. Proporcingumo terminologija, bent jau sankcijų prasme, Anglijos teisėje taip pat buvo naudojama[495]. Byloje *R prieš Barnsley MBC, ex p Hook (R v Barnsley MBC, ex p Hook)*[496] buvo nuspręsta, kad draudimas turgaus prekeiviui p. Hookui

visą likusį gyvenimą prekiauti Barnsley turgavietėje jam nusilengvinus gretimoje gatvėje prie turgavietės dėl to, jog viešieji tualetai jau buvo uždaryti, buvo neproporcinga priemonė. Tuometinis Europos Teismo Prezidentas lordas MacKenzie-Stuartas, sakydamas prezidento kalbą Holdsworth Club Birmingemo universitete 1986 metais [497], apibendrino ir iškėlė klausimą, ar proporcingumas nėra kas kita nei pagrįstumo koncepcija. Be abejonės, žodžiai „protingas", „protingumas" yra Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės teisės sistemos terminologijos dalis, tačiau reikia pažymėti, kad įvairiuose kontekstuose jie turi skirtingą reikšmę.

Savo kalboje GCHQ byloje lordas Diplockas Anglijos valdymo teisminės kontrolės kontekste neprotingumą prilygino iracionalumui[498], t. y. tokiam sprendimui, kuris itin ignoruoja logiką ar priimtus moralės standartus, kad nė vienas protingas žmogus, nebūtų jo priėmęs. Tačiau jei tokį elgesį laikysime neprotingu, tai tarp angliškosios protingumo koncepcijos ir Europos Bendrijos proporcingumo koncepcijos atsiveria praraja. Lordas Mackenzie-Stuartas pasiūlė, jog skirtumas turėtų būti įvardijamas pagal laipsnį, o ne pagal esmę. Tačiau galbūt tada tikrasis skirtumas yra tai, ką labiau pabrėžiame? Anglijos administracinės teisės protingumo koncepcija savo išeities tašku laiko valdžios institucijos elgesio racionalumą arba iracionalumą[499], nors, be abejo, minėto elgesio pasekmės gali būti svarbios. Kita vertus, Europos Bendrijos proporcingumo koncepcijos pagrindas yra valdžios veiksmų pasekmės teisės subjektui, t. y. užduodant klausimą, kokia atsakomybė yra skiriama subjektui, – žinoma, reikia atsižvelgti ir į valdžios veiksmų racionalumą.

Be abejo, pasekmė yra ta, kad neproporcinga atsakomybė, skirta teisės subjektui, gali sužlugdyti bendrą politiką, ir tuo turbūt galima paaiškinti vengimą pripažinti proporcingumo principą Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės vidaus teisės sistemoje. Kaip teigia dabartinis lordas Kancleris[500], iš esmės priešinimasi dėl proporcingumo principo inkorporavimo todėl, kad „pastarasis skatintų patikrinti valstybės sprendimų aplinkybes remiantis gerokai žemesniu nei *Wednesbury* protingumas standartu, ir dėl to teismams tektų vertinti politiką, o tai gerokai viršytų Konstitucijos jiems suteiktas galias“.

Kita vertus, proporcingumo principas buvo įvertintas kaip paprasčiausias iracionalumo aspektas[501] ir taikytas nuobaudomis, skiriamoms už mokesčių nemokėjimą (t. y. bausmę priderinant prie nusikaltimo)[502]. Tačiau lordas teisėjas Neillas Byloje *R prieš Aplinkos valstybės sekretorių, ex p NALGO (R v Secretary of State for the Environment, ex p NALGO)*[503] šį klausimą išnagrinėjo detaliau. Jo nuomone, daug kuo galima paremti požiūrį, jog visi Europos Bendrijoje esantys teismai turėtų taikyti bendrus standartus administracinėje teisėje, ir kad Anglijos teismai po kiek laiko pripažins proporcingumo principą. Jis taip pat teigė, jog gali būti, kad tais atvejais, kai sprendimams, priimtiems žemesniu nei vyriausybės lygmeniu, reikės teisminės peržiūros, bus pripažinta, jog proporcingumo stoka gali būti akstinas pradėti taikyti proporcingumo principą. Kita vertus, jis manė būsiant sudėtingiau proporcingumo principą taikyti vyriausybės ministrų priimtiems sprendimams, nes tai apribotų jų veikimo laisvę, kurią jiems užtikrina tradicinė *Wednesbury* doktrina.

Išvados

Šiuo metu Jungtinėje Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystėje bent jau susiklostė situacija, kai teisėjai gali atvirai pareikšti norą specialiai atsižvelgti į principą, kilusį iš kitų valstybių narių teisių, ir pripažintą Bendruoju Bendrijos teisės principu. Net ir be tokio specialaus pripažinimo, kai kurie principai buvo plėtojami gana paraleliai Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės vidaus teisės sistemoje ir Europos Bendrijos teisėje. Be to, bendrieji Bendrijos teisės principai yra taikomi kaip vadinamas „užpakalinių durų" metodas, kuriuo Europos žmogaus teisių konvencijos principai įsigaliojo Jungtinėje Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystėje dar iki jų formalaus inkorporavimo. Tačiau tikriausiai labiausiai dera pažymėti tai, jog kalbant apie interpretavimo būdus įvyko tylioji revoliucija, ir tai, kas kadaise buvo apibūdinama kaip keista sistema, iš kurios negalima tikėtis jokios naudos, šiuo metu kasdien naudojama net ir teisininkų teisėje.

Lordo Denningo metafora apie potvynius yra gerai žinoma Europos Bendrijos teisės kontekste[504], o čia tikriausiai labiau tiktų šis XIX a. poeto A. H. Clougho[505] posmas:

For while the tired waves, vainly breaking,
seem here no painful inch to gain,
Far back through creeks and inlets making,
comes silent, flooding in, the main.

(Atrodo, kad pailsusios bangos, beviltiškai lūžtančios,
nepasistūmėja į krantą nė per colį,
tačiau iš toli upeliais ir intakais,
artėja tylioji, pagrindinė potvynio banga.)

Išnašos

[1] Lord Justice Sciemann, „The Application of General Principles of Community Law by English Courts“, The European Advocate, Winter Issue 1996/7, p. 4–10.

[2] Byla 318/81 *Komisija prieš Co. DE. MI (Commission v Co. DE. MI)* [1985] ECR 3663

[3] [1954–1956] ECR 245 p. 277–8

[4] „le juge qui refusera de juger, sous prétexte du silence, de l'obscurité ou de l'insuffisance de la loi, pourra être poursuivi comme coupable de déni de justice.“ („teisėjas, kuris atsisakys teisti, kaip pretekstą nurodydamas tai, kad įstatymas tuo klausimu nieko nenurodo, yra neaiškus arba nepakankamas, gali būti apkaltintas atsisakymu vykdyti teisingumą.“)

[5] [1954–1956] ECR 103, p. 118.

[6] Sujungtos bylos 7/56 ir 3-7/57 *Algera ir kiti prieš Asamblėją (Algera and others v Assembly)* [1957 ir 1958] ECR 39, p. 55-6.

[7] 1997 m. balandžio 17 d.

[8] [1979] ECR 3727.

[9] [1962]ECR 45

[10] Ibid p. 58–61.

[11] Ibid, p. 50

[12] [1965] ECR 1 p. 10.

[13] [1974] ECR 491, p. 507.

[14] [1975] ECR 1219.

[15] Žr. Bylą 44/79 *Hauer prieš Land Rheinland-Pfalz (Hauer v Land Rheinland-Pfalz)* [1979] ECR 3727.

[16] Žr. taip pat Bylą 222/84 *Johnstone prieš Royal Ulster Constabulary Vyriausiąjį konsteblį (Johnstone v Chief Constable of the Royal Ulster Consta-*

bulary) [1986] ECR 1651 dėl nacionalinių priemonių pagal Lyčių lygybės direktyvą (Tarybos direktyva 76/207).

[17] [1985] ECR 2605.

[18] Žr. Green, Hartley and Usher, *The Legal Foundations of the Single European Market* (Oxford, 1991), p. 70–1.

[19] Byla C-260/89 *Elliniki Radiophonia Tiléorassi* [1991] ECR I-2925.

[20] 1997 m. gegužės 29 d.

[21] [1997] ECR II-39.

[22] [1978] ECR 1019.

[23] Žr. Bylą 5/67 *Beus prieš Hauptzollamt München (Beus v Hauptzollamt München)* [1968] ECR 83, kur p. 98 remiamasi EB Sutarties 44(2) straipsniu.

[24] Žr. Bylą 152/73 *Sotgiu prieš Deuthche Bundepost (Sotgiu v Deuthche Bundepost)* [1974] ECR 153, p. 164.

[25] Žr. Bylą 2/74 *Reyners prieš Belgiją (Reyners v Belgium)* [1974] ECR 631, p. 651.

[26] Sudaryta iš EEB Sutarties 2, 3, 85 ir 86 straipsnių: žr. Bylą 6/72 *Europembellage and Continental Can prieš Komisiją (Europembellage and Continental Can v Commission)* [1973] ECR 215, p. 244; Sujungtos bylos 6 ir 7/63 *Commercial Solvents prieš Komisiją (Commercial Solvents v Commission)* [1974] ECR 223, p. 252

[27] Žr. Bylą 39/72 *Komisija prieš Italiją (Commission v Italy)* [1973] ECR 101, p. 116; [1973] CMLR 439.

[28] Žr. pvz., Bylą 44/59 *Fiddelaar prieš Komisiją (Fiddelaar v Commission)* [1960] ECR 535, p. 547.

[29] Byla 17/74 *Transocean Marine Paint Association prieš Komisiją (Transocean Marine Paint Association v Commission)* [1974] ECR 1063.

[30] Byla C-49/88, [1991] ECR I-3187.

[31] Byla 158/73 *Kampffmeyer prieš Einfuhr und Vorratsstelle für Getreide (Kampffmeyer v Einfuhr und Vorratsstelle für Getreide)* [1974] ECR 101, p. 110.

[32] Byla 64/74 *Reich prieš Hauptzollamt Landau (Reich prieš Hauptzollamt Landau)* [1975] ECR 261, p. 268-9; [1975] 1 CMLR 396.v

[33] Žr. pvz., Sujungtas bylas 17 ir 20/61 *Klöckner prieš Aukščiausią valdžią (Klöckner v High Authority)* [1962] ECR 325, p. 342. Dėl kreipimosi, žr. Bylą 6/72 *Europemballage prieš Komisiją (Europemballage v Commission)* [1973] ECR 215, p. 241; [1973] CMLR 199.

[34] Byla 36/72 *Meganck prieš Komisiją (Meganck v Commission)* [1962] ECR 289, p. 303.

[35] Byla 16/61 *Modena prieš Aukščiausią valdžią (Modena v High Authority)* [1962] ECR 289, p. 303.

[36] Sujungtos bylos 18 ir 35/65 *Gutmann prieš Komisiją (Gutmann v Commission)* [1966] ECR 103, p. 119.

[37] Byla C-137/85 *Maizena II* [1987] ECR 4587, paragrafas 23.

[38] Byla C-14/81, *Alphasteel* [1982] ECR 768, paragrafas 29.

[39] Žr. Sujungtas bylas 14, 16, 17, 20, 24, 26 ir 27/60 bei 1/61 *Meroni prieš Aukščiausią valdžią (Meroni v High Authority)* [1961] ECR 161, p. 169.

[40] Žr. pvz., Bylą 148/73 *Louwage prieš Komisiją (Louwage v Commission)* [1974] ECR 81, psl. 89.

[41] Bylos 124/76 ir 20/77 *Moulins de Pont-à-Mousson* [1977] ECR 1795.

[42] Pirmiausiai suformuluota Byloje 5/71 *Zuckerfabrik Schöppenstedt prieš Tarybą (Zuckerfabrik Schöppenstedt v Council)* [1971] ECR 975, p. 984.

[43] Žr. [1971] ECR, p. 989.

[44] [1973] ECR 1229.

[45] „The non-contractual liability of the Community„ (1965-66) CMLR 32.

[46] [1969] ECR, p. 340.

[47] [1996] ECR I-2553, p. 2579.

[48] [1968] ECR 83.

[49] Žr. Fennell, „Community Preference and Developing Countries„ (1997) European Foreign Affairs Review 235.

[50] [1976] ECR 11.

[51] [1986] ECR 1923.

[52] Byla 77/86 *R v Customs and Excise, ex p National Dried Fruit Trade Association* [1988] ECR 757.

[53] Bylos C-351, 352 ir 353/93 *Van der Linde* [1995] ECR I-85.

[54] Byla C-353/92 *Graikija prieš Tarybą (Greece v Council)* [1994] ECR I-3411. Žr. kitą skyrių.

[55] Žr. Green, Hartley and Usher, *The Legal Foundations of the Single European Market* (Oxford, 1991) 1 skyrius.

[56] Iš tiesų kertant sieną yra mokamas kitas mokestis, o ne vadinamasis muito mokestis. Norėdami daugiau sužinoti apie šią koncepciją Bendrijos vidaus prekybos kontekste, žr. Green, Harley ir Usher, *The Legal Foundations of the Single European Market* (Oxford, 1991), 3 skyrius.

[57] Bylos 37 ir 38/73 *Diamantarbeiders prieš Indiamex (Diamantarbeiders v Indiamex)* [1973] ECR 1609.

[58] [1978] ECR 1453.

[59] [1980] ECR 151.

[60] Byla 1/83 *Intercontinentale Fleischhandelsgesellschaft prieš Bavariją (Intercontinentale Fleischhandelsgesellschaft v Bavaria)* [1984] ECR 349.

[61] Žr. Green, Harley ir Usher, *The Legal Foundations of the Single European Market* (Oxford, 1991), 7 skyrius.

[62] Byla 120/78 *(Rewe prieš Bundesmonopolverwaltung für Branntwein) Rewe v Bundesmonopolverwaltung für Branntwein* [1979] ECR 649. Žr. Green, Harley ir Usher, *The Legal Foundations of the Single European Market* (Oxford, 1991), 6 skyrius.

[63] [1989] ECR 195.

[64] Bylos 286/82 ir 26/83 *Luisi and Carbone* [1984] ECR 377.

[65] Dabar pakeista EB Sutarties 126 straipsniu dėl švietimo ir EB Sutarties 127 straipsniu dėl profesinio lavinimo.

[66] [1983] ECR 2323.

[67] [1985] ECR 593.

[68] [1988] ECR 379.

[69] Byla 263/88 *Humbel* [1988] ECR 5365.

[70] [1994] I-ECR 1593.

[71] Byla C-379/92 *Matteo Peralta* [1994] ECR I-3453.

[72] [1996] ECR I-4661.

[73] [1990] ECR I-2395.

[74] [1968] ECR 223.

[75] Byla 21/79 *Komisija prieš Italiją (Commission v Italy)* [1980] ECR 1.

[76] Byla 112/84 *Humblot* [1985] ECR 1367.

[77] Byla 168/78 *Komisija prieš Prancūziją (Commission v France)* [1980] ECR 347.

[78] Byla 278/83 *Komisija prieš Italiją (Commission v Italy)* [1985] ECR 2503.

[79] Byla 142/77 *Statenskontrol prieš Larsen (Statenskontrol v Larsen)* [1978] ECR 1543.

[80] [1974] ECR 1307.

[81] Byla 51/74 *Hulst prieš Produktschap voor Siergewassen (Hulst v Produktschap voor Siergewassen)* [1975] ECR 79.

[82] [1978] ECR 1543.

[83] Žr. Vanistendael, „The consequences of *Schumacker* and *Wielockx*: two steps forward in the tax procession of Echternach" (1996) 33 CMLR 225; ir Wattel, „The EC Court's attempts to reconcile the Treaty freedoms with international tax law" (1996) 33 CMLR 223.

[84] Tarybos Direktyva 88/361 (OJ 1988 L178/5).

[85] [1982] ECR 2178.

[86] [1995] ECR I-2493.

[87] [1993] ECR I-4017.

[88] [1995] ECR I-225.

[89] [1995] ECR I-3685.

[90] [1996] ECR I-3089.

[91] Deklaracijos pagal 1408/71 reglamentą dėl socialinės apsaugos, žr. Bylą 35/77 *Beerens* [1977] ECR 2249, p. 2254.

[92] [1976] ECR 455.

[93] [1972] ECR 345.

[94] [1975] ECR 221.

[95] [1984] ECR 1509.

[96] [1978] ECR 1365.

[97] 97 S Ct 1021 (1977).

[98] 104 S Ct 1387 (1984).

[99] [1978] ECR 1365.

[100] [1982] ECR 555, p. 576.

[101] [1986] ECR 723.

[102] [1990] ECR I-1889.

[103] Byla C-109/91 *Ten Oever* [1993] ECR I-4879.

[104] 1997 m. balandžio 17 d.

[105] [1996] ECR I-3633.

[106] [1995] ECR I-3051.

[106a] 1997 m. lapkričio 11 d.

[107] [1996] ECR I-2143.

[108] [1973] ECR 1091, p. 113.

[109] Bylos 117/76 ir 16/77 *Ruckdeschel prieš HZA Hamburg-St Annen (Ruckdeschel v HZA Hamburg-St Annen)* [1977] ECR 1753, p. 1769.; bylos 124/76 and 20/77 *Moulins Pont à Mousson prieš ONIC (Moulins Pont à Mousson v ONIC)* [1977] ECR 1795, p. 181.

[110] [1978] ECR 1721.

[111] [1977] ECR 1375.

[112] [1978] ECR 2037.

[113] [1994] ECR I-1853.

[114] Tarybos Reglamentas 2045/89 (OJ 1989 L202/12).

[115] [1986] ECR 3477.

[116] [1985] ECR 3997.

[117] [1994] ECR I-4973.

[118] Emiliou, *The Principle of Proportionality in European Law* (Kluwer, 1996) p.1.

[119] Ibid. p.2.

[120] Žr. Toth, Steiner ir Emiliou dokumentus, esančius O'Keeffe ir Twomey (eds), *Legal Issues of the Maastricht Treaty* (Chichester, 1994) p. 37, 49 ir 65.

[121] [1994] ECR I-3681.

[122] [1983] ECR 395 p. 404.

[123] [1990] ECR I-4203.

[124] Žr. 8 skyrių.

[125] [1995] ECR I-4165.

[126] Žr. 9 skyrių.

[127] [1954 – 1956] ECR 245, p. 299.

[128] Žr. bylą 8/56 *ALMA prieš Aukščiausią valdžią (ALMA v High Authority)* [1957-1958] ECR 95, p. 100; bylą 7/72 *Boeringer prieš komisiją (Boeringer v Commission)* [1972] ECR 1281, p. 1290.

[129] [1970] ECR 1125 p. 1146; [1972] CMLR 255.

[130] Žr. bylas, kurios cituojamos Schmidt-Bleibtrau ir Klein *Kommentar zum Grundgesetz* (Luchterhand, Neuwied, 6-asis leidimas 1983), p.171 ir 294.

[131] [1970] ECR p.1146-7.

[132] p. 1134.

[133] Anglišką sprendimo vertimą žr. [1974] 2 CMLR 540.

[134] [1977] ECR 1211.

[135] Bylos 83 ir 94/76, 4, 15 ir 40/77 *Bayerische HNL prieš Tarybą (Bayerische HNL v Council)* [1978] ECR 1209. Žr. 8 skyrių.

[136] [1985] ECR 2889.

[137] [1986] ECR 3537.

[138] [1977] ECR 1211.

[139] Byla C-21/90 *Werner Faust* [1991] ECR I-4905; ir sujungtos bylos C-25/90 and C-26/90 *Wünsche Handelsgesellschaft* [1991] ECR I-4939 ir I-4961.

[140] Byla C-296/94 *Bernhard Pietsch prieš Hauptzollamt Hamburg-Waltershof (Bernhard Pietsch v Hauptzollamt Hamburg-Waltershof)* [1996]

ECR I-3409 ir byla C-295/94 *Hüpeden & Co. KG prieš Hauptzollamt Hamburg-Jonas (Hüpeden & Co. KG v Hauptzollamt Hamburg-Jonas)* [1996] ECR I-3375.

141 [1986] ECR 2831.

142 Byla 116/82 *Komisija prieš Vokietiją (Commission v Germany)* [1986] ECR 2519.

143 [1996] ECR I-2643.

144 [1982] ECR 4167.

145 OJ 1984 L125/3.

146 [1990] ECR I-2515.

147 [1994] ECR I-4863.

148 Žr. 8 skyriuje pateiktus pavyzdžius.

149 OJ 1970 L13/29.

150 Žr. A. G. Warner nuomonę byloje 12/74 *Komisija prieš Vokietiją (Commission v Germany)* [1975] ECR 181, p. 208.

151 Plačiau žr. Green, Hartley and Usher, *The Legal Foundations of the Single European Market* (Oxford, 1991), 6 skyrius.

152 Byla 120/78 *Rewe prieš Bundesmonopolverwaltung für Branntwein (Rewe v Bundesmonopolverwaltung für Branntwein)* [1979] ECR 649.

153 Žr. bylą 788/79 *Gilli* [1980] ECR 2071.

154 Žr. bylą 124/81 *Komisija prieš Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę (Commission v United Kingdom)* [1983] ECR 203.

155 [1982] ECR 3961.

156 [1993] ECR I-6097.

157 [1989] ECR 3851.

158 [1976] ECR 613.

159 [1983] ECR 203.

160 Bylos 51 & 54/71 *International Fruit prieš Produktschap voor Groenten en Fruit (International Fruit v Produktschap voor Groenten en Fruit)* [1971] ECR 1116.

[161] UTK pieno klausimas buvo sureguliuotas vėliau išleidus Tarybos direktyvą 85/397 (OJ 1985 L226/13) dėl sveikatos bei gyvulių sveikatos problemų, turinčių įtaką Bendrijos vidaus prekybai termiškai apdorotu pienu.

[162] Byla 42/82 *Komisija prieš Prancūziją (Commission v France)* [1983] ECR 1013.

[163] Byla 42/82R, [1982] ECR 841.

[164] [1984] ECR 1229.

[165] Tarybos direktyva 77/93 (OJ 1977 L26/20) dėl apsaugos priemonių nuo augalų ar augalinių produktų kenksmingų organų patekimo į valstybes nares.

[166] [1995] ECR I-4165.

[167] [1977] ECR 709.

[168] [1982] ECR 3107.

[169] Byla 138/79 *Roquette Frères prieš Tarybą (Roquette Frères v Council)* [1980] ECR 3333.

[170] [1993] ECR I-1885.

[171] Žr. 7 skyrių.

[172] Byla C-310/95 *Road Air BV prieš Inspecteur der Invoerrechten en Accijnzen (Road Air BV v Inspecteur der Invoerrechten en Accijnzen)* (1997 m.balandžio 22 d.).

[173] Žr. bylas, cituotas Schmidt-Bleibtrau and Klein, *Kommentar zum Grungesetz* (Luchterhand, Neuwied, 6th edition 1983).

[174] [1975] ECR 607, p. 622.

[175] [1973] ECR 723, p. 729-30.

[176] [1973] ECR 723, p. 739.

[177] [1973] ECR 575, p. 584.

[178] Tarybos Reglamentas 2647/72 (OJ 1972 L283/1).

[179] [1973] ECR 575, p. 592-5.

[180] *Council of Civil Service Unions v Minister for the Civil Service* [1984] 3 All ER 935. Žr. 9 šios knygos skyrių.

[181] Žr. šios knygos 8 skyrių.

[182] [1978] ECR 1019.

[183] Byla 74/74 *CNTA prieš Komisiją (CNTA v Commission)* [1975] ECR 533.

[184] OJ 1972 L24/25.

[185] [1975] ECR 533, p. 458.

[186] Pagal pirminę, tam tikru laiku taikyta sistemą, piniginės kompensacijos buvo skirtos padengti skirtumui tarp oficialaus pariteto ir nacionalinės valiutos realios vertės doleriais.

[187] [1973] ECR 533, p. 549–550.

[188] [1995] ECR II-2385.

[189] Byla 120/86 *Mulder* [1988] ECR 2321; Byla 170/86 *Deetzen* [1988) ECR 2355.

[190] Byla C-189/89 *Spagl* [1990] ECR I-4539; Byla C-217/89 *Pastätter* [1990] ECR I-4585.

[191] [1997] ECR II-39.

[192] Žr. Bylą C-350/88 *Delacre ir kiti prieš Komisiją (Delacre and others v Commission)* [1990] ECR I-395.

[193] Byla C-353/92 *Graikija prieš Tarybą (Greece v Council)* [1994] ECR I-3411.

[194] Žr. Bylą C-241/95 *R prieš Intervention Board, ex p Accrington Beef (R v Intervention Board, ex p Accrington Beef)* [1996] ECR I-6699 p. 6732.

[195] Byla T-155/94 *Climax Paper Converters prieš Tarybą (Climax Paper Converters v Council)* [1996] ECR II-877, p. 910.

[196] [1977] ECR 1063.

[197] Žr. Usher, *Legal Aspects of Agriculture in the European Community* (Oxford, 1988) 5 skyrius.

[198] Byla C-350/88 *Delacre ir kiti prieš Komisiją (Delacre and others v Commission)* [1990] ECR I-395.

[199] [1975] ECR 117.

[200] Byla T-472/93 *Cambo Erbo Industrial SA prieš ES Tarybą (Cambo Erbo Industrial SA v EU Council)* [1995] ECR II-421.

[201] [1993] II-ECR 249.

[202] [1994] ECR II-323.

[203] [1986] ECR 1633.

[204] OJ 1979 L175/1.

[205] Žr. Bylą 67/84 *Sideradria prieš Komisiją (Sideradria v Commission)* [1985] ECR 3983; Bylas T-551/93 ir T-231-234/94 *Industrias Pesqueras Campos prieš Komisiją (Industrias Pesqueras Campos v Commission)* II-247, p. 278.

[205a] Bylos T-551/93 ir T-231-234/94 *Industrias Pesqueras Campos prieš Komisiją (Industrias Pesqueras Campos v Commission)* [1996] ECR II-247, p. 278.

[206] Žr. Bylą C-63/93 *Duff ir kiti prieš žemės ūkio ir maisto ministrą, Airiją ir generalinį prokurorą (Duff and others v Minister for Agriculture and Food, Ireland and the Attorney General)* [1996] ECR I-576.

[207] [1994] ECR I-2555.

[208] Byla 188/82 *Thyssen prieš Komisiją (Thyssen v Commission)* [1983] ECR 3721.

[209] Bylos 303 ir 312/81 *Klöckner-Werke prieš Komisiją (Klöckner-Werke v Commission)* [1983] ECR 1599.

[210] Byla 71/74 *FRUBO prieš Komisiją (FRUBO v Commission)* [1975] ECR 563.

[211] [1965] ECR 911.

[212] [1997] ECR I-1591, p. 1621.

[213] OJ 1979 L197/1.

[214] Byla C-348/89 *Mecanarte* [1991] ECR I-3277, 22 paragrafas.

[215] [1996] ECR I-2465.

[216] Ibid. p. 2541.

[217] Byla 48/72 *Brasserie de Haecht prieš Wilkin-Janssen (Brasserie de Haecht v Wilkin-Janssen)* [1973] ECR 77.

[218] Byla 127/73 *BRT prieš SABAM (BRT v SABAM)* [1974] ECR 51.

[219] OJ 1962 p. 204.

[220] [1973] ECR 77, p. 86–87.

[221] [1986] ECR 1425.

[222] [1989] ECR 803.

[223] [1974] ECR 51 p. 63.

[224] [1991] ECR I-935.

[225] OJ 1993 C39/6.

[226] [1976] ECR 455.

[227] Hamson, *Methods of interpretation – a critical assessment of the results*, Reports of the Judicial and Academic Conference (Luxembourg, 1976).

[228] Hartley, „The European Court, Judicial Objectivity and the Constitution of the European Union" (1996) 112 LQR 95.

[229] [1990] ECR I-1889.

[230] [1993] ECR I-4879.

[231] [1996] ECR I-2097 p. 2139.

[232] Nuo Bylos 40/76 *Kermaschek prieš Bundesanstalt für Arbeit (Kermaschek v Bundesanstalt für Arbeit)* [1976] ECR 1669.

[233] [1986] ECR 1.

[234] Pagrindinis anuliavimo ieškinio padavimo terminas pagal EC Sutarties 173 straipsnį yra du mėnesiai.

[235] [1980] ECR 2823.

[236] Žr. Bylą 59/65 *Schreckenberg prieš Komisiją (Schreckenberg v Commission* [1966] ECR 543, 550; Bylą 4/67 *Muller (mergautinė pavardė – Collignon) prieš Komisiją (Muller (nee Collignon) v Commission)* [1967] ECR 365, 373; Bylą 799/79 *Bruckner prieš Komisiją ir Tarybą (Bruckner v Commission and Council)* [1981] ECR 2697; ir Bylą 106/80 *Fournier prieš Komisiją (Fournier v Commission)* [1981] ECR 2795.

[237] Byla 44/65 *Hessische Knappschaft prieš Singer (Hessische Knappschaft v Singer)* [1965] ECR 965.

[238] [1994] ECR I-833.

[239] Žr. Bebr, „Direct and indirect control of Community acts in practice", in *The Art of Governance, Festschrift in honour of Eric Stein* (1987), p. 91.

[240] Žr. Usher „Judicial Review of Community Acts and the Private Litigant" Campbell and Voyatzi (red.) *Legal Reasoning and Judicial Interpretation of European Law – Essays in honour of Lord Mackenzie-Stuart*, (Trenton 1996), p. 121–148.

[241] Case 32/62 *Alvis* [1963] ECR 49, p. 55.

[242] Žr. C-85/87 *Dow Benelux prieš Komisiją (Dow Benelux v Commission)* [1989] ECR 3137 ir Case C-142/87 *Belgija prieš Komisiją (Belgium v Commission)* [1990] ECR I-959.

[243] [1974] ECR 1063.

[244] 1967 m. birželio 27 d. sprendimas (OJ 1967 Nr. 163, p. 10).

[245] 1973 m. gruodžio 21 d. sprendimas (OJ 1974 L19/18).

[246] Komisijos reglamentas 99/63 (OJ 1963 p. 2268).

[247] [1974] ECR 1063 p. 1087.

[248] Ibid. p. 1079.

[249] Pvz., *Cooper prieš Wandsworth Board of Works (Cooper v Wandsworth Board of Works)* (1863) 14 CB (NS) 180; *Ridge prieš Baldwin (Ridge v Baldwin)* [1964] AC 40.

[250] *Droit Administratif* (Paris, 1973), p. 281.

[251] *Livre Jubilaire* (Luxembourg, 1957), p. 495-506; specifinių pavyzdžių žr. taip pat jo *Droit Administratif* (Paris, 9-asis leidimas 1969), p. 460, 552, 586 ir 606.

[252] Forsthoff, *Lehrbuch des Verwaltungsrechts* (Munich, 1973), p. 235 ir toliau.

[253] Žr., pvz., Saksonijos administracinio teismo sprendimą (Sachs OVG), 1908 m. spalio 24 d. Jahrbuch t. 13, p. 97.

[254] 1966 m. rugpjūčio 5 d., Aff. Nr. 5986, *Roth prieš vidaus reikalų, sveikatos ir darbo ministrus (Roth v Ministres de l'Intérieur, de la Santé Publique et des Travaux Publics)* – ieškinio esmė buvo priežastis, kodėl byloje dalyvavo tiek daug ministrų – neišduotas leidimas eksploatuoti akmens skaldos karjerą siekiant apsaugoti požeminius vandens telkinius.

[255] Kelly, *Fundamental Rights in the Irish Law and Constitution* (Dublin, 1961) p. 313-14.

[256] *Malloch prieš Aberdeen Corporation (Malloch v Aberdeen Corporation)* [1971] 2 All ER 1278.

[257] Andersen, *Dansk Forvaltningsret* (žr. [1974] ECR 1063 p. 1088), p. 377 ir 339.

[258] Žr., pvz., Dembour, *Droit Administratif* (Liège, 1970), p. 266.

[259] Cons. di Stato, Sez. IV, 9 nov. 1971, n. 959, Rass. Cons. di Stato 1971, I, p. 2076.

[260] Cons. di Stato, Sez. IV, 15 mai 1970, n. 345, Rass. Cons. di Stato 1970, I, p. 828 (384).

[261] [1974] ECR 1063, p. 1089.

[262] [1979] ECR 461.

[263] [1994] ECR I-2885, p. 2909.

[264] [1992] ECR I-493.

[265] Žr. Tarybos reglamento 3283/94 dėl dempingo 6 straipsnį.

[266] [1991] ECR I-3187, p. 3241.

[267] Tarybos reglamento 2176/84 7(4)(a) ir (b) straipsniai.

[268] Case T-167/94 *Nölle prieš Tarybą ir Komisiją (Nölle v Council and Commission)* [1995] ECR II-2615.

[269] Tarybos reglamentas 3283/94, 5(10) ir (11) straipsniai.

[270] Ibid. Article 6(7).

[271] [1989] ECR 3283, paragrafai 34 ir 35.

[272] [1982] ECR 1575.

[273] OJ 204/62.

[274] [1982] ECR, p. 1616 (1981 m. vasario 4 d. įsakymas).

[275] Žr.Reglamento Nr. 17 2, 3 ir 4 straipsnius.

[276] Žr. Bylą 75/69 *Hake prieš Komisiją (Hake v Commission)* [1970] ECR 901, p. 902-3.

[277] OJ 1977 L78/17.

[278] Žr. Usheris, „Establishment, Services and Lawyers" (1979) *Scots Law Times* 65, p. 69-70.

[279] Žr. Bylą 155/78 *M prieš Komisiją (M v Commission)* [1980] ECR 1797.

[280] [1989] ECR 2859.

[281] Clapham, *Human Rights and the European Community: A Critical Overview* (Baden-Baden, 1991), p.59.

[282] 1989 m. kovo 30 d. sprendimas, Series A, Vol. 152.

[283] [1989] ECR, p. 2884-2894.

[284] Bylos 5-11 ir 13-15/62 *San Michele prieš Komisiją (San Michele v Commission)* [1962] ECR 449.

[285] Byla 222/84 *Johnston prieš RUC Vyriausiąjį policininką (Johnston v Chief Constable of the RUC)* [1986] ECR 1651.

[286] [1986] ECR 1339.

[287] [1971] ECR 487.

[288] Byla 15/74 *Centrafarm prieš Sterling Drug (Centrafarm v Sterling Drug)* [1974] ECR 1147.

[289] [1979] ECR 3727.

[290] OJ 1976 L 135/32.

[291] [1970] ECR 1125. Žr. 3 skyrių.

[292] [1974] ECR 491.

[293] [1970] ECR 1125, p. 1134.

[294] Usher „The Influence of National Concepts on Decisions of the European Court" (1976) EL Rev 359, p. 373.

[295] [1974] ECR 491, p. 507.

[296] OJ 1977 C103/1.

[297] Byloje 36/75 *Rutili* [1975] ECR 1219, tai, kad Bendrijos normos riboja valstybių narių galias reguliuoti migrantų darbininkų judėjimą, Teismas apibūdino kaip specifinį Konvencijos 8-ajame ir 11-ajame straipsniuose įtvirtinto principo pavyzdį.

[298] Žr. Sujungtas bylas 7/56 ir 3-75/57 *Algera prieš Asamblėją (Algera v Assembly)* [1957 ir 1958] ECR 39, p. 55-56.

[299] [1974] ECR 491, p. 508.

[300] [1979] ECR, p. 3762.

[301] [1989] ECR 2237.

[302] [1994] ECR I-4973.

[303] [1996] ECR I-3953.

[304] Cardwell, *Milk Quotas* (Oxford, 1996), p. 91.

[305] Audito Teismas (Court of Auditors), specialus pranešimas 4/93 dėl kvotų sistemos, skirtos kontroliuoti pieno gamybą, įgyvendinimo (OJ 1994 C12/1).

[306] Tarybos reglamentas 857/84, dabar panaikintas ir pakeistas Tarybos 3950/92 reglamentu kaip pataisa.

[307] [1989] ECR 2609.

[308] [1994] ECR I-35.

[309] Taip pat žr. Bylą C-44/89 *Von Deetzen prieš Hauptzollamt Hamburg-Jonas (Von Deetzen II) (Von Deetzen v Hauptzollamt Hamburg-Jonas (Von Deetzen II))* [1991] ECR I-5119, paragrafas 27.

[310] [1995] ECR I-3875.

[311] [1996] ECR I-569.

[312] [1984] ECR 1359, p. 1385-6.

[313] Byla 90/74 *Deboeck prieš Komisiją (Deboeck v Commission)* [1975] ECR 1123.

[314] Bylos 209 prie 215 ir 218/78 *Van Landewyck prieš Komisiją (Van Landewyck v Commission)* [1980] ECR 3125.

[315] Byla 74/82 *Komisija prieš Airiją (Commission v Ireland)* [1984] ECR 317.

[316] [1988] ECR 305.

[317] [1993] ECR I-4109.

[318] Nepaisant to, kokios būtų draudimo maudytis Blakpūle pasekmės.

[319] [1954-56] ECR 292, p. 299.

[320] Byla 354/87 *Weddel prieš Komisiją (Weddel v Commission)* [1990] ECR I-3847.

[321] Byla 114/83 *Société d'Initiatives prieš Komisją (Société d'Initiatives v Commission)* [1984] ECR 2589.

[322] Bylos nuo 118 iki 123/82 *Celant prieš Komisiją (Celant v Commission)* [1983] ECR 2995.

[323] [1993] II-ECR 249.

[324] [1986] ECR 3561.

[325] [1973] ECR 575. Žr. 4 skyrių.

[326] Bylos 80-83/81 ir 182-185/82 *Adams ir kiti prieš Komisiją (Adams v Commission)* [1984] ECR 3411.

[327] Byla 25/83 *Buick prieš Komisiją (Buick v Commission)* [1984] ECR 1773; Byla 343/82 *Michael prieš Komisiją (Michael v Commission)* [1983] ECR 4023; Byla 190/82 *Blomefield prieš Komisiją (Blomefield v Commission)* [1983] ECR 3981. Šiose bylose vidaus direktyva buvo panaudota prieš pareiškėjus.

[328] [1988] ECR 855.

[329] Byla 43/75 *Defrenne prieš Sabeną (Defrenne v Sabena)* [1976] ECR 455.

[330] Žr. 4 skyrių.

[331] [1983] ECR 3721.

[332] [1984] ECR 3465.

[333] [1988] ECR 855.

[334] Byla188/82 *Thyssen prieš Komisją (Thyssen v Commission)* [1983] ECR 3721.

[335] Bylos 303 ir 312/81 *Klöckner-Werke prieš Komisiją (Klöckner-Werke v Commission)* [1983] ECR 1599.

[336] Byla71/74 *FRUBO prieš Komisją (FRUBO v Commission)* [1975] ECR 563.

[337] [1965] ECR 911.

[338] Bylos 100-103/80 *Pioneer prieš Komisiją (Pioneer v Commission)* [1983] ECR 1825.

[339] Bylos 32/78 ir 36-82/78 *BMW prieš Komisiją (BMW v Commission)* [1979] ECR 2435.

[340] Byla120/73 *Lorenz prieš Vokietiją (Lorenz v Germany)* [1973] ECR 1471.

[341] 1978–1979 m. sesija, 17-as pranešimas.

[342] Bylos 96-102, 104, 105, 108 ir 110/82, [1983] ECR 3369.

[343] Byla 179/82, [1983]ECR 3083.

[344] Byla 2/83 *Alfer prieš Komisiją (Alfer v Commission)* [1984] ECR 799.

[345] Byla 188/82 *Thyssen prieš Komisiją (Thyssen v Commission)* [1983] ECR 3721.

[346] Byla 61/74 *Santopietro prieš Komisiją (Santopietro v Commission)* [1975] ECR 483.

[347] Byla 19/69, [1970] ECR 325.

[348] Bylos 176 ir 177/86 *Houyoux prieš Komisiją (Houyoux v Commission)* [1987] ECR 4333.

[349] [1984] ECR 3483.

[350] [1978] ECR 2497.

[351] [1973] ECR 1471.

[352] BylaT-73/89 *Barbi* [1990] ECR II-619.

[353] Byla C-49/88 *Al-Jubail Fertilizer prieš Komisiją (Al-Jubail Fertilizer v Commission)* [1991] ECR I-3187, p. 3242.

[354] [1984] ECR 641.

[355] Sprendimas byloje 125/80 *Arning prieš Komisiją (Arning v Commission)* [1981] ECR 2539, p. 2552.

[356] Byla 111/83 *Picciolo prieš Europos Parlamentą (Picciolo v European Parliament)* [1984] ECR 4249.

[357] Žr. Pirmosios instancijos teismo sprendimą Byloje T-156/89 *Mordt* [1991] ECR II-407.

[358] Byla 322/81 *Michelin prieš Komisiją (Michelin v Commission)* [1983] ECR 3461; Byla 107/82 *AEG Telefunken prieš Komisiją (AEG Telefunken v Commission)* [1983] ECR 3157.

[359] [1975] ECR 117.

[360] *Usines de la Providence*, žr. 350 išnašą.

[361] *Richez-Parise*, žr. 348 išnašą.

[362] [1960] ECR 1.

[363] Byla137/79 *Kohll prieš Komisiją (Kohll v Commission)* [1980] ECR 2601.

[364] Bylos 783 ir 786/79 *Venus ir Obert prieš Komisiją (Venus and Obert v Commission)* [1981] ECR 2445.

[365] [1983] ECR 2421.

[366] Byla 289/81 *Mavrides prieš Europos Parlamentą (Mavrides v European Parliament)* [1983] ECR 1731.

[367] O tai leidžia priimant į darbą A1 ir A2 lygmens pareigūnus naudoti kitokį nei konkursas būdą.

[368] [1984] ECR 1195.

[369] [1984] ECR 1359.

[370] Žr., pvz. Bylą, 32/86 *Sisma prieš Komisiją (Sisma v Commission)* [1987] ECR 1645, paragrafas 8, Bylą C-189/90 *Cipeke prieš Komisiją (Cipeke v Commission)* [1992] ECR I-3573 paragrafas 14.

[371] Byla 5/67 *Beus prieš HZA München (Beus v HZA München)* [1968] ECR 83.

[372] [1963] ECR 63.

[373] [1960] ECR 463, p. 474-5.

[374] [1964] ECR 297, p. 309.

[375] [1972] ECR 427, p. 434.

[376] [1979] ECR 1573.

[377] [1984] ECR 2447.

[378] Byla 185/83 *Groningeno universitetas prieš Inspecteur der Invoerrechten en Accijnzen (University of Groningen prieš Inspecteur der Invoerrechten en Accijnzen)* [1984] ECR 3623.

[379] Byla T-81/95 *Interhotel prieš Komisiją (Interhotel v Commission)* (1997 m. liepos 14).

[380] Bylos 36, 37 ir 218/81 *Seton prieš Komisiją (Seton v Commission)* [1983] ECR 1789.

[381] Byla 338/82 *Albertini ir Montagnani prieš Komisiją (Albertini and Montagnani v Commission)* [1984] ECR 2123.

[382] [1969] ECR 61, p. 70.

[383] [1978] ECR 1099, p. 1114.

[384] [1984] ECR 2269.

[385] Tas faktas, kad laikinas darbuotojas yra priimamas pagal sutartį, rodo, jog nuo nuolatinio pareigūno jį iš esmės skiria tai, kad pastarasis įdarbinamas remiantis Personalo reglamentu.

[386] Bylos 80-83/81 ir 182-185/82 *Adam prieš Komisiją (Adam v Commission)* [1984] ECR 3411.

[387] Byla 144/82 *Detti prieš Teisingumo Teismą (Detti v Court of Justice)* [1983] ECR 2421.

[388] Byla 81/72 *Komisija prieš Tarybą (Commission v Council)* [1973] ECR 575.

[389] [1957 ir 1958] ECR 105, p. 112-13.

[390] [1981] ECR 2639.

[391] Bylos 29, 31, 36, 39-47, 50 ir 51/63 *Usines de la Providence prieš AV (Usines de la Providence v AV)* [1965] ECR 911.

[392] Byla 19/69 *Richez-Parise prieš Komisiją (Richez-Parise v Commission)* [1970] ECR 325.

[393] [1983] ECR 1731.

[394] [1983] ECR 2925.

[395] Žr., pvz., Bylą 188/82 *Thyssen prieš Komsiją (Thyssen v Commission)* [1983] ECR 3721.

[396] Žr., pvz., Bylą 25/83 *Buick prieš Komisiją (Buick v Commission)* [1984] ECR 1773; Bylą T-7/90 *Kobor* [1990] ECR II-721.

[397] Žr., pvz., Bylą 289/81 *Mavrides* [1983] ECR 1731.

[398] Žr., pvz., Bylas 96-102, 104, 105, 108 ir 110/82 *IAZ International prieš Komisiją (IAZ International v Commission)* [1983] ECR 3369.

[399] Žr., pvz., Bylas 209-215 ir 218/78 *Van Landewyck prieš Komisiją (Van Landewyck v Commission)* [1980] ECR 3125 p. 3239.

[400] Byla 90/74 *Deboeck prieš Komisiją (Deboeck v Commission)* [1975] ECR 1123. Žr. Usher, *European Court Practice* (Sweet and Maxwell, London 1983), paragrafas 1–32.

[401] [1994] ECR I-3411, p. 3451.

[402] žr. 2 skyrių.

[403] Byla 78/74 *Deuka prieš Einfuhr-und Vorratsstelle Getreide (Deuka v Einfuhr-und Vorratsstelle Getreide)* [1975] ECR 421; Byla 5/75 *Deuka prieš Eifuhr- und Vorratsstelle Getreide (Deuka v Eifuhr- und Vorratsstelle Getreide)* [1975] ECR 759.

[404] [1985] ECR 3997.

[405] [1986] ECR 3477.

[406] Byla C-353/92 *Graikija prieš Komisiją (Greece v Commission)* [1994] ECR I-3411, p. 3451.

[407] [1974]ECR 1063.

[408] [1991] ECR I-3187.

[409] [1994] ECR I-2885.

[410] [1978] ECR 1019.

[411] Byla C-309/89 *Cordoniu prieš Tarybą (Cordoniu v Council)* [1994] ECR I-1853.

[412] [1975] ECR 1123.

[413] Conseil d'Etat, 1947 m. sausio 17 d., p. 668.

[414] [1971] 1 WLR, p. 1595.

[415] [1973] ECR 361.

[416] [1980] ECR 3125, p. 3239.

[417] [1987] ECR 4393.

[418] [1957 ir 1958] ECR 133.

[419] [1979] ECR 777.

[420] Taip pat žr. Bylas 181-184/86 *Del Plato prieš Komisiją (Del Plato v Commssion)* [1987] ECR 4991, kuriose buvo nuspręsta, kad Komisijos procesiniai metodai galėjo būti ginčyti bendru ieškiniu dėl pripažinimo negaliojančiais.

[421] Bylos 103 ir 145/77 *Royal Scholten Honig prieš Intervention Board (Royal Scholten Honig v Intervention Board)* ([1978] ECR 2037.

[422] Byla 18/84 *ED ir F. Mann prieš Intervention Board (ED and F. Mann v Intervention Board)* [1985] ECR 2889.

[423] Byla 120/86 *Mulder* [1988] ECR 2321.

[424] Byla C-188/92 *TWD Textilwerke Deggendorf prieš Bundesminister für Wirtschaft (TWD Textilwerke Deggendorf v Bundesminister für Wirtschaft)* [1994] ECR I-833.

[425] Žr. 1 skyrių.

[426] Žr., pvz., Bylą C-308/87 *Grifoni prieš Euratom (Grifoni v Euratom)* [1990] ECR I-1203 ir Bylą 145/83 *Adams prieš Komisiją (Adams v Commission)* [1985] ECR 3539.

427 Byla 59/83 *Biovilac* [1984] ECR 4057.

428 [1971] ECR 975.

429 Žr. žemiau.

430 [1978] ECR 1209, 1224-1225.

431 [1979] ECR 2955, 2973.

432 [1992] ECR I-3061.

433 Byla 120/86 *Mulder* [1988] ECR 2321, Byla 170/86 *Deetzen* [1988] ECR 2355.

434 Byla C-189/89 *Spagl* [1990] ECR I-4539; Byla C-217/89 *Pastätter* [1990] ECR I-4585.

435 [1975] ECR 533.

436 Bylos 75 ir 117/82 *Razzouk ir Beydouin prieš Komisiją (Razzouk and Beydouin v Komisiją)* [1984] ECR 1509.

437 Byla C-147/95 *Dimosa Epicheirisi Ilectrismou (DEI) prieš Evthimios Evrenopoulos (Dimosa Epicheirisi Ilectrismou (DEI) v Evthimios Evrenopoulos)* (1997 m. balandžio 17 d.).

438 Byla 124/81 *Komisija prieš Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę (Commission v United Kingdom)* [1983] ECR 203.

439 Byla 203/80 *Casati* [1981] ECR 2595.

440 Žr. 2 skyrių.

441 Bylos C-153 ir 204/94 *R prieš Muitų ir akcizo Komisijos pareigūną, ex p Faroe Seafood (R v Commissioners of Customs and Excise, ex p Faroe Seafood)* [1996] ECR I-2465.

442 [1986] ECR 3477.

443 Byla 5/88 *Wachauf prieš Bundesamt für Errährung und Fortwirtschaft (Wachauf v Bundesamt für Errährung und Fortwirtschaft)* [1989] ECR 2609.

444 [1986] ECR 1651.

445 Byla 36/75 *Rutili prieš vidaus reikalų ministrą (Rutili v Ministre de l'Interieur)* [1975] ECR 1219.

446 Žr. 3 skyrių.

447 [1976] ECR 1185.

[448] [1996] ECR I-929.

[449] [1993] ECR I-4309.

[450] [1991] ECR I-4007 paragrafas15.

[451] *Bourgoin prieš MAFF (Bourgoin v MAFF)* [1985] 3 All ER 585.

[452] Byla 40/82 *Komisija prieš JK (Commission v UK)* [1982] ECR 2793.

[453] Žr., pvz., Temple Lang, *The Duties of National Courts under the Constitutional Law of the European Community* [Exeter, 1987).

[454] Hansard 1986 m. liepos 23 d., vol. 102, Nr. 156, col. 116.

[455] [1996] ECR I-1029.

[456] Byla 61/72 Mij. *PPW International prieš Hoofduktschap voor Akkerbouwprodukten PPW (International v Hoofduktschap voor Akkerbouwprodukten)* [1973] ECR 301.

[457] Byla 34/79 *R prieš Henn ir Darby (R v Henn and Darby)* [1979] ECR 3795.

[458] Ibid.

[459] *Buchanan prieš Babco (Buchanan v Babco)* [1977] 1 All ER 518.

[460] [1977] 3 All ER 1048, p. 1053.

[461] [1985] 2 All ER 254.

[462] [1985] 1 All ER 769, p. 779.

[463] [1993] 1 All ER 42.

[464] [1993] 1 All ER 42, p. 64.

[465] *R prieš Broadcasting Complaints Commission ex p. Owen (R v Broadcasting Complaints Commission ex p. Owen)* [1985] 2 All ER 522.

[466] Byla 69/84 *Padovani* [1985] ECR 1859.

[467] Byla 109/84 *von Menges* [1985] ECR 1289.

[468] [1973] ECR 575, p. 584. Žr. 4 skyrių.

[469] Žr. 4 skyrių.

[470] *Rederiaktiebolaget Amphitrite* [1921] 3 QB 500.

[471] *Schmidt prieš valstybės vidaus reikalų sekretorių (Schmidt v Secretary of State for Home Affairs)* [1969] 1 All ER 904.

[472] *R prieš Liverpool Corporation, ex p Liverpool Taxi Fleet Operator's Association (R v Liverpool Corporation, ex p Liverpool Taxi Fleet Operator's Association)* [1972] 2 All ER 589.

[473] *Valstybės tarnautojų profesinių sąjungų taryba prieš Valstybės tarnybos ministrą (Council of Civil Service Unions v Minister for the Civil Service)* [1984] 3 All ER 935.

[474] [1985] 1 All ER 40.

[475] *Lakin Ltd prieš Škotijos valstybės sekretorių (Lakin Ltd v Secretary of State for Scotland)* 1988 SLT 780.

[476] Byla 120/86 *Mulder* [1988] ECR 2321; Byla 170/86 *Deetzen* [1988] ECR 2355. Žr. 4 skyrių.

[477] Žr. Craig, „Substantive Legitimate Expectations in Domestic and Community Law" (1996) CLJ 289.

[478] Laws J byloje *R prieš Transporto valstybės sekretorių, ex p Richmond London Borough Council (R v Secretary of State for Transport, ex p Richmond London Borough Council)* [1994] 1 All ER 73.

[479] [1995] 2 All ER 714.

[480] London, 1992.

[481] Cituotas lordas Denningas MR Byloje *HTV Ltd prieš Kainų komisiją (HTV Ltd. v Price Commission)* [1976] ICR 170, p. 185.

[482] [1997] 1 All ER 397, p. 412.

[483] *Associated Provincial Picture Houses prieš Wednesbury Corporation (Associated Provincial Picture Houses v Wednesbury Corporation)* [1948] 1 KB 223.

[484] Žr. 8 skyrių.

[485] [1997] 3 All ER 577, p. 606.

[486] [1995] 2 All ER 714.

[487] [1984] 3 All ER 935, p. 950.

[488] *R prieš Radio Authority, ex p Bull (R v Radio Authority, ex p Bull)* [1977] 2 All ER 561.

[489] Byla 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft* [1970] ECR 1125 p. 1148.

[490] Byla 18/84, [1985] ECR 2889. Žr. 3 skyrių.

[491] Byla 124/81 *Komisija prieš Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę (Commission v UK)* [1983] ECR 203.

[492] Byla 40/82 *Komisija prieš Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę (Commission v UK)* [1982] ECR 2793.

[493] [1993] AC 534, p. 550.

[494] [1997] 1 All ER 397, p. 413.

[495] Žr. Jowell and Lester „Proportionality: Neither Novel Nor Dangerous" in Jowell and Oliver (red), New Directions in Judicial Review (London, 1988).

[496] [1976] 3 All ER 452.

[497] „Control of Power within the European Communities" (Birmingham, 1986).

[498] [1984] 3 All ER 935, p. 951.

[499] *Associated Provincial Picture Houses Ltd prieš Wednesbury Corporation (Associated Provincial Picture Houses Ltd v Wednesbury Corporation)* [1984] 1 KB 223.

[500] Žr. Lord Irvine of Lairg QC, [1996] Public Law 72.

[501] Žr., pvz., Lord Donaldson MR Byloje *R prieš Vidaus reikalų departamento valstybės sekretorių, ex p Brind (R v Secretary of State for the Home Department, ex p Brind)* [1991] 1 AC 697.

[502] Laws J byloje *R prieš Highbury Corner Magistrates' Court, ex p Uchendu (R v Highbury Corner Magistrates' Court, ex p Uchendu)* (1994) Times, sausio mėn. 28 d.

[503] (1992) The Times, gruodžio mėn. 2. d. Remtasi dokumento nuorašu.

[504] Žr. Bylą *Bulmer prieš Bollinger (Bulmer v Bollinger)* [1974] 2 All ER 1226.

[505] *Say not the Struggle Naught Availeth (Nesakyk, kad kova beprasmė).*

Rekomenduojama literatūra

Arnull: *The general principles of EEC law and the individual* (Pinter 1989)

Coppell and O'Neill: *The European Court of Justice: Taking Rights Seriously?* (1992) CML Rev. 669

Dauses: *The protection of fundamental rights in the Community legal order* (1985) EL Rev. 398

De Burca: *The Principle of Proportionality and its Application in Community Law* (1993) 13 YEL 105

De Burca: „The Language of Rights and European Integration" in Shaw and More (eds) *New Legal Dynamics of European Union* (Clarendon, Oxford, 1995)

Edward: „The Role and Relevance of the Civil Law Tradition in the Work of the European Court of Justice" in Carey Miller and Zimmermann (eds) *The Civilian Tradition and Scots Law* (Dunker and Humblot, Berlin, 1997)

Ellis: *The Definition of Discrimination in European Community Sex Equality Law* (1994) EL Rev. 563

Emiliou: *The principle of proportionality in European Law* (Kluwer, London, 1996)

Herdegen: *The Relation between the Principles of Equality and Proportionality* (1985) 22 CML Rev. 683

Schwarze: *European Administrative Law* (Sweet and Maxwell, London, 1992)

Sharpston: *Legitimate Expectations and Economic Reality* (1990) 15 EL Rev. 103

Usher: *The influence of national concepts on decisions of the European Court of Justice* (1976) EL Rev 359

Usher: *Principles derived from private law and the European Court of Justice* (1993) European Review of Private Law 109

Usher: „The influence of the Civil Law, via Modern Legal Systems, on European Community Law" in Carey Miller and Zimmermann (eds) *The Civilian Tradition and Scots Law* (Dunker and Humblot, Berlin, 1997)

Watson: *Equality of Treatment: A Variable Conceipt?* (1995) 24 ILJ 33

Weiler and Lockhart: *Taking rights seriously – the ECJ and its fundamental rights jurisprudence* (1995) 32 CMLR 51 and 579

Bibliografija

Bebr, „Direct and indirect control of Community acts in practice" in *The Art of Governance, Festschrift in honour of Eric Stein* (1987)

Cardwell, *Milk Quotas* (Oxford, 1996)

Craig, „Substantive Legitimate Expectations in Domestic and Community Law" (1996) CLJ 289

Dembour, *Droits Administratif* (Liège)

Emiliou, *The Principle of Proportionality in European Law* (Kluwer, London, 1996)

Fennell, „Community Preference and Developing Countries" (1997) European Foreign Affairs Review 235

Forsthoff, *Lehrbuch des Verwaltungsrechts* (Munich)

Green, Hartley and Usher, *The Legal Foundations of the Single European Market* (Oxford, 1991)

Hamson, *Methods on interpretation – a critical assessment of the results,* Reports of the Judicial and Academic Conference (Luxembourg, 1976)

Jowell and Lester, „Proportionality: Neither Novel Nor Dangerous„ in Jowell and Oliver (eds), *New Directions in Judicial Review* (London, 1988)

Kelly, *Fundamental Rights in the Irish Law and Constitution* (Dublin, 1961)

Schiemann, Lord Justice, „The Application of General Principles of Community Law by English Courts", The European Advocate, Winter Issue 1996/7

Schmidt-Bleibtrau and Klein *„Kommentar zum Grundgesetz"* (Luchterhand, Neuwied, 6th edition 1983)

Schwarze, *European Administrative Law* (London, 1992)

Temple Lang, *The Duties of National Courts under the Constitutional Law of the European Community* (Exeter, 1987)

Toth, Steiner and Emiliou papers in O'Keeffe and Twomey (eds), *Legal Issues of the Maastricht Treaty* (Chichester, 1994)

Usher, „Establishment, Services and Lawyers" (1979) *Scots Law Times* 65

Usher, „The Influence of National Concepts on Decisions of the European Court" (1976) EL Rev. 359

Usher, „Judicial review of Community Acts and the Private Litigant" in Campbell and Voyatzi (eds) *Legal Reasoning and Judicial Interpretation of European Law – Essays in honour of Lord Mackenzie-Stuart* (Trenton, 1996)

Usher, *Legal Aspects of Agriculture in the European Community* (Oxford, 1988)

Vedel, *Droit Administratif* (Paris, 1973)

Waline, *Droit Administratif* (Paris, 9th edition, 1969)

Waline, *Livre Jubilaire* (Luxembourg, 1957)

Rodyklė

John A. Usher

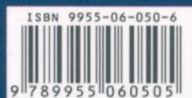
Bendrieji Europos Bendrijos teisės principai

Redaktorė Daiva Stepanienė
Kalbos redaktorė Vaiva Gasiniauskaitė
Viršelio dailininkė Kristina Norvilaitė
Korektorius Romualdas Šinkūnas
Maketuotojas Darius Šimkūnas

SL IP 98-1205. 2001 10 18. 8,00 sp. l. Užsakymas 1874. Išleido „Naujoji Rosma", A. Strazdelio g. 1, LT-2600 Vilnius. Spausdino AB „Spauda", Laisvės pr. 60, LT-2019 Vilnius
Kaina 24,90 Lt

ATVIROS LIETUVOS KNYGA

ALK - serija verstinių knygų, kurias leidžia įvairios leidyklos, remiamos Atviros Lietuvos fondo. Serijos tikslas - supažindinti skaitytojus su šiuolaikiniais humanitarinių mokslų pagrindais.

ISBN 9955-06-050-6
9 789955 060505